

Györgyi Zoltán – Mártonfi György

**A LEONARDO MOBILITÁSI PROGRAM
HATÁSA A RÉSZTVEVŐKRE**

The effect of the Leonardo mobility program on
the participants

No. 263

Györgyi Zoltán – Mártonfi György
A Leonardo mobilitási program hatása
a résztvevőkre

The effect of the Leonardo mobility program
on the participants

FELSŐOKTATÁSI KUTATÓINTÉZET
BUDAPEST, 2004.

KUTATÁS KÖZBEN 263
(219–228-ig Educatio Füzetek címen)

SOROZATSZERKESZTŐ: Czeizer Zoltán
Szerkesztőbizottsági tagok: Györgyi Zoltán, Híves Tamás

Lektorálta: Tordai Péter

© Györgyi Zoltán, Mártonfi György, Felsőoktatási Kutatóintézet 2004.

Felsőoktatási Kutatóintézet
HU ISSN 1588-3094
ISBN 963 404 394 1

Felelős kiadó: Liskó Ilona, a Felsőoktatási Kutatóintézet igazgatója
Műszaki vezető: Orosz Józsefné
Műszaki szerkesztő: Híves Tamás
Terjedelem: 6,5 A/5 ív
Készült a Felsőoktatási Kutatóintézet sokszorosítójában

TARTALOM

Összefoglaló tapasztalatok	5
Bevezetés	5
A Leonardo program hatása a diákok, fiatal dolgozók életére	7
Tanárok a Leonardo programokban	17
A Leonardo program hatása a szervező intézményekre	21
Javaslatok a program továbbfejlesztésére	24
A Leonardo szakmai gyakorlat hatása a középiskolás diákok életútjára	28
A minta	28
A résztvevők háttere	29
A szakmai gyakorlat előtt	30
A programok	32
A szakmai gyakorlat	33
A gyakorlat hatása	35
A középiskola befejezése után	38
Munka, munkahelykeresés	42
A nyelvtudás	43
Külföldi utak a Leonardo gyakorlat után	46
Egyetemi-főiskolai hallgatók a Leonardo gyakorlaton	50
Fiatal dolgozók a Leonardo gyakorlaton	55
A Leonardo programban részt vett tanárok és a program hatása munkájukra, intézményükre	58
A mintáról	58
A tanári kérdőívre válaszolókról	59
A tanárok részvétele a Leonardo programban	66
A Leonardo programok hatása a tanárookra	74
A Leonardo program hatása az intézményre a résztvevő tanárok véleménye alapján	85
Esettanulmány a résztvevő tanárokkal készült interjúk alapján	89
Summary	101

Összefoglaló tapasztalatok

Bevezetés

Magyarország 1997 óta vesz részt a Leonardo da Vinci programban, azóta támogat mobilitási programokat is, amelyek középiskolások, felsőfokon tanulók, fiatal dolgozók külföldi szakmai gyakorlatát, valamint a szakképzésben résztvevő oktatók külföldi tanulmányait segíti.

A program első két fázisáról (1997-1999, illetve 2000-2002) összefoglaló értékelés készült, amelyek rövid távú tapasztalatokat, hatásokat elemezve fogalmaztak meg javaslatokat a program további működésére.

A Tempus Közalapítvány, mint a Leonardo program gazdája, 2002 őszén adott megbízást az Oktatáskutató Intézetnek, illetve utódjának a Professzorok Háza Felsőoktatási Kutatóintézetnek a mobilitási programok hosszabb távú hatásainak, mindenekeelőtt a résztvevők (kedvezményezették) pályafutására, karrierújtjára gyakorolt hatásainak elemzésére.

E megbízás eredményét adjuk közre ebben az összefoglaló tanulmányban, valamint az alapjául szolgáló két résztanulmányban. Az elemzés végén megfogalmazzuk a program további működésével kapcsolatos javaslatainkat is.

A tanulmányokat mellékletek egészítik ki, amelyek az interjúk alapján készített rövid esettanulmányokat, a kérdőíves felmérés táblázatait, valamint a két kérdőívet tartalmazzák.

A felmérés célja

A felmérés célja elsődlegesen annak vizsgálata, hogy a Leonardo mobilitási program, pontosabban az ennek keretében megvalósult szakmai gyakorlatok, tanulmányutak **milyen hatást gyakoroltak a kedvezményezették életútjára**. Diákok, fiatal dolgozók esetében milyen módon, milyen áttételekkel segítette továbbtanulásukat, szakmai karrierjük elkezdését, oktatók esetében pedig milyen mértékben inspirálta őket munkájuk megújítására és/vagy munkaerő-piaci lépésekre.

A felmérés kiemelt célja volt, hogy **árnyalt képet fessen a résztvevőkről** (milyen társadalmi közegeből származnak, milyen iskolai, s adott esetben munkaerő-piaci előélettel, nyelvtudással rendelkeznek), s ez alapján árnyaltan elemezze a Leonardo program hatásait: **kiket** (mely rétegeket) **miben segített, miben nem** a program. Mindezek alapján az eltérő **hatások okainak feltárása** is a céljaink között szerepel.

A tanárok körében végzett felmérés lehetőséget nyújtott arra is, hogy az intézményekre gyakorolt hatásokról is képet kapjunk.

Megállapításaink alapján fogalmazzuk meg a program további működésével kapcsolatos **javaslatainkat**.

Az elemzés két kérdőíves felmérésre, valamint az érintettek körében végzett interjúkra támaszkodik.

A korábbi értékelések tapasztalatai

A két korábbi értékelés a programok átfogó, de rövid távú eredményeit, problémáit összegezte. Ezek keretén belül kitért az egyéni életutakat befolyásoló hatásokra is. Az elemzések néhány – a programok céljával és azok megvalósulásával kapcsolatos – megállapítását egészen röviden ki kell emelnünk, mert segítik jelenlegi vizsgálatunk értelmezését is.

A célokról

A Leonardo program első szakaszának elején az egyes programok célkitűzései még nagyon általánosak voltak, ritkán mutattak túl az új technika, technológia megismerésén, illetve a szakmai nyelvvel való ismerkedésen, vagy a még általánosabb jellegű, az iskolaszervezet tanulmányozására vonatkozó elképzeléseken. A másodgenerációs utak már olyan részterületek tanulmányozását tűzték ki célul, mint például a felkeresett intézményben folyó vállalkozási, gazdasági, illetve pénzügyi ismeretek oktatása, egy-egy tantárgy módszertanának (pl. a modulrendszerű oktatás) részletes megismerése, de egyes esetekben új, nálunk ismeretlen vagy az adott körülmények között nem oktatott szakma bevezetésének feltételei.

A második szakaszban a nyelvtudás, s ezen belül kiemelten a szakmai nyelvtudás színvonalának növelése volt a fő cél, illetve sokan utaltak a tapasztalatszerzésre, gyakran nevesítve vagy célozva az ún. európai kontextusra, s az interkulturális tapasztalatszerzés lehetőségére. Emellett a nemzetközi kapcsolatok ápolása, erősítése, kiépítése, illetve a szaktudás növelése fogalmazódott meg viszonylag gyakran.

Összességében tehát a célok sokfélék voltak, ennek megfelelően – a Leonardo program egészére nézve – a legfontosabb célkitűzések mindegyikét sem lehet minden egyes programon számon kérni.

A célok megvalósulásáról

A kitűzött intézményi célok, mind a hivatalos beszámolók, mind a korábbi felmérések során a szervező intézmények képviselőivel készített interjúk szerint, összességben megvalósultak. Ebben szerepet játszott az is, hogy – mint

láttuk – az első generációs utak nem akartak túl sokat markolni, a következő fázist pedig nagyon jól megalapozták a korábbi programok, így ezekben könnyebb volt konkrétabb, de egyben reálisan teljesíthető célkitűzéseket megfogalmazni.

A résztvevő tanulók számára a sikert a „kulturális” élmények, s a szakterületüket érintő legmodernebb technika megismerése jelentette leginkább. Ezen túl benyomást szereztek a fogadó munkaszervezet működéséről, s bizonyos esetekben megismerkedtek a szakmai nyelvvel. Valamelyest tapasztalható volt a nyelvtanulási igény növekedése is, de csak azon tanulók körében, akik már korábban is beszélték valamelyest az adott nyelvet.

A második programban a kedvezményezett tanulók körében folytatott felmérés hasonló eredményeket jelez: sok szakmai tapasztalat, a nyelvi készségek fejlődése (annál pozitívabban nyilatkoztak erről, minél jobb induló nyelvtudással vettek részt a projektben). A nyelvi előképzettségtől függött a szakmai vagy privát kapcsolatok megteremtése is, de viszonylag alacsonyabb szintű nyelvtudás esetén is létrejöttek új kapcsolatok. A programból való profitálást csak alig értékelték magasabbra azok, akik legalább 6 hetet, mint akik csak 3-4 hetet tölthettek külföldön. Szignifikáns eltérést három tényező (szakmai tudás, nyelvtudás, személyes kapcsolatok) esetén lehetett kimutatni. Összességében a legtöbb hasznot az északi országokba irányuló projekteknél jelezték a kedvezményezettek, a legkevésbé sikeresnek pedig az egyébként domináns németországi utakat tartották. A nyelvi készség legnagyobb javulásáról a Nagy-Britanniába és Ausztriába utazók számoltak be.

A kedvezményezettek valamivel több, mint fele, ezen belül a legalább 6 hetet külföldön töltők háromnegyede tartott fenn kapcsolatot valamely külföldi partnerével. A kapcsolattartás valószínűsége ugyan erősen összefügg a nyelvtudás mértékével (a nyelvet magas szinten beszélők esetében 80%-os ennek esélye), de a nyelvet alig beszélőknek is csaknem a fele a kapcsolatok továbbéléséről számolt be. A kérdezettek mintegy háromnegyed része gondolta úgy, hogy a programban való részvétel életpályájukra pozitív hatást gyakorol.

A fenti értékelések rövid távú tapasztalatok, benyomások, amelyek nem egy esetben még a szakmai gyakorlat közvetlen hatása alatt születtek. Jelenlegi vizsgálatunkban azt igyekeztünk felmérni, hogy – most már több éves távlatból nézve – mennyire állják meg a helyüket, s esetleg milyen új hatások érhetők tetten.

A Leonardo program hatása a diákok, fiatal dolgozók életére

A következőkben a felmérés eredményeit hét szempont mentén foglaljuk össze. A hétből három (0, 0, 0) a programokban deklaráltan megfogalmazott célokra vonatkozik, egy (0) a korábbi felmérések tapasztalataira, kettő (0, 0)

pedig olyan új szempontokra, amelyek csak hosszabb távon mérhetők, s előzetes feltevéseinken alapulnak. A hetedik (0) szempont az előző szempontok társadalmi rétegekre vonatkozó keresztmetszetét adja.

A szakmai ismeretek fejlődése

A **középiskolások** számára a gyakorlat szakmai hozadéka elsősorban az új technikai eszközök megismerését jelentette. Életkoruknál, felkészültségük-nél fogva nem igazán beszélhetünk arról, hogy a cégek irányításába, a technológiák kialakításába, a munkaszervezésbe stb. mélyebben betekinthe-tek volna. Érdeklődésük is elsősorban az **új technikai eszközök** megismerésére irányult. Ezek kezelésének megtanulása háttérbe került, de nem mondhatjuk, hogy alkalmanként ne nyílt volna erre lehetőség. Komoly fejlődésről ebben a tekintetben nem igazán beszélhetünk, hiszen a zömmel 3-4 hetes gyakorlat kevés lehetőséget nyújtott ehhez. Ha ugyanis nagyon bonyolult a technika, a rendelkezésre álló idő túl kevés az eszközök kezelésének megtanulásához, ha pedig egyszerűbb, akkor itthon is könnyen meg lehet tanulni. Sokkal inkább beszélhetünk ebben a tekintetben a szakmai látókör bővüléséről, ami-nek hozadékát talán még maguk a kérdezettek sem látják igazán. Már csak azért sem, mert a rendkívül magas továbbtanulási arány miatt jelentős részük munkahelyi pályafutása elején tart (s azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a közben eltelt jó néhány év a megismert technika újdonságértékének devalválódását eredményezte).

A **felsőfokú tanulmányokat folytatók** (valamint a diplomával rendelkező fiatal dolgozók esetében) más a helyzet. Részben a szakterületüktől is függ ugyan, de náluk az élenjáró technika megismerésére koncentráltak. A középiskolásoknál szélesebb látókörrel, nagyobb tapasztalattal rendelkezve érkeztek a külföldi gyakorlatra, ezért náluk a technika megismerése helyett a **technológiák, a munkafolyamatok megismerése volt a fő cél**. Céljukat általában el is érték, köszönhetően a többnyire jól megválasztott fogadóintézmény készséges, a gyakorlatozókat nem csak olcsó munkaerőnek, hanem a tevékenységük iránt érdeklődő partnernek tekintő munkatársainak. A gyakorlat sikerességét nagymértékben segítette, hogy a kiutazók nyelvtudása jobb volt a középiskolásoknál, nyelvtanulási készsége határozottan fejlettebb volt. Ezen túlmenően a kint tartózkodás többnyire tovább tartott, s a kiutazók magasabb előképzettséggel, szélesebb látókörrel rendelkeztek. Mindez olyan munkakörök betöltését tette lehetővé, amelyek már önmagukban **nagyobb rálátást tettek lehetővé** az adott cégben, intézményben folyó munkára. A megszerzett tudástöbblet hasznosítása a hallgatók, illetve a diplomások esetében sok esetben lehetséges, de legalábbis a gyakorlat sikerességének egyik reális mércéje lehet. A tudás hasznosítása függ az adott szakterülettől is, de a diplomás fiatalok a többiek-nél sokkal nagyobb eséllyel kerültek olyan munkakörökbe, amelyben – függetlenül attól, hogy ez munkahelyi elvárás volt-e vagy nem – képesek voltak a megszerzett tudást hasznosítani.

A **fiatal dolgozók** (szakmunkások) gyakorlatának szakmai eredményességét a középiskolásokénál hosszabb kint tartózkodási idő és többnyire önállóbb munkavégzés jelentős mértékben segítette, nyelvtudásuk hiányosságai, illetve a kinti szervezett **nyelvtanulás lehetőségének hiánya** a hallgatók lehetőségeihez képest **korlátozta**. Összességében inkább az előbbi, pozitív hatás érvényesült, mert a résztvevők **nem igényeltek olyan rálátást a folyamatokra**, mint a hallgatók, s így a nehezebb nyelvi kommunikáció csak kismértékben akadályozta őket. **Szakmai tapasztalataikat** e résztvevők a hallgatóknál sokkal **spontánabb módon** szerezték, **tudásuk kevésbé rendszerezett**, elsősorban a **részfolyamatokra** vonatkozik, s érdeklődésük (indítatásuk) is többnyire nem szakmai jellegű. Összességében a gyakorlat **szakmai hozadéka egyértelműen tetten érhető**, s ez a hozadék egyértelműen elvárható. A kint megszerzett szaktudásuk hazai viszonyok között kevésbé érvényesíthető, mint a hallgatóké, mert alkalmazottként nem jutnak döntési helyzetbe, vállalkozóvá válásukhoz pedig a megszerzett szakmai tudás egyrészt nem feltétlenül alkalmas (ha nagyvállalati környezetben történt a gyakorlat), másrészt nem elegendő (tőkehiány).

A gyakorlat hatása a nyelvi készségek fejlődésére

A kiutazók induló nyelvtudása nagyon vegyes. A leggyengébbnek a fiatal szakmunkásoké tűnik. A velük készült néhány interjú alapján csak fenntartással általánosíthatunk, de állításunkat igazolni látszanak az okok: a kiutazás előtt évekig semmilyen nyelvet nem tanultak, korábbi tanulmányaik – legalábbis részben – olyan időszakra esnek, amikor a nyelvtanulás a jelenleginél kisebb előnyökkel kecsegtetett, ami mérsékeltebb inspiráló hatással járt, illetve a nyelvtanítás korábbi rendszere (orosz nyelv, ill. a nyelvoktatás hiánya a szakmunkásképzőkben) sem segítette elő a komolyabb nyelvtudást.

A középiskolás diákok nyelvtudása átlagosan jobb, mint a szakmunkásoké, de jelentős a szóródás. Nagy előnyük a szakmunkásokkal szemben, hogy tudásuk frissebb, s komoly nyelvi felkészítésben is volt részük (e felkészítést kifejezetten jónak értékelték a kérdezettek).

A hallgatók, diplomások nyelvtudása a legjobb volt, de nem tekinthető egységesen jónak. E fiatalok azonban – ha nem is rendelkeztek elegendő tudással – képesek voltak arra, hogy az általában több hónapos gyakorlat során komolyan foglalkozzanak az általuk ismert világnyelvvel vagy a nem ismert helyi nyelvvel. Ehhez nem egy esetben segítséget is kaptak a szervezett nyelvtanulás költségeinek a szervezők részéről történő átvállalásával. A hazai nyelvi felkészítés hiányát ez mindenképpen kompenzálta, sőt annak hatékonyságát minden bizonnyal túl is szárnyalta.

Akárcsak a korábbi felmérések – amikor a gyakorlatok rövid távú tapasztalatai lettek feldolgozva – a jelenlegi is megerősíti, hogy a legtöbb pozitív hatás ezen, vagyis a nyelvi fejlődés területén érezhető.

A **középiskolások** esetében **nyelvtudásuk minden eleme** – különösen a beszédképességük – **javult** az alatt a néhány hét alatt is, amelyet a kedvezményezettek kint töltöttek. A kérdezettek egyértelműen pozitívan álltak hozzá a további nyelvtanuláshoz, sőt – igaz nem minden esetben – megfigyelhetők **a nyelvtanulás iránti további erőfeszítések is** a hazaérkezést követően. Ennek ellenére a kérdezettek nyelvtudása általában már nem javult, hanem **sok tekintetben romlott a későbbiek során**. Ez egyrészt jelzi a szakmai út nyelvi fejlődésre gyakorolt kiemelkedő hatását, ugyanakkor azt is, hogy a nyelvtanulásra – még ezt követően sem – vannak meg igazán a feltételek. Természetesen itt csak az átlagról beszélhetünk, az egyes esetek ettől eltérhetnek.

A gyakorlat előtti és utáni nyelvtudást mérve (természetesen csak önértékelésről beszélhetünk a felmérés alapján), azt tapasztaljuk, hogy a szülői háttér és a lakóhely települése tekintetében meglévő korábbi nyelvtudásbeli eltérések a gyakorlat végére eltűntek, vagyis a gyakorlatnak egalizáló hatása van. Konkrétan: a nagyvárosi tanulók, s a magasabb végzettségű szülők gyerekei, akik előzetesen gyengébb nyelvtudással rendelkeztek, a gyakorlat végére felzárkóztak a többiekhez. E hosszabb távú értékelés tehát – a középiskolásokra vonatkozóan – nem tudja megerősíteni a korábbi vizsgálatok tapasztalatait, miszerint a program elsősorban a magasabb nyelvtudással indulók helyzetén javított sokat. Sokkal inkább úgy látszik, hogy a gyakorlat a kedvezőbb háttérű, de viszonylag gyenge tudással rendelkezők számára nyújt egyfajta felzárkózási lehetőséget. E felzárkózási lehetőséget azonban nem szabad túlértékelnünk, hiszen – mint láttuk – többnyire nem követi a nyelvtudás elmélyítése.

A fenti hivatkozás a korábbi vizsgálatra, alapvetően igaznak tűnik a **középiskolások és a hallgatók** közötti viszonyt tekintve. Az utóbbiak voltak képesek igazán előre lépni, vagyis a magasabb szintű kezdő nyelvtudásukkal valóban sokkal többre mentek, mint a középiskolások a gyengébb nyelvismeretükkel. Ugyancsak igaz a megállapítása a **fiatal szakmunkások és a középiskolások** viszonylatában, miután az előbbiek nyelvtudása – a hosszú kint töltött idő alatt is – saját bevallásuk szerint – gyenge maradt. Igaz, ezt nagy általánosságban nehéz kijelenteni, hiszen nyilván sok múlik azon, hogy a kint használt nyelv valamilyen, a kedvezményezettek által korábban már tanult nyelv-e, illetve, hogy az a tevékenység, amit kint végeznek, mennyire igényli a kommunikációt. (Valószínűleg mások lennének a tapasztalataink, ha húsipari munkások helyett például pincérek kerültek volna a programba, s így a mintánkba.)

A középiskolások esetében – a második szakaszra vonatkozó és a jelenlegi vizsgálat összevetése alapján – kitűnik, hogy a kérdezettek utólag (hosszabb távon) inkább nyelvtudásuk fejlődését emelik ki a gyakorlat előnyeként, míg korábban inkább az adott országgal való megismerkedés, vagyis a kulturális hatás került előtérbe. Értelmezésünk szerint ez a helycsere utal a fiatalkori és az érettebb fejjel történő értékelés eltérésére (mikor mi tűnik fontosabbnak).

A nyelvtudás javulását nagymértékben segíti az egyéni elszállásolás, ugyanakkor – megmagyarázhatatlanul – az egyéni körülmények között végzett munka valamelyest csökkenti. Ez utóbbi jelenség mögött – feltételezésünk szerint – valamilyen az egyéni gyakorlatokra jellemző, de általunk nem mért sajátosság áll.

Összességében úgy látjuk, hogy a **nyelvtudás fejlődése az egyes programok sikerességének egyik fontos mércéje lehet** mindhárom kiutazó réteg esetében. Mérése ugyanakkor bonyolult, mert alapvetően a verbális készségek fejlődtek, amelyet csak az önértékelés módszerével vagy nagyon költségesen lehet mérni. A nyelvtudás hivatalos elismerése (nyelvvizsga) jelenleg csak a felsőfokú hallgatók esetében lehetséges mérce, a másik két réteg nyelvtudása – általában – nem üti meg ezt a szintet. Erre csak akkor nyílna mód, ha a szervező intézményeket (ezen belül alapvetően az iskolákról lehet csak szó) rá lehetne bírni, hogy a most már a korábbinál lényegesen jobb verbális nyelvi készségek birtokában lévő tanulóik számára a nyelvi készségek más elemeit is megerősítő nyelvi képzést biztosítsanak. Ennek hiányában ugyanis a Leonardo egyik legfontosabb hozadéka idővel elenyészik.

A gyakorlat hatása egyéb készségek fejlődésére, a személyiség alakulására

A Leonardo gyakorlat sok olyan képesség, készség fejlődését eredményezte, amely a fiatalok számára fontos lehet szakmai pályafutásuk során. Ezek a hatások elsősorban ott érhetők tetten, ahol a fiatalok hosszabb-rövidebb időre magukra maradvá voltak kénytelenek intézni ügyeiket. A viszonylag önállótlan középiskolások esetén például már a csoportos gyakorlat is jelentős mértékben növelte önállóságukat (de például a csoportos üzemeltetéstől ez nem mondható el), növelte felelősségérzetüket (több interjúban is elhangzott, hogy a gyakorlaton nem csak önmagukat, hanem iskolájukat, illetve az országot is képviselik), találékonyságukat. A gyakorlat során érdeklődővé váltak, megtanulták értékelni saját helyzetüket, a hazai munkakörülményeket, s sok egyéb vonatkozásban összehasonlításokat tudtak tenni.

Mindez igaz a másik két kedvezményezett csoport esetében is, nyilvánvalóan más hangsúlyokkal. A hallgatók – lévén nagyobb az önállóságuk – nem csak munkahelyi körülmények között váltak önállóvá, ugyanakkor – érettebb – személyiségükre a gyakorlat kisebb hatást gyakorolt. Ez utóbbi igaz a fiatal szakmunkások esetében is, akik – sokszor – már előzetesen komoly élet- és munkatapasztalattal, néha külföldi tapasztalattal is rendelkeztek, így számukra a Leonardo elsősorban szakmai, nyelvi előrelépést jelentett, sok kulturális jellegű hozadékkal.

Az imént jelzett készségek (s minden bizonnyal sok más is, amit a vizsgálati módszerünkkel nem lehet még jelzésszerűen sem feltérképezni) a fiatalok pályafutása során nem nagyon kerültek előtérbe. Évek teltek el már a kiutazás óta, ami a megszerzett készségek felmérését megnehezíti, akárcsak a – magas továbbtanulási arány miatti – viszonylag csekély munkaerő-piaci tapasztalat. Ennek ellenére a munkába állt megkérdezettek jelentős része nyi-

latkozott úgy, hogy ezt vagy azt már hasznosított a munkája során a kinti tapasztalatokból.

Az ide tartozó készségek rövid távú változásának precíz felmérésére látnunk lehetőséget, megfelelő – nem annyira szociológus, mint inkább pszichológus – szakember bevonásával.

Kulturális, interkulturális tapasztalatok, európai kontextus

E pontba soroltuk azokat a hatásokat, amelyek egy másik ország, más nép/népek, s ezen belül más emberek megismerésére vonatkoznak. E hatások pontos felmérése csak bonyolult megközelítéssel lehetséges, felmérésünk keretei között csak arra vállalkozhattunk, hogy utaljunk azokra az elemekre, amelyek tetten érhetők.

A Leonardo gyakorlat országának megismerése elsősorban a fiatal szakmunkások és a középiskolás diákok esetében – saját bevallásuk szerint – az **egyik legfontosabb hozadéka** volt a gyakorlatoknak. Az utóbbiak esetében ezt kiegészíthetjük azzal, hogy szinte egyedülálló lehetőséget jelentett az adott országot, kultúráját megismerni. Az a társadalmi-gazdasági háttér, amelyben élnek, alig tette lehetővé számukra a külföldi utazást, különösen távoli országokba. Az élteőbb korú, önálló keresettel rendelkező szakmunkások esetében már nincs ekkora kuriózum értéke a gyakorlatnak, sokkal inkább az adott ország mélyebb megismerése kerülhet előtérbe, akárcsak a hallgatók esetében, akik a legmobilabbak a három réteg között.

Az interjúk alapján ki kell emelnünk azt az áttételes, s a kérdezettek által nem is deklarált hasznót, a **megismerés, mint érték** előtérbe kerülését. Példaként említhetjük, hogy olyan iskolai végzettségű emberek kezdtek el szisztematikusan – s teljesen önszántukból – várost nézni, „világot látni”, akiktől ez talán kevésbé várható, vagy – egy másik példa szerint – a szakmai úton látott (nem szakmai jellegű) tapasztalatokat a diák be tudta építeni az érettségi tételébe (hasznosítani tudta). Ezek jelzik azokat az apró, s sok esetben szinte követhetetlen változásokat, amelyek a kedvezményezettek értékrendjébe épülnek be (de ez inkább az előző ponthoz tartozik már).

A külföldi gyakorlat nem csak egy-egy ország kultúrájába enged betekintést, hanem az ország életébe is. Az, hogy hogyan viselkednek egymással, a külföldiekkel, akár kifejezetten a kedvezményezettel, hogy milyen az értékrendjük, a viselkedésük ilyen-vagy olyan szituációban, ez már egy rövidebb gyakorlat alatt is megfigyelhető. Az ezzel kapcsolatos megállapítások léptenyomon előfordulnak, függetlenül attól, hogy a kiutazók milyen minőségben vettek részt a gyakorlaton. Az interjúkból ugyanakkor nem csak a sommás megállapítások tűnnek ki, hanem – szinte minden esetben, s ezt tartjuk talán a gyakorlat egyik nagy hozadékának – az, hogy a sommás megállapításokon túl képesek meglátni az egyént. Vagyis egy-egy ország népéről nem csak általános képet rajzolnak maguknak, hanem képesek különbséget tenni az egyes emberek között. Erre valóban nagyon alkalmas a munkahelyi környe-

zet, mert kiderül, hogy mindenhol vannak barátságos és undok emberek, hogy az utóbbiak nem feltétlenül lenézik a külföldieket, lehet, hogy csak érdekeik sérülnek a gyakorlatozókval való együttműködés során, hogy az előítéletes emberek előítéletei sok esetben feloldhatók, s sorolhatnánk tovább az interjúk tapasztalatait.

Mindezek kapcsán ki kell emelnünk, hogy a gyakorlatozók egy része nem csak a fogadó ország lakosságával került kapcsolatba, hanem – más gyakorlatok, vendégmunkások révén – más országbeliekkel is, s ez még szélesebbre tárta az ismerkedés lehetőségét, illetve a különböző etnikumok – akár csak ideiglenes – együttélésével kapcsolatos további tapasztalatok szerzését.

Az EU támogatások egyik preferenciája az ún. európai dimenzió, európai kontextus előtérbe helyezése. Bizonyára sokan sokfélét értenek e kifejezések alatt, mi ezt a Leonardo program kapcsán az európai szintű együttműködés lehetőségének, a kölcsönös kapcsolatok előnyének megismeréseként értelmezzük. Ezzel kapcsolatos kérdések a kérdőívünkben nem szerepeltek (más kérdéseket fontosabbnak tartottunk), az interjúkban viszont csak nagyon halványan köszönnek vissza. Megítélésünk szerint a fiatalok, s különösen a középiskolás fiatalok számára ez a kérdés még túl nagy falat, számukra sokkal fontosabbnak látszik, hogy egy-egy országot, annak kultúráját, népét, s azon belül az egyes embereket ismerjék meg, s idővel majd összeáll számukra egy „Európa-kép”.

A téma szempontjából kiemelkedő jelentősége van annak, hogy miként sikerült az egyének beilleszkedése a fogadóközegbe, mindenekelőtt a munkahelyi közegbe. A kérdőív és az interjúk tapasztalatai egyaránt azt mutatják, hogy ezzel általában nem volt gondjuk a gyakorlaton résztvevőknek. Néha barátságos, máskor hűvös, de korrekt munkatársak vették körül őket, komolyabb beilleszkedési nehézséget kevesen jeleztek.

A viszonylag rövid időt eltöltő középiskolások számára a **baráti kapcsolatok** kialakítását nem csak a **rövid gyakorlati idő nehezítette meg**, de sok esetben a **teljes vagy részleges magyar környezet**, amely nem készítette a gyakorlatozókat az ismerkedésre. Nehéz ennek a szerepét mérni, mert gyakran párosult nagyon gyenge idegennyelvtudással, ami egyértelműen befolyásolta a barátságok kialakulását. **A baráti kapcsolatok alakulásában a társadalmi háttér nem játszott szerepet, a megtartásában azonban igen.** Ebből a szempontból a képzettebb szülői háttér, a kapcsolatok iránt nyitottabb városi lét hatása érhető tetten. Összességében azonban a kialakult baráti kapcsolatok jelentős része megszakadt. Annak ellenére, hogy sokszor biztatóan indultak, nem egyszer személyes látogatással is összekötve. Megszakadtak, mert kifulladtak, üressé váltak, s megszakadtak, mert a kommunikáció a korábbihoz képest más színtérre került: **a szóbeli kommunikációt szűkszerűen az írásbeli váltotta fel, s ez a magyar középiskolás, szakmunkás fiatalok képességeit már meghaladta.**

A gyakorlat hatása a továbbtanulási aspirációkra, ill. lehetőségekre.

Hipotézisünk szerint a gyakorlaton résztvevők továbbtanuláshoz való viszonya a sikeres gyakorlat után, annak hatására megváltozott. Hipotézisünket a korábbi vizsgálatok azon tapasztalata táplálta, hogy a tanulók a gyakorlatról tele önbizalommal, s a tanulás értelmét, eredményét látva (a kiválasztás főbb szempontjai között szerepelt az általános és a szakmai tanulmányi teljesítmény) a korábbinál nagyobb késztetést éreznek a továbbtanulásra vagy a korábbinál tervezett magasabb szintű továbbtanulásra.

A középiskolás diákok a kérdőíves felmérés szerint a Leonardo programot követően valóban sokat változtattak korábbi terveiken, s e változtatások egyik fő eleme a továbbtanulás volt. Különösen igaz ez a legiskolázottabb családi háttérrel rendelkezők, valamint általában a fiúk esetében. A tényleges adatok azonban nem támasztják alá a hipotézisünket. Igaz, hogy rendkívül sokan tanultak tovább (a szakmunkások érettségit adó iskolában és/vagy második szakmát szerezve, a középiskolások főiskolákon, egyetemeken), de bizonyíthatóan nem a Leonardo gyakorlat hatására. Feloldva a két tapasztalat közötti ellentmondást: sokkal inkább arról beszélhetünk, hogy a Leonardo program hatására a korábbiakhoz képest alternatív tervek jelentek meg, amelyek a továbbtanulást tekintve minőségileg alig különböztek a korábbiaktól. A programon résztvevők ugyanis már eleve a jobban tanuló, ambiciózusabb fiatalok közül kerültek ki (kiválasztási szempont volt), s ez szükségszerűen már eleve megjelenik a továbbtanulási elképzelésekben. Éppen ezért a Leonardo gyakorlat inkább csak megerősítette ezeket az ambíciókat, önbizalmat adott a kedvezményezetteknek, s ez erősítette bennük a továbbtanulás iránti igényt is.

A fiatal szakmunkások (már végzett) esetében sem érzékelünk ilyen hatást: ők többnyire már befejezték tanulmányaikat, s munkaerő-piaci helyzetük közvetlen (nem további tanulmányokon keresztül történő) javítására szánták a programot. Akárcsak a hallgatók, akik számára a további tanulás inkább elméleti irányban (főiskolai végzettség megszerzése után egyetemi szinten), vagy más szakirányban lett volna lehetséges, ugyanakkor a Leonardo program sokkal inkább a munkaerőpiacon érvényesíthető tudást, kompetenciát biztosított számukra, ebben erősítette őket.

Mindezek alapján arra a következtetésre jutunk, hogy **a Leonardo gyakorlatnak a továbbtanulásban nincs érzékelhető hatása**, így ezen nem is mérhető az egyes programok sikeressége.

A gyakorlat hatása a munkaerő-piaci lehetőségekre

A középiskolai programban résztvevők között nehéz mérni ennek hatását, mert a résztvevők egy része még nem került ki a munkaerőpiacra, s a

többiek egy része is alig rendelkezik tapasztalatokkal. Ez utóbbiak tapasztalatai alapján azonban tehetünk két megjegyzést.

1) A kérdezettek **munkanélkülisége határozottan alacsonyabb**, mint korosztályos társaiké. Ennek okát nem látjuk világosan, de valószínűleg ebben **nem a Leonardo hatását** kell keresnünk, hanem azt, hogy egy eleve igen ambiciózus réteg került a Leonardo gyakorlatra.

2) A tanulóként résztvevő fiatalok alapvetően nem érzik annak fontosságát, hogy a gyakorlaton való részvételt a potenciális munkaadók számára feltárják. Különösen nem, ha írásban kerül erre sor (önéletrajz), ami pedig a munkahelykeresésnél az első lépés. Személyes kapcsolatfelvétel esetén kedvezőbb a kép. Az interjúk alapján úgy értékeljük ezt, hogy a kérdezettek sem a Leonardo gyakorlat közvetlen szakmai hasznát nem érzékelik, sem a gyakorlat formális jelentőségét. Mint láttuk, a kérdezettek szakmai tudása valóban nem sokat változott a gyakorlat során, sokkal inkább a látókör bővüléséről és egyéb, nem szűken értelmezett szakmai fejlődésről beszélhetünk. Ennek értéke viszont nem tudatosult a kérdezettekben, ezért nem is hivatkoznak a gyakorlatra. Hozzá kell tennünk ugyanakkor, hogy – a kedvezményezettek szerint – a munkaadók is nagyon megosztottak a kérdésben, jelentős részük számára valóban nem képvisel értéket a gyakorlat, valóban úgy érzik, hogy munkatársaik felvételénél ennek nem kell, hogy szerepe legyen. Ugyanakkor vissza kell utalnunk arra, hogy a kérdezettek jelentős része érzi úgy, hogy **munkája során hasznát vette a Leonardo gyakorlatnak**, s ezzel valóban rácsafol a saját és a munkaadók előzetes várakozásaira. Éppen ezért úgy látjuk, hogy a program ebben a tekintetben megerősítésre szorul. Egyrészt a résztvevők esetében lenne szükség valamilyen megoldásra annak érdekében, hogy **tudatosuljon bennük a gyakorlat értéke** (egyáltalán: tudatosítani kellene bennük, hogy nem csak a szűk értelemben vett szakmai tudás hasznosítható a munkavégzés során), másrészt a **munkaadók számára is szükség lenne valamilyen kampányra** hasonló célból.

A **hallgatók** esetében a megszerzett tudás és készségek **sokkal inkább hasznosíthatók a munkaerőpiacon**, bár ez erősen függ a résztvevők szakterületétől. A Leonardo egyértelműen elősegíti a külföldi munkavállalást, illetve a nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező cégeknél történő elhelyezkedést. A fiatalok is sokkal tudatosabban vállalják a gyakorlatot, sokkal inkább tudatosul bennük annak potenciális haszna. A két réteg közötti eltérést egyaránt magyarázza a gyakorlat és a munkavállalás között eltelt idő eltérése (hallgatók esetében lényegesen rövidebb), a megszerzett – szorosan vett – szakmai tudástöbblete, valamint a hallgatóknak a középiskolásokhoz viszonyított szélesebb látóköre.

A **fiatal szakmunkások** munkaerő-piaci érvényesülése inkább áttételesen, mint közvetlenül hozható összefüggésbe a Leonardóval. Elsősorban arról beszélhetünk, hogy számukra megkönnyíti a külföldi munkavállalást. Nem annyira a megszerzett szakmai tudás, s talán nem is a megszerzett egyéb készségek következtében, hanem inkább a külföldi **munkavállalási**

lehetőségekkel kapcsolatos információk tekintetében. E réteg számára a gyakorlat ugródeszkának tűnik ehhez.

Társadalmi hatások

Egy ilyen nagy programnak, mint a Leonardo, nemcsak a közvetlen hatással, hasznával érdemes foglalkozni, hanem társadalmi hatásaival is. Azzal, hogy a programok – kiválasztási mechanizmusuk, illetve az egyénekre gyakorolt hatásuk révén – mely társadalmi rétegek fiataljait támogatják jobban, melyeket kevésbé.

A középiskolás fiatalok esetében a kiválasztás szempontjai leginkább a magatartás, az elkötelezettség és az iskolai teljesítmény volt, a nyelvtudás valamelyest háttérbeszorult. E kiválasztás eredményeként az átlagosnál valamivel magasabb iskolázottságú szülők gyerekei kerültek a programba, de arról nem beszélhetünk, hogy a Leonardo a helyi elit programjává vált: tömegesen kerültek be olyan fiatalok is, ahol a szülők még középiskolai végzettséggel sem rendelkeznek. Ebben az értelemben a Leonardo egy demokratikus, széles rétegeket felölelő programként minősíthető. Ugyanakkor az adatokból arra következtethetünk, hogy a magasabb iskolázottságú szülők gyerekei kisebb teljesítménnyel, vagyis könnyebben kerültek be a programba. A tanulók tudását, s még csak tanulmányi teljesítményét sem mértük ugyan, de a nyelvi teljesítményüket (önértékeléssel) igen, ami egyértelműen alacsonyabb, mint a rosszabb családi háttérből érkezőké. S ugyanígy: a nagyvárosokban (Budapesten és a megyeszékhelyeken) élők kisebb nyelvtudással kerültek a programba, mint a kisvárosokban és községekben élők. A nyelvtudás és az általános, illetve szakmai tudás egyéni szinten természetesen nem feltétlenül azonos, de nem látunk olyan tényezőket, amelyek társadalmi rétegek szintjén ezt eltérítenék egymástól.

Az iskolázottságon mért rosszabb családi háttér a csoportos programok (magyar környezetben végzett munka, közös szálláshely) irányába vitte el a szervezőket, ami a barátságok kialakulásában, illetve a nyelvtudás fejlődésében járt némi hátránnyal. A jobb családi háttérrel rendelkezők többek között ezért is tudtak nyelvileg felzárkózni a többiekhez, s több baráti kapcsolatot kialakítani. A Leonardo program a kapcsolatok megőrzésében is a kedvezőbb háttérű, és a fővárosban élő fiatalokat segítette inkább, de ezt már nem lehet a programkörnyezetre visszavezetni. Ezek a fiatalok – valószínűleg otthonról hozott értékrendszerük, nyitottságuk révén voltak képesek a kialakított barátságokat jobban megőrizni. Ez a hatás érvényesül a tanulói hierarchia alsó részén is: a program során baráti kapcsolatokat kialakítani nem tudó fiatalok a gyenge nyelvtudású és legkevésbé iskolázott szülői környezetből kerültek ki, vagyis a gyenge nyelvtudást a megfelelő családi háttér – legalábbis valamilyen – kompenzálni tudja.

Mindezek a társadalmi eltérések csak önmagukban figyelhetők meg, a kérdezettek karrierútját statisztikailag nem befolyásolták.

Ezek a megfigyelt egyenlőtlenségek nem a Leonardo program, s még csak nem is a kiválasztási mechanizmus kritikáját jelzik, jelzik ugyanakkor azt, hogy ezt a jelenséget figyelni kell, s adott esetben egyes fiatalok számára esélynövelő programok támogatására is szükség lehet.

A másik két csoport (hallgatók, fiatal szakmunkások) társadalmi háttérét nem sikerült ilyen egzaktsággal feltérképezni, ennek alapján komolyabb összefüggéseket sem állíthatunk. Állíthatjuk ugyanakkor, hogy az ő esetükben sem beszélhetünk tömegesen elit háttérről, s még csak arról sem, hogy a kedvezőbb családi háttér sikeresebb gyakorlattal, komolyabb nyelvtudással vagy kedvezőbb munkaerő-piaci következményekkel párosult volna. Sokkal inkább látjuk ebben az egyéni céltudatosság és az adott szakterület lehetőségeinek hatását.

Tanárok a Leonardo programokban

Kik a Leonardo tanár résztvevői?

A Leonardo résztvevői a pedagógus társadalom szerkezetén belül nem arányosan helyezkednek el. Tulajdonképpen három csoportra bonthatók, amelyek között elég nagy az átfedés. (Egy negyedik csoportja a Leonardo felnőtt-mobilitási programjainak a résztvevők mintegy negyedét kitevő nem iskolában dolgozók, róluk azonban semmi közelebbit nem tudunk, őket nem is vizsgáltuk.) Legnagyobb részben szakmai tárgyakat, vagy azt is tanítanak. Lényegesen kisebb csoport a vezetőké. Ők csak ritkán első számú vezetők. Sok igazgatóhelyettes és gyakorlati oktatás vezető, munkaközösség-vezető van közöttük. Hasonló a nyelvtanárként dolgozók aránya is. Az összes tanár résztvevő mintegy 40%-a a fenti három csoportból kettőnek is a tagja. Átlag-életkoruk megközelíti az 50 évet – a szakmai tanároké el is éri –, a fiatalok részvétele relatíve jobban használható nyelvtudásuk ellenére csekély.

A résztvevők nagy többsége bizonyosan nem tartozik a többgenerációs értelmiségi réteghez, szociokulturális háttérük – korábbi felmérések adataival összevetve – belesimul a tanártársadalom egészébe. Ha a résztvevők, különösen az aktívan, szervezőként, több alkalommal résztvevők megkülönböztetésére kísérletet teszünk, akkor azt személyiségük, a szakmához való viszonyuk, ambícióik alapján tehetjük meg. Ha a tanártársadalom egészére elfogadjuk azt a sommás állítást, hogy „közepesen szorgalmas és közepesen tehetséges emberekből áll”, akkor ezen belül a Leonardo szereplői bizonyosan egy szorgalmasabb és ambiciózusabb csoportot képeznek. Pedagógusi elhivatottságuk átlag fölötti. Olyan pedagógiai célok megvalósulása érdekében, mellyel azonosulnak, szívesen végeznek többletmunkát, amiért ellenszolgáltatást – egy darabig – nem is igényelnek. Nyitottabbak a világra, pél-

dául lényegesen gyakrabban nyaralnak külföldön is, pedig a pedagóguscsoportok jövedelmi viszonyai között nincsen akkora szórás, amely például a nyaralási szokások jelentős különbségét magyarázná. Bár pontos összehasonlítási támpontunk nincsen, becslésünk szerint az informatika alkalmazásában is élen járnak, gyakrabban számlaképesek, ami jövedelemszerzési ambíciókkal is összefügg, és viszonylag sokan a szakértői listára is felkerültek. Általában a nagyobb munkabírás és aktivitás jellemzi őket, valamint az értékvezérelt életvitel. Kifejezetten szeretnek továbbképzéseken, érdekes programokban részt venni. Magas státusra nem törnek, bár sokan vezetők vagy valamilyen vezető pozíció várományosai, első számú vezetők az arra alkalmasnak tűnők sem kívánnak lenni. Legtöbbjük aktív pályázó típus, keresi a lehetőségeket.

A résztvevők nyelvtudása

A Leonardo szakképzési program. A résztvevők között a nyelvtanárok magas aránya is jelzi, hogy a programok többsége „nyelvtudásimport” nélkül nem is volna megvalósítható. Azok közül, akiknek nincs nyelvtanári képzettsége, csak minden negyedik tud legalább középfokon nyelvet. A 84 nem nyelvszakos tanár közül ötnek van felső, és rajtuk kívül további hétnek középfokú nyelvvizsgája, minden hetedik tanárnak tehát. Néhány alapfokú nyelvvizsga egészíti ki a fentieket. Legalább alapfokú, bár vizsgával nem igazolt nyelvtudása is a résztvevők alig több mint felének van. Alapfokon 30 fő beszél németül és 22 angolul, összesen, az átfedésekkel – minthogy 7 fő „kétnyelvű” – 45 fő a 84-ből. Középfokon a két vezető nyelv éppen döntetlenre áll, a felsőfokú tudásnál már az angol vezet 4:1-re.

Az alapfokú szint az interjúk tanúsága szerint megfelel a vacsora közbeni kapcsolattartáshoz, az idegen országban való biztonságosabb tájékozódáshoz, a prezentációk valamivel jobb követéséhez, de az e-mailen történő szervezést vagy a gyakorló helyszínek önálló végiglátogatását már nem teszi lehetővé. „Tolmács kell hozzá”, hallottuk nagyon gyakran. Az alapfokon nyelvet tudók, akik a tűzkeresztségen már átestek, de a negyedik – sokszor az ötödik – ikszen is túl vannak alig tesznek erőfeszítéseket nyelvtudásuk középszintre emeléséhez, amely a tolmács nélküli szervezést és a legfontosabb kommunikációt lehetővé tenné. Az idő hiányára panaszkodnak, alapvetően szoronganak a nyelvtanulástól, és úgy érzik, hogy erejüket meghaladná ha ezt a célt tűznék maguk elé. Mindezekkel együtt jár egy folyamatos szégyenérzet a nyelvtudás hiánya miatt, de a perspektivikusan a nemzetközi együttműködést folytatni kívánók nagy része sem fektet komoly energiát ebbe a területbe. Egy egyhónapos berlini tanfolyamra elmennek a Szakiskolai Fejlesztési Program keretében, de sem előtte, sem utána nem tanulnak. Nagyon kis kivételtől eltekintve nyelvtanulgatás folyik ebben a körben, de nyelvtanulás nem. Amikor tehát a nyelvtanulási erőfeszítések emelkedését mutatják az adatok, nem kell másra gondolnunk, mint a (szinte) semmiről arra az alacsony szintre való

elmozdulásra, amely a 10-20 órás nyelvi felkészítőt jelenti vagy egy az iskolán belül ingyenesen szervezett tanfolyamot, amelyről szép lassan persze legtöbben lemorzsolódnak.

Tudásgyarapodás – szakmai, módszertani és nyelvtudás

A kiutazás mindig egy jól meghatározható szakterületre irányul, amelynek szakemberei mindig résztvevői a projektnek is. Ők szinte minden alkalommal szaktudásuk gyarapodásáról számolnak be. Ellesnek, megismernek valami újat, amit addig még nem tudtak. Ugyanakkor szaktudásukat nemzetközi összehasonlításban is jónak mondják, és más területeknél – pedagógia, szakmódszertan – is jobban szeretik és tudják „szakmájukat” mind saját, mind diákjaik állítása szerint. A programból 90 százalék feletti arányban „elég sokat” vagy „nagyon sokat” profitáltak a szaktudás, a szakmai ismeretek terén. Ez mindenképpen magas érték, ha a rangsorban csak a negyedik helyre került is (megelőzi: érzelmek, élmények; betekintés egy másik európai kultúrába; a hazai viszonyok nemzetközi kontextusba helyezése).

A hazai pedagógia egyik közismert betegsége a módszertani kultúra alacsony szintje és korszerűtlensége, bár maguk a pedagógusok szerint, akik valamennyien magasabbra helyezik szaktudásukat módszertani tudásuknál, nem olyan rossz a helyzet. A módszertani kultúra ellesése – mert maguknak a projekteknek ez csak ritkán a fő témája – általános gyakorlat, és a módszertani tudás terén való profitálás értéke sem alacsony. A módszertan terén szinte semmit nem profitálók aránya egynegyed körül van. Az iskolák összességének felére mondták azt képviselőik, hogy ott a Leonardo révén bővült a módszertani eszköztár.

A résztvevők mintegy harmada mondta – tehát a nyelvet legalább minimális szinten beszélőknek a nagyobbik fele –, hogy a beszédértés és a beszéd-készség fejlődéséhez, a szakmai szókinccs gyarapodásához a projektben való részvétel jelentősen hozzájárult. Az elmozdulás mértékéről azonban nincs információnk, csak a tényéről. A nyelvi fejlődés legfőbb előidézője a kint tartózkodás alatti kommunikáció, „az idegenek prezentációinak hallgatása”, a magánjellegű érintkezések kényszere. Ennél jóval csekélyebb, de nem jelentéktelen szerepe van a nyelvtanulásra való motiváltság növekedésének. Ami úgyszólván indifferens, az a nyelvi felkészítés. Ennek szerepe minimális, legalábbis a tanárok számára.

Nagyon fontos összefüggés, hogy a nyelvi fejlődés egyetlen dologtól függ: az induló nyelvtudás szintjétől. Ez – legalábbis egy hatásmaximalizáló politika esetén, amely szerintünk csak egy eleme lehet a célrendszernek – a jobb nyelvtudásúak előnyben részesítését indokolná. A részvételnek a jobb nyelvtudáshoz kötését egyébként az is magyarázná, hogy önbevallás alapján a résztvevők kétharmada többet profitált volna a programból, ha jobb lett volna a nyelvtudása.

Szemléletváltozás, attitűdváltozás, szélesebb horizont

A szakmai tudás, a módszertan és a nyelvtudás mind nagyon konkrétak azokhoz a területekhez, amelyeket általában maguk a résztvevők, de sok más szakember is még fontosabbnak tart. A személyiség egészére, a gondolkodásmódra, az értékvilágra is gyakorol hatást egy nem csak szakmai értelemben más kultúrába tett fizikai és szellemi kiruccanás. Ezt igazolják a mérések és az interjúk, beszámolók megfogalmazásai is. A résztvevők ezen mérések szerint egy kicsivel többet is profitáltak a hazai viszonyok nemzetközi kontextusba helyezéséből, egy másik európai kultúrával való találkozásból, mint a szakismeretek és a módszertan terén. Azokra a nyitott kérdésekre, amelyek azt firtatták, hogy mit tanultak a résztvevők ezeken a tanulmányutakon, amit itthon csak kis eséllyel sajátíthattak volna el, illetve mit csinálnak másképpen szakmai életükben, legalább olyan arányban érkeztek az attitűdváltozásban, szemléleti kategóriákban megfogalmazott válaszok, mint a fentiek közé sorolható konkrétumok. Tehát a tudásgyarapodás és szemléletváltozás közül az utóbbinál maguk a résztvevők legalább olyan változást regisztráltak, mint a kézzelfoghatóbb előbbinél.

Valószínűleg ennek köszönhető, hogy a válaszolók fele szerint bizonyosan történt a Leonardo program hatására változás az életében a kérdőívben felsorolt területek valamelyikén. A programokból való profitálás és az életében azóta történt változások egyébként főleg azokra jellemzőek, akik kapcsolatot ápolnak külföldi kollégáikkal. Ez az a tényező, amely meghatározó mértékben összefügg szinte valamennyi pozitív hatással, mind egyéni, mind intézményi szinten. A kisvárosban élők gyakrabban érezték úgy, hogy az életükben bekövetkezett változásban bizonyosan szerepet játszott a Leonardo. Ezért ez a program ebben a tekintetben – minthogy sok más szempontból egyenlőtleniséget növelő – kiegyenlítő hatást is eredményezett.

Munkahelyi pozíció, karrier

A résztvevők többsége szakmai pályájának delelőjénél vagy azon túl tart. A Leonardo program szakmai pályájuknak egy fontos része, de csak kivételes esetben okoz pályamódosítást. A projektek megvalósítása során szerzett skillek egy részének és azok piaci értékének ugyan tudatában van a tanárok egy része, de vagy nem biztos abban, hogy ez munkaerő-piaci értékét érdemben megnövelte volna, vagy – bizonyosan nem kevesen – nem kívánja erre beváltani. Szeretik ugyanis, amit csinálnak, hivatásuknak tekintik. Első vezetők sem kívánnak lenni, legfeljebb „iskolai középvezetők”. Ettől függetlenül néhányan úgy látják, növekedett annak esélye, hogy külföldön is vállalhassanak munkát, vagy itthon vonzóbb munkalehetőségeket találjanak.

Váltásra is törekcszenek néhányan, de csak kevesen, és nem a kulcsfigurák közül. Foglalkozásváltásban a 40 év alatti, nyelvet tudó és tanuló, még

nem vezető beosztású, magasabb státusú családokból származó tanárok gondolkoznak. Aki kifejezetten gondolkozik váltásban, az gyakran gondolkozik külföldi munkavállalásban is.

Akik már váltottak, és a Leonardo korábbi aktív szereplői közül elhagyták iskoláikat, és az oktatásügyet is, azok nem konkrétan a Leonardónak köszönhető skilljeik vagy kapcsolataik révén tehették ezt. Inkább a fordítottja igaz ennek. Olyan skilllelkel rendelkeztek és ezeket aktivizálták is a Leonardo projektek megvalósítása során, amelyek munkaerő-piaci értéke is magas, és amelyek lehetővé tették a váltást pangó gazdasági régiókban is. Bár az ok-okozati összefüggés valószínűleg tisztán egyik irányba sem volna igaz, és éppen ezért a programtól ilyen konkrét hatást elvárni nem is volna bölcs.

A Leonardo program hatása a szervező intézményekre

A Leonardo program intézményi szintű hatásáról a 2001 és 2003 évi értékelések tanulmányaiban is szóltunk. Az ott mondottak egy részére, illetve más, elképzelt hatásokra most mérési kísérlet is történt. Korábbi állításainkat az adatok megerősítették, egyúttal az intézményi hatásoknak az előfordulási gyakoriságáról, egymáshoz képest való rangsoráról is tájékoztatnak, ha mértékéről nem is. Csak minden hatodik intézményben dolgozó tanárok nem jeleztek egyetlen olyan tényezőt sem, amely intézményi hatást jelzett volna. Minthogy vannak a válaszolók között olyanok, akik nem az intézményük projektjében, hanem máshol szervezett projekt kedvezményezettjeként vettek részt tanulmányúton, az ilyen válaszok egy része innen eredhet. A felsorolt lehetséges pozitív hatásoknak legalább a felére mondta viszont az intézmények egyharmadából válaszoló legalább egy tanár, hogy az a Leonardónak köszönhetően iskolájára jellemző, és az intézmények további egynegyedére pedig a felsorolt változások negyede-fele igaz vélhetően. Az esetek jelentős – hasonló nagyságrendű – további hányadában a válaszolók jelzik az iskola adott irányú változását, csupán abban bizonytalanok, hogy ebben szerepet játszott-e a Leonardo programban való részvétel. A bizonytalanság jogos: a közvetlen kapcsolódás nagyon sokszor nem kimutatható, de statisztikai összefüggések a közvetett – például szemléletváltozáshoz, pályázati aktivitáshoz, a szélesebb horizonton való tájékozottsághoz – kapcsolódást képesek azonosítani.

Mindezek a Leonardónak az intézményekre való pozitív hatásai igen széles körének jelenlétét bizonyítják. A legnagyobb arányban jelzett változások, amelyek az intézmények legalább felére igazak a következők:

- Az iskolavezetés gondolkodásában a nemzetközi kapcsolatok fontossága nőtt (63%)
- Az intézmény pályázási aktivitása nőtt (59%)

- Más nemzetközi projektben való részvétel (54%)
- Az iskola versenyképessége nőtt (53%)
- Több külföldi vendéget, látogatót fogad az iskola (53%)
- Az iskola EU-kompatibilisebb lett (53%)

Az intézménynek a Leonardo részvételhez köthető presztízsemelkedése (49%), a módszertani eszköztár bővülése (49%), az iskolán kívüli világban zajló folyamatokra való érzékenyebb reflektálás (47%) nehezen megfogható dimenziói is jelentős mértékben változtak. A korábbi tudásunkhoz képest némi csatlódást és a Leonardo hatásairól eddig rögzült kép módosításának szükségességét jelzi az, hogy a tanárok önbizalma csak minden hatodik, nyelvet nem tanító pedagógusainak nyelvtanulási erőfeszítései minden ötödik intézményben nőttek. Ugyancsak meglepetés a beszámolókhöz képest, hogy a beiskolázás stabilizálódása is csak minden ötödik iskolára jellemző, bár a tanári kérdőívek akár az esetek nagyobbik felében is olyan intézményre utalhatnak, ahol diákok számára szervezett gyakorlat – aminek áldásos hatását szokták sokan emlegetni – esetleg nem is volt. A tantestület szemléletváltására, a javuló marketing és PR munkára, valamint a nyelvvoktatás színvonalának emelkedésére az iskolák mintegy negyedéből érkezett pozitív válasz, és a magunk részéről arra a 11 iskolára (28%) gondolunk, mint a Leonardo által elképzelhető legnagyobb nyereség birtokosára, amely a részvétel folyamánként nemzetközi hálózat tagja lett az elmúlt években. A hálózati lét ugyanis katalizáló hatást fejt ki szinte valamennyi felsorolt hatás tekintetében: növeli a versenyképességet, a nemzetközi együttműködések esélyét és eredményességét, nemzetközi mércével mérve is versenyképessé, vonzóvá teszi az intézményt.

Az intézményeknek két körét sikerült azonosítanunk, amelyek a felsorolt előnyök karakteresen más részhalmazából részesültek. Az egyik a kisvárosi iskolák. Ezekre a modernizálódás és az oktatási piacon a versenypozíció javulását előidéző olyan pozitív változások jellemzők az átlagot meghaladó arányban, mint a pályázati aktivitás, a marketing és PR tevékenység felívelése, az innovációs erőfeszítések növekedése vagy a hazai kapcsolatrendszer bővülése. A másik kör azon iskolákat foglalja magában, amelyek már a Leonardo I. szakaszában is a támogatott pályázók között voltak, azaz régebben, és általában azóta is magas aktivitással vesznek részt a nemzetközi együttműködésben. Ezekre az iskolákra az átlagot meghaladó mértékben mondták jellemzőnek tanáraik, hogy több külföldi vendéget, látogatót fogadnak, EU-kompatibilisebbek, más nemzetközi projektekben is részt vesznek, valamint hogy nemzetközi hálózat tagjaivá váltak. Ez a kör, a régóta leonardózó iskolák köre tehát a nemzetköziesedés dimenzióiban való relatív előnyök birtokosa lett, amely – megítélésünk szerint – az iskola versenypozícióját minden elképzelhető (ágazati, települési, nemzeti, nemzetközi) vonatkozási körben megnövelte. Ebben a vonatkozásban – másban nem feltétlenül! – a régóta és rendszeresen leonardózó iskolák a nemzetköziesedő oktatási rendszer elitjéhez sorolhatók.

A Leonardo programban való aktív részvétel áldásos hatását a többiekkel összevetve számos jól mérhető mutató is igazolja. Így ezeknek az iskoláknak lényegesen több nemzetközi partnerük van, tanáraik szélesebb köre, gyakrabban és összességében hosszabb ideig vesz részt nemzetközi tanulmányúton, és diákjaik is átlagosan minimálisan másfélszeres eséllyel jutnak szakmai célú utazás révén külföldre. A válaszoló tanárok egyébként – nyilván részben a Leonardo hatása révén, részben attól teljesen függetlenül – e programon kívül is sok külföldi tanulmányúton vettek részt. A megkérdezettek mintegy harmada az elmúlt 5 évben a Leonardo révén megvalósult utazásain kívül is legalább 3 országban járt és legalább 4 hetet töltött szakmai út keretében a határon túl.

A tantestület nyelvtudása a Leonardo programban részt vett intézményekben is nagyon rossznak mondható. Csupán egyetlen, a nyugati határszélhez közeli iskola tanára mondta, hogy a használható német nyelvtudás a tanárok nagy többségére jellemző, amint az ebben a régióban felnövekvő értelmiségiek többségére. Az összes többi iskolában, még a legaktívabbak nagy részében is, a nyelvtudás továbbra is szűk keresztmetszet a nemzetközi együttműködések menedzselése és annak lehetséges tartalma tekintetében. Mint láttuk az adatokból, és ahogy az interjúkban is jelezték, az elmúlt években is csak nagyon lassú változás állt be ezen a téren. A nyelvet jobban beszélő fiatalok – sajnos már a harmincasok nagy része is az „öregekhez” sorolható ebben a tekintetben – részvétele a Leonardo programjaiban ettől függetlenül nem tűnik túl magasnak, hacsak válaszolási hajlandóságuk nem volt lényegesen rosszabb, mint idősebb kollégáiké. A leonardózó és az ilyen támogatásra nem pályázó intézmények tantestületeinek nyelvtudása között egy kis különbség így is kimutatható: az előbbieken a vezetők és a nem nyelvszakos tanárok nagyobb arányban veszik ki részüket a nemzetközi kapcsolattartás idegen nyelven folyó kommunikációjából. A nyelvtudás a nemzetközi együttműködések és mobilitási aktivitások bővülésének egyik legsúlyosabb korlátjának látszik, amely a tanárok nyelvtudási szintjének emelkedése nélkül tartósan megmarad, és gátolja az egész rendszer fejlődését, adaptív készségét.

javaslatok a program továbbfejlesztésére

A diákprogramok kapcsán megfogalmazott javaslataink közvetlenül a programot koordináló szervezet tevékenységét érintik. E szervezet képes prioritásait megfogalmazni, s ezen keresztül elképzeléseit a szervező intézmények felé közvetíteni:

- A munkakörülmények a kapcsolatteremtésre, az elhelyezési körülmények a nyelvtudás fejlődésére vannak hatással. Éppen ezért megfontolandónak tartjuk, hogy a pályázati kiírásban prioritást kapjon az egyedi (nem a kiutazó csoport többi tagjával együttesen végzett) munka és a hasonló elszállásolási körülmények. A kettő együttes érvényesítése túlzottan szigorú feltételnek tűnik általában, de legalább az egyik kritérium teljesítésére (esetleg összefüggésben a pályázat céljával, függően attól, hogy a nyelvtudás fejlesztése vagy pedig az interkulturális kapcsolatok kerülnek-e előtérbe) törekedni kellene. Ugyanakkor, ahol erre igény van, szükségesnek látszik támogatni az egyéni (értsd: nem csoportos) szituációkban való viselkedésre való felkészítési programokat, hogy ezek előnyei mind szélesebb rétegek esetében kiaknázzhatók legyenek.
- A fent javasolt kritériumok nem abszolutizálhatók a leggyengébb háttérű tanulók érdekében. Számukra a csoportos munka- és életkörülményeket is meg kell engedni, mert nem biztos, hogy egyéni szituációkban is megállják a helyüket. Fiatalabbak is, társadalmi háttérük sem olyan kedvező, mint a szakközépiskolásoké. Ezzel szemben a hallgatók esetében, illetve a diplomás dolgozók esetében alapkritérium kell, hogy legyen (bár eddig is ilyen gyakorlatok voltak).
- A fiatal dolgozókat támogató programokról le kellene választani a diplomás fiatalokat. A két eltérő réteg számára szervezett programok célja, hozadéka teljesen eltér, ezeket egymással versenyeztetni nem érdemes. Realisabb megoldásnak tűnik a hallgatók és a diplomás fiatalok szakmai gyakorlatára vonatkozó közös prioritások és ennek megfelelően közös keretösszeg megállapítása. Ha ezt az uniós szabályok nem teszik lehetővé, a fiatal dolgozókat támogató kereten belül lehetne létrehozni két részkeretet, esetleg eltérő hazai prioritásokat hozzárendelve ezekhez.
- Fiatal szakmunkások esetében megfontolandónak tartunk egy olyanfajta szakmai szűkítést, ami ténylegesen az élenjáró műszaki megoldások megismerését szolgálja, s amely a résztvevők egyéni karrierútját nem a külföldi (nagyüzemi, szalagszerű) munkavállalás irányába viszi el, hanem ismereteik egyedi, alkotó hasznosítását teszi lehetővé a későbbiek során. Nehéz ezt diszkrimináció nélkül megvalósítani, de úgy gondoljuk, hogy ennek hiánya egyes programok résztvevőit nem annyira gyakoronoki, mint inkább vendégmunkás szerepkörre kényszeríti.

ríti. Ennek is fontos kulturális hatása van, de – úgy gondoljuk, hogy – ez eltér a Leonardo program fő célkitűzéseitől, s inkább a munkaügyi rendszer feladata az ilyen programok megszervezése.

- A gyakorlatozók nyelvtudásának későbbi (a gyakorlat utáni években történő) visszaesése ráirányította a figyelmünket arra, hogy szükség lenne valamilyen nyelvi utógondozásra. A verbális készségek gyakorlat során történő fejlődéséhez nem zárkózik fel az írásbeliség, ami a korábbi személyes kapcsolatok megszűnését eredményezi, ez pedig visszahat magára a nyelvtudásra. A nyelvi utógondozást nagyon nehéz beépíteni a pályázati rendszerbe, mivel a résztvevők és a szervező intézmények közötti jogi kapcsolat a gyakorlat végére sok esetben megszűnik (pl. a diákok befejezik addigra az iskolát), mégis nagyon fontosnak értékeljük ennek megteremtését, mert éppen a gyakorlat egyik nagy eredménye, a nyelvi fejlődés vész el ennek hiányában.
- A nyelvi fejlődést nagyban segítené, ha a hosszabb ideig – több hónapra keresztül – külföldön gyakorlatozók számára a gyakorlat alatt szervezett nyelvtanulást kötelezővé tennék (az erre rászorulóknak esetében), költségeit pedig beépítenék a program költségei közé. Ennek igénye a hallgatók és diplomások dolgozók körében egyértelműen megfogalmazódott, a szakmunkások esetében ugyan nem, de számukra is komoly előnyt jelentene a gyakorlat alatt és után.
- A disszemináció a program egyik markáns eleme volt. Ugyanakkor megítélésünk szerint fontos lenne az egyes programok tapasztalatainak nem csak a szervező intézmény tanulói és a társintézmények körében való terjesztése, hanem a potenciális munkaadók körében való megismertetése is annak érdekében, hogy a program értékeit világosan lássák, előnyeit értékelni tudják. Ezzel párhuzamosan fontosnak tartjuk, hogy a résztvevőkben is tudatosuljon ugyanez: vállalják a gyakorlatot, érzékeljék a nem is mindig kézzelfogható előnyeit. Mindezt a Leonardo program tényleges hasznosulásának érdekében tartjuk fontosnak.
- A szaktanárok nyelvtudásának alacsony szintje a nemzetközi együttműködésbe való bekapcsolódásnak komoly akadálya. Ennek járulékos mellékhatása, hogy a nyelvtanárok tolmácsként való szerepeltetése mintegy normává válik, és a „tolmács úgyis kell” álláspont a nyelvtanulási erőfeszítéseket is tompítja. Preferálni érdemes azokat a projekteket, amelyek tolmács nélkül valósulnak meg – ezzel megváltoztatni, visszaállítani a normát –, másrészt törekedni kell a szakmai tanárok nyelvtudási szintjének emelésére. Ez persze meghaladja a Leonardo program lehetőségeit, de az erre irányuló politika sürgetése a Leonardo Iroda fontos feladata. Megfontolandó, hogy Leonardo projektekhez kapcsolt, részben önerős intenzív nyelvi felkészítő kurzusokat is támogatni lehessen valamilyen hazai forrásból.
- A jövő a fizikai mellett a virtuális mobilitásé. Ezért ezt kísérleti jelleggel el kellene indítani, hogy amikor majd elterjedését sürgetik, legyenek

hozzá tapasztalatok. A tanármobilitási programok között fontos volna egy olyan új típus meghonosítása, amely kiscsoportos vagy akár egyéni pályázat alapján egy-két éves, jól eltervezett önképző-továbbképző programok megvalósítását célozná meg. Ennek része volna külföldi szakemberekkel való rendszeres és szabályozott szakmai érintkezés, a világhálón lévő anyagok felhasználása, valamint – lehetőleg több – fizikai mobilitás is. Amennyiben ilyen programok támogatása a jelenlegi EU-s szabályozás mellett nem valósítható meg, úgy érdemes volna hazai forrásokért lobbizni. (Az ilyen projektek a hallgatói mobilitáshoz bizonyos értelemben hasonlóak volnának.) Ezek egy-egy tanárra vetítve a jelenlegi támogatás többszörösét jelentenék, de hatásuk is bizonyosan jelentős lenne az adott személyeknél és intézményeknél, és további együttműködéseket alapozhatna meg.

- Az adatbázis elemzése két fontos, eddig általunk nem felismert dolgot jelzett. A kapcsolat létesítésének, a tartós szakmai kapcsolatoknak a döntően fontos hatását a tanárok személyiségére, további szakmai életére. A másik, ezzel összefüggő tény, hogy a kísérő tanárok szerepe kiválóan alkalmas és gyakran eredményez szakmai kapcsolatokat, szemben a kedvezményezett kiutazásokkal, ezért is gyakorol a program rájuk mérhetően nagyobb hatást. Úgy látjuk, hogy a szakmai tanulmányút jellegű programok fölött nem kell ugyan pálcát törni, de a pályázatok elbírálásának egyik szempontja lehet, hogy annak új kapcsolatokat erősítő, valamint a régit stabilizáló hatása milyen erős. Érdemesnek látjuk továbbá akár megnövelni is a nyelvet tudó szakmai kísérő tanárok számát a kiskorú gyakorlatozóknál, továbbá lehetővé kellene tenni a 18-22 évesek kísérését is. Ennek is megvolna a pedagógiai előnye, és a többletköltségnél nagyobb hasznót produkálhatnak a kísérők szakmai kapcsolatépítése révén.
- A mobilitási programok szereposztása olyan, hogy abban a projektmenedzsmentet végző kulcsfigura terhelése nagyon nagy. Az ő szak tudása, tapasztalata, kapcsolatápolása nélkülözhetetlen, ugyanakkor olyan adminisztrációra is kényszerül, amelyet más is el tudna végezni. Ennek egyetlen akadálya, hogy a munka honorálására nincs mód, szemben például a nyelvi felkészítő tanárok korrekt megfizetésével. Ez a tény erodálja a kulcsszereplők tartós aktivitását, feszültséget okoz, és olykor átbillenti őket a „nem éri meg csinálni” irányába, míg a lehetséges potenciális projektmenedzsereket is távol tartja az ügytől. Egyes becslések szerint az az adminisztratív és szervező, dokumentáló munka, amely „bárki”, olykor egy jó titkárnő által is elvégezhető lenne, eléri a kulcsszereplő munkájának 40%-át. Érdemes volna ennek honorálására forrásokat biztosítani, mert ez a program szélesítését és fenntarthatóságát növelné, hiszen a részvételre való nagyobb motiváltságot és méltányosságot eredményezne. A fajlagos költségekben ez néhány – legfeljebb 10 – százalékos emelkedést jelentene.

- Az adatelemzés kimutatta azt is, hogy a külföldön eltöltött időnél, a kiutazás gyakoriságánál nagyobb szerepet játszik a tartós hatások elérésében az, ha valaki több munkát investál a projektbe. Érdemes tehát preferálni azokat a projekteket, amelyek résztvevői – akár kedvezményezettként, akár más szerepben – a kint tartózkodás előtt, alatt és után is dokumentálhatóan komoly munkát végeznek, nem egyszerű „résztvevők”. A tanulmányút tapasztalatainak dolgozatban való, kötelességszerűen végzett összefoglalása az esetek egy részében formális, a tanulságok reflektív számbavétele elmarad. Ennél sokkal pozitívabb hatása volna például a külföldi partnerrel való bármilyen csekély együttműködés keretében történő felkészülésnek, a kinti közös munkának és az utólagos értékelésnek. Ennek érdekeltiségi viszonyait, megvalósítási esélyeit érdemes átgondolni.
- Immár adatokkal is alátámasztható, amit a terepen mozgók pontosan éreznek: az intenzív nemzetközi kapcsolatok más, hosszabb távon előnyösebb fejlődési pályára segítik az iskolákat. Segíteni kell ezért az intézmények nemzetközi kapcsolatrendszerének létrejöttét azoknál, akiknek nincs, illetve gyarapítását, stabilizálását azoknál, akiknek már van, de az alkalmi és/vagy vannak még szabad kapacitásaik. A Leonardo Iroda persze eddig is sokat tett ezen a téren. Erőfeszítéseit két irányban növelhetné. Egyrészt az erre irányuló oktatáspolitikai megformálásában és népszerűsítésében, beleértve a lobbizást is. Másrészt át kellene gondolni egy olyan – mondjuk így – kampánytevékenységet, amelynek fő célcsoportjai az intézményvezetők és esetleg a fenntartók lennének. A nyelvet nem tudó és ettől frusztrált, hiszen a folyamatban érdemben részt venni képtelen vagy a dolog fontosságát nem érzékelő vezetés olyan kerékkötője már az első lépések megtételének is, amely az amúgy nemzetközi kapcsolatépítésre alkalmas intézményeket szinte bizonyosan elzárja ettől a lehetőségtől. A vezetés egyáltalán nem meglepő kulcsszerepe a beosztott tanárokkal való interjúzás során is kiderült. Már a „csak” engedő, de kevésbé támogató vezetés is komoly korlátot jelent, a hárító-akadályozó pedig teljesen leblokkolja a folyamatot. A fenntartók mint célcsoport bevonását több dolog indokolhatja. Forrásokat szerezhet – például testvérvárosi kapcsolatot finanszírozó pályázati alapokból –, intézményi politikájában ezt a szempontot is figyelembe veheti, esetleg központi témává emelheti, illetve nyomást gyakorolhat intézményvezetőire, hogy azok ilyen irányú aktivitásukat növeljék.

A Leonardo szakmai gyakorlat hatása a középiskolás diákok életútjára

A minta

Az 1997-2000 közötti Leonardo szakmai gyakorlatokat 60 intézmény szervezte, összesen 1178 – a jelentkezéskor még – középiskolás diák számára. A kérdőíves felmérésbe mind a 60 intézményt bekapcsoltuk, arra kérve képviselőiket, hogy az általunk kiküldött kérdőíveket továbbítsák a gyakorlaton résztvevő fiatalok, többségükben egykori diákjaik számára. A közreműködést egyetlen intézmény sem utasította el, de hogy végül hány intézmény hány fő részére küldte el a kérdőíveket, arról egzakt információval nem rendelkezünk. A visszajelzések alapján 45 szervező intézmény 780 fő részére biztosan továbbította a kérdőíveket, a kérdőívet visszaküldők adatai alapján további 11 intézmény közreműködése követhető nyomon. Ez arra utal, hogy a felkért intézmények gyakorlatilag mindegyike partnernek bizonyult.

A válaszadás a szervező intézmények készséges közreműködéséhez képest kevéssé sikeresnek tekinthető. A 246 kitöltött kérdőív 21%-os visszaérkezési arányt jelent, ami hasonló felmérésekhez képest egyértelműen alacsonyabb közreműködést jelez. Mindez nem jelenti azt, hogy az egykori leonardós diákok a szokásosnál nagyobb arányban utasították volna vissza a részvételt, jelentős részük ugyanis elérhetetlen volt: családjuk a gyakorlat óta eltelt 4-7 évben elköltözött a szervezők által nyilvántartott lakcímről, s így a diákok meg sem kapták a kérdőívet¹.

Az alacsony visszaérkezési arány a felmérés érvényességét nem kérdőjelezi meg önmagában: általában a kérdezett populáció 5%-os mintája, ill. a minimálisan 200 válasz tekinthető annak a minimumnak, ami az adott felmérést érvényessé, hitelessé teszi, s a felmérésünk mindkét határértéket túllépte. Némileg korlátozza ugyanakkor annak érvényességét, hogy a teljes populációra vonatkozóan szinte semmilyen információval nem rendelkezünk, így nem tudjuk megmondani azt sem, hogy a mintánk mely tényezőkre reprezentatív, melyekre nem. Azt viszont tudjuk, hogy a szervező intézmények nagy része képviselve van a mintában (54 intézmény egykori diákja küldte vissza a kérdőíveket), s bár a válaszadási arány intézményenként erősen eltér, ez az értelmezéshez kellően széles merítési bázist jelent. Ugyanakkor a minta nemek szerinti megoszlása némi torzítást jelez, mert nem követi a kérdezettek nemi megoszlását. A Tempus irodában nyilvántartott 1196 név közül 687 nő volt, vagyis a kiutazók 57%-a, a válaszolók között viszont a férfiak vannak

¹ A célt tévesztett levelek számáról nincs nyilvántartásunk, miután a kérdőívek feladói az esetek túlnyomó többségében a szervező intézmények voltak.

többségben (64%). Ez azt jelenti, hogy a férfiak a válaszadási aránya 28,1% volt, szemben a nők 12,8%-ával².

A résztvevők háttere

A résztvevők társadalmi hátterének ismerete nem csak a minta elemzéséhez, az adatok értelmezéséhez nyújt segítséget, de egy-egy ismerv tekintetében képet ad a programba kiválasztottak rétegéről. Adataink értelmezését nehezíti, hogy nem állnak rendelkezésünkre kontroll adatok, sem az iskolák, sem a hivatalos statisztika nem gyűjt ilyeneket. Éppen ezért legfeljebb más, szélesebb körben folytatott felmérésekkel hasonlíthatjuk össze adatainkat.

A résztvevők a kérdés idején zömmel 20-25 év közöttiek voltak, a kiutazás időpontja mellett ez az adat is jelzi, hogy a mintánk a megcélzott időszak (1997-2000 közötti programok) egészét felöleli. A fiatalok lakóhelye nem tér el jelentősen az ország népességének településtípusok szerinti megoszlásától, komolyabb eltérés csak a megyeszékhelyeket tekintve figyelhető meg, amelyek a mintánkban alulreprezentáltak.

A kedvezményezettek szüleinek iskolai végzettségét nézve a középiskolai, illetve a szakmunkásképzőt végzettek túlsúlya tűnik ki, s ahogy az lenni szokott: az anyák között az érettségizettek, az apák között a szakmunkás végzettségűek dominálnak. Ha a szülők végzettségét egybevetjük, akkor árnyaltabb képet kapva azt tapasztaljuk, hogy a családok negyed részében legalább az egyik szülő felsőfokú végzettséggel rendelkezik, ezek egyharmadában pedig mindkét szülő végzett főiskolát vagy egyetemet. A családok 42%-ában nincs felsőfokú végzettségű szülő a családban, de legalább az egyik szülő középfokú végzettséggel rendelkezik (mindkét szülő: 16%, csak az egyik: 26%). Nem kevés azon családok aránya, amelyekben a szakmunkás apával, s ugyancsak szakmunkás, vagy csupán általános iskolai végzettséggel rendelkező anyával rendelkezik.

Más adatokkal összehasonlítva kedvezőbbnek látszik a szülők iskolai végzettsége: mintánkban több az érettségizett, illetve a felsőfokú végzettséggel rendelkező szülő, s kevesebb az ennél alacsonyabb végzettségű.

A szülők foglalkozás szerinti összetétele nem tér el jelentős mértékben a népesség egészének foglalkozási összetételétől³. Ami óvatosan kiemelhető: az apák között viszonylag sok a vállalkozó, s kevés a munkanélküli (országosan 6,3%, itt 3,4%⁴), ugyanez az anyák esetében már nem igaz (országosan 5,0%, itt 8,0%). A két jelentősebb iskolai végzettséggel rendelkező réteg ese-

2 Ennek okát nem ismerjük, pusztán feltételezzük, hogy szerepet játszik ebben a nők korábbi életkorra eső családalapítása, illetve magasabb továbbtanulási aránya, s ezzel összefüggésben korábbi lakóhelyének elhagyása.

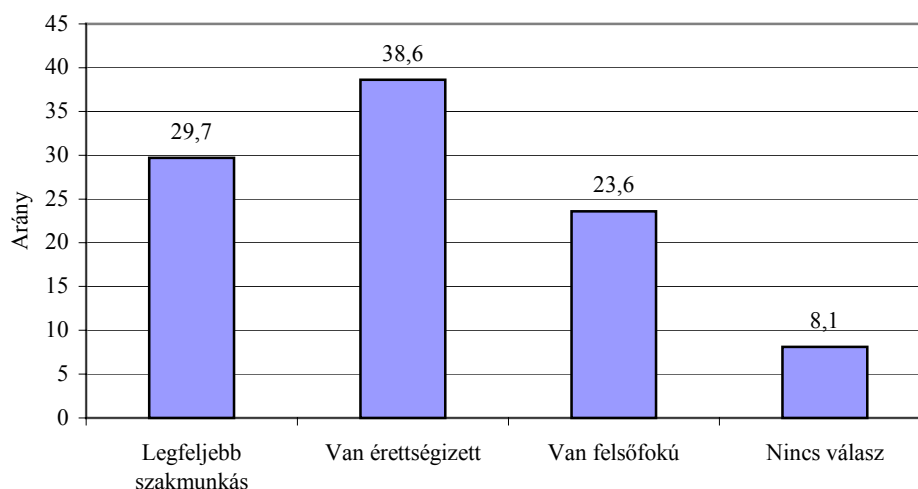
3 Részletes adatszerű összehasonlításra nincs lehetőségünk, mert a mintánk regionálisan, illetve életkor szerint nem reprezentálja az aktív korú népességet.

4 Az aktív keresőkhöz viszonyítva.

tében azonban azt tapasztaljuk, hogy a férfiak kedvező munkanélküliségi mutatója alapvetően a minta összetételéből, vagyis a szülők országos átlagnál magasabb iskolai végzettségéből adódik: a szakiskolai végzettségűek között országosan 6,4% itt pedig 6,9%, a középfokú végzettségűek esetében pedig országosan 4,2% itt pedig 3,5 %⁵.

1. ábra

A szülők iskolai végzettsége*

* Azon családok aránya, amelyben a szülők végzettsége a fentiek szerint alakul

Mindent egybevetve az a kép rajzolódik ki, hogy a Leonardo gyakorlat nem a kiváltságos háttérű fiatalok lehetősége, sokkal inkább a középrétegeké, de azért érzékelhető, hogy valamivel nagyobb esélyük volt bekerülni a programba a kedvezőbb családi háttérű fiataloknak. Mind a lakóhelyi, mind pedig a szülők iskolai végzettségére és foglalkozására vonatkozó adatok erre engednek következtetni.

A szakmai gyakorlat előtt

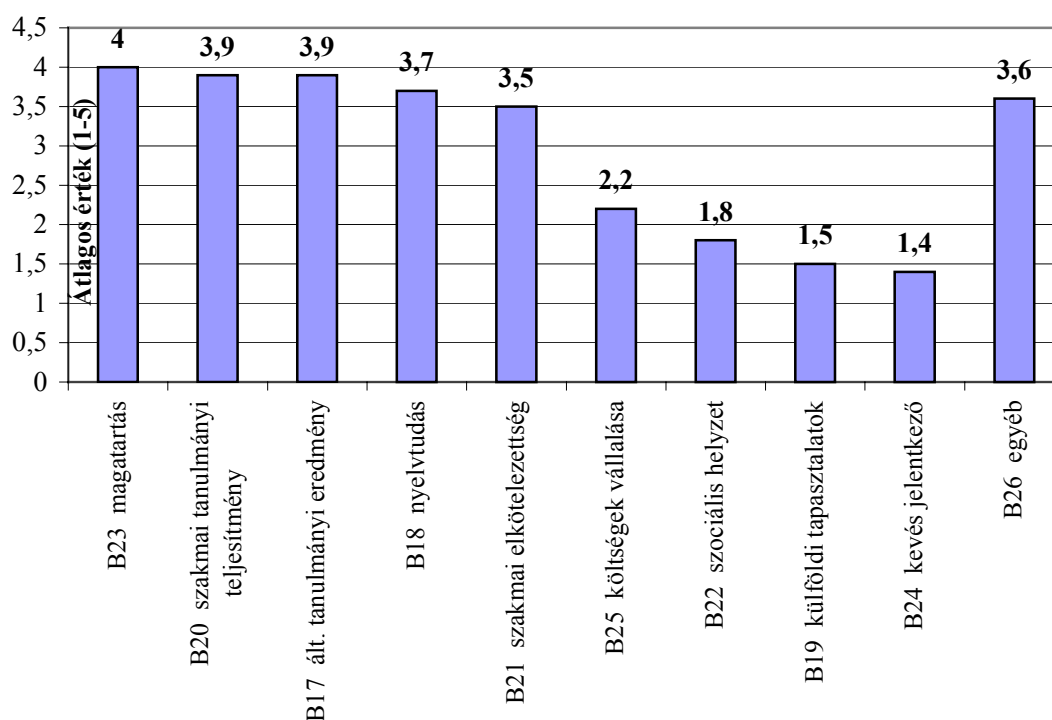
A korábbi vizsgálatok részletesen foglalkoztak a kedvezményezettek felkészítésével, várakozásaival, éppen ezért az erre vonatkozó kérdéseink csak kiindulópontul szolgálhatnak a későbbi eseményekhez, illetve a korábbi vizsgálatokkal való összevetéssel utalhatunk az egybeesésre, eltérésekre.

⁵ Az országos adatok forrása: Magyar statisztikai évkönyv, 2001, KSH.

A diákok kiválasztásának okát firtató kérdésünkre adott válaszok megoszlának, a különböző szempontok kisebb-nagyobb arányban előfordulnak. A legfontosabb szempont a jelentkezők magatartása, szakmai, illetve általános tanulmányi teljesítménye volt. Ezek jelentőségétől kissé elmarad a nyelvtudás, illetve a szakmai elkötelezettség. A korábbi vizsgálatok azt jelzik, hogy a szervezők jelentős része valóban e tényezők szerint döntött. A szociális helyzet szinte egyáltalán nem játszott szerepet, akárcsak az előzetes külföldi tapasztalatok. Annak ellenére, hogy az első pályázatok idején sok szervező intézmény csak nehezen tudta rávenni a tanulókat, utólagosan nagyon kevesen gondolják úgy, hogy emiatt jutottak volna be.

2. ábra

A Leonardo programba történő kiválasztásának oka

A gyakorlatra való felkészítéssel – a 2000-2002 közötti szakaszcsoportról készült felméréssel ellentétben – a kedvezményezettnek többsége elégedetten nyilatkozott. Közepesen rosszabb minősítéssel egyik tényezőt tekintve sem sokkal találkozhatunk. A két felmérés közötti eltérést megmagyarázni nem tudjuk, feltételezésünk szerint az eltelt idő problémáit szépítő hatása és a kérdezettek érettebb értékelése egyaránt szerepet játszhat ebben.

A felkészítés sikerességét nemcsak összességében, hanem funkciójuk szerinti bontásban is értékeltettük a kérdezettekkel (az iskolai osztályzatoknak megfelelő módszerrel). Az adatokat összehasonlítva kitűnik, hogy a szakmai

és a nyelvi felkészítést minősítették a legtöbben sikeresnek, a kulturális és a lélektani felkészítéssel a kedvezményezetteknek már kevesebb, mint fele volt igazán elégedett, a gyakorlati felkészítéssel pedig már csak alig több mint egy harmaduk. Az osztályzatok átlaga is ezt tükrözi.

A programok

A résztvevők túlnyomó többsége egy gyakorlaton vett részt, néhányan (mintegy 8%-uk) azonban többször is voltak. Ez utóbbiak száma a mintában olyan kevés, hogy különleges helyzetük nem dolgozható fel, éppen ezért a továbbiakban ezzel nem foglalkozunk.

A programszervezés idejére nem kérdeztünk rá, de a kiutazás ideje alapján állítható, hogy mind a négy vizsgált év résztvevői arányosan reprezentáltak a mintában.

A résztvevők több mint egyharmada Németországban járt, ezen kívül a Nagy-Britanniában, a Finnországban és a Hollandiában gyakorlatozók képviselik magukat nagyobb arányban. A jellegzetes kint tartózkodási idő a három hét, illetve az egy hónap volt. A hosszabb gyakorlat hatását, az egy hónapnál hosszabb ideig kint lévők kis száma miatt nem tudtuk érzékelni.

A tanulók összetételére vonatkozóan fontos hozzájárulás, hogy csaknem negyed részük (22,4%) a gyakorlat idején már befejezve középiskoláit, valamilyen felsőfokú intézményben, zömmel főiskolán tanult. Összehasonlítva országos adatokkal ez nagyon kedvező arány (a felsőoktatásba felvettek aránya a szakközépiskolákban 2001-ben 18% volt – Forrás: Jelentés a magyar közoktatásról, 2003, OKI, 4.49. táblázat) ugyanis sokan még be sem fejezték az elkezdett középiskolát⁶, s így esetleges továbbtanulásuk csak későbbi időpontban kezdődhetett el. Mindez azt jelenti, hogy a kérdezettek a Leonardo gyakorlattól függetlenül az átlagosnál ambiciózusabb, szorgalmasabb és/vagy tehetségesebb fiatalok közül kerültek ki.

A kiutazás idején a kérdezettek további 4%-a iskolarendszeren kívül tanult, 8%-uk pedig abbahagyta (esetleg félbeszakította) tanulmányait.

A jelenlegi helyzet szerint a tanulók 90%-a érettségizett középiskolában, annak ellenére, hogy 16%-uk eredetileg szakmunkásképzőben tanult. Ez azt is jelenti egyben, hogy az utóbbiak 60%-a a szakmunkásképző befejezése után – a felmérés idejéig – letette az érettségit. További 15%-uk a felmérés idején tanult középiskolában, 8%-uk pedig elkezdte ezeket a tanulmányokat, de valamilyen ok miatt félbehagyta.

6 Pontos továbbtanulási arányt nem tudunk mondani, tekintettel a középiskolát követő szinte követhetetlen továbbtanulási utakra.

Az egykori szakiskolai tanulók különböző szakterületen tanulták szakmájukat, a szakközépiskolai tanulók fele a gazdasági-szolgáltató szakterületen tanult.

A szakmai gyakorlat

A szakmai gyakorlatra az esetek felében az volt jellemző, hogy a tanulók csoportosan együtt töltötték, vagyis alapvetően magyarok között voltak. A diákok másik fele idegen környezetben dolgozott, de nagyobb részük szabad idejében már magyarok között volt. Mindössze a tanulók 11%-a került teljesen idegen környezetbe. Az egyes tanulók társadalmi háttere, neme, nyelvtudása csak közvetve befolyásolhatták a Leonardo gyakorlat körülményeit: ezek egy-egy gyakorlaton belül ritkán tértek el, ugyanakkor – megítélésünk szerint – a gyakorlat szervezésekor a szervezők tudatosan, vagy kevésbé tudatosan figyelembe vehették azt a tanulói kört, amelyből meríthettek. Az adatok vizsgálata arra enged következtetni, hogy a szakmai gyakorlat körülményeire nem volt hatással a tanulók neme, lakóhelye, előzetes nyelvtudása, s időbeni tendenciák sem fedezhetők fel. Ugyanakkor halványan kirajzolódik, hogy a legrosszabban iskolázott szülőkkel rendelkezők számára kevésbé részesítettek előnyben azokat a programokat, amikor a kedvezményezettek teljesen idegen környezetben éltek és dolgoztak (ami egyet jelent azzal, hogy egymaguk voltak a gyakorlat ideje alatt).

Ezt a halvány tendenciát látszik igazolni az a tapasztalat is, hogy míg átlagosan a résztvevők 61%-a töltötte a gyakorlatot (legalábbis részben) valamilyen nagyobb üzemben, intézményben, s ötöd részük kis vállalkozásnál (tehát egyénileg, vagy legfeljebb néhányadmagával) – 14%-uk csak elméleti oktatásban vett részt –, addig a legfeljebb szakmunkás végzettségű szülőkkel rendelkező fiatalok 69%-a dolgozott nagyüzemben, s csak 13%-uk kisüzemben. A felsőfokú végzettségű szülővel rendelkező fiatalok esetében a nagyüzem részaránya viszont csak 47%, a kisvállalkozásé pedig már 33%. Ez arra utal, hogy a kedvezőtlenebb családi háttérrel rendelkezők számára inkább olyan gyakorlatokat szerveznek, amelyek során kevésbé vannak magukra hagyatva. Mindebben azonban a nyelvtudás nem játszik kimutatható szerepet, s csak feltételezzük, hogy inkább olyan, a családi háttérrel összefüggésbe hozható személyiségjegyek, amelyek elősegítik, illetve – más esetben – megnehezítik a beilleszkedést az idegen környezetbe.

Hasonló eltérést tapasztalhatunk a szülői háttér tekintetében a kinti lakás-körülményeket tekintve is, amit azonban nem valamilyen tudatos vagy kevésbé tudatos megkülönböztetés eredményez, hanem a gyakorlólhely jellege és a lakókörülmények jellege között összefüggés. Ennek megfelelően, bár alapvetően magyar társaikkal laktak a diákok, a kisvállalkozásoknál dolgozók, s így

a magasabb képzettségű szülők gyerekei között viszonylag sokan laktak egyénileg, leginkább családoknál.

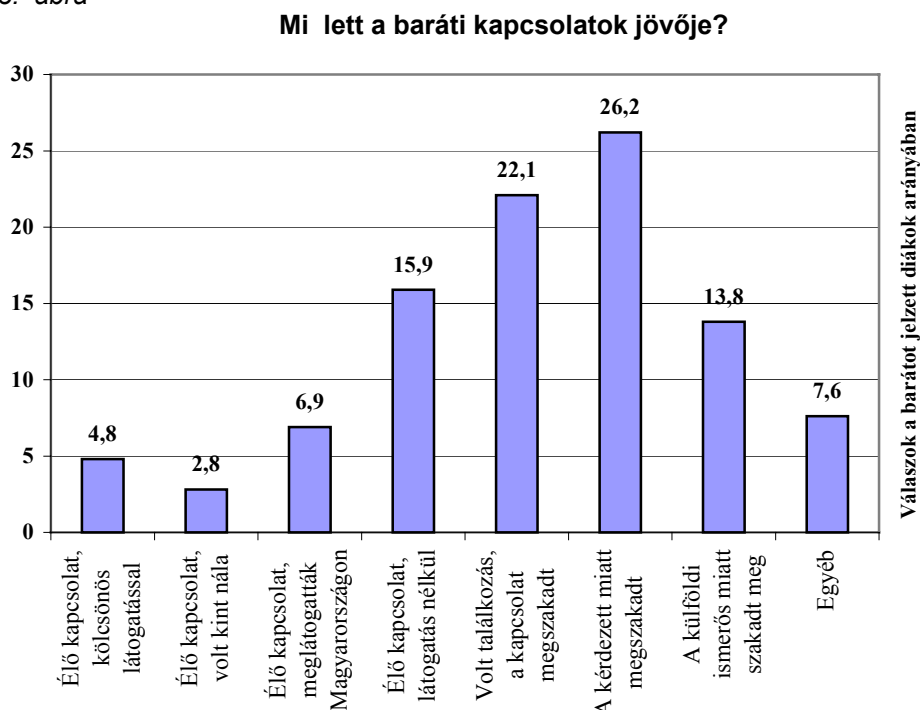
Az idegen környezet befogadó készségével általában elégedettek voltak a kérdezettek. Kisebb részük számára ez nehezen ment, vagy nem sikerült, de korrekt viszonyt említenek ők is. Komolyabb problémát csak néhány tanuló jelzett, esetükben teljesen egyértelmű, hogy szerepet játszott a nyelvtudásuk hiányossága: a Leonardo gyakorlat előtti – saját bevallásuk szerinti – nyelvtudásuk szignifikánsan alacsonyabb, mint a többieké.

Talán a magyar környezetben folyó munkának, a magyar társakkal való együttlakásnak tudható be, hogy a válaszolók 40%-a nem szerzett kint barátokat. A legtöbben a lehetőség hiányát említették, valamivel kevesebben a gyenge nyelvtudásukra hivatkoztak. Lényegesen kevesebben utaltak a bizalmatlan környezetre. Ki kell emelnünk ennek kapcsán egy sajátos összefüggést: a nyelvtudásuk miatt nem barátkozó fiatalok leginkább az alacsony státuszú családokból, s legkevésbé a magas státuszú családokból kerültek ki. Minthogy a három társadalmi réteg gyerekeinek nyelvtudása közel azonos, ez azt jeleníti, hogy a társadalmi státusz emelkedése olyan készségeket biztosít, amelyek képesek kompenzálni a tudáshiányt (esetünkben a nyelvtudás hiányát). Magának a nyelvtudásnak a hiánya egyébként szinte semmilyen befolyásoló erővel nem bírt a barátságok létrejötté tekintetében.

A létrejött barátságok sorsa nagyon eltérően alakult. Egyharmaduk ma is élő, s ezek csaknem felében legalább az egyik fél meg is látogatta a másikat. A megszakadt kapcsolatok esetében kevésbé fordult elő személyes találkozás, nagyobb részük e nélkül, a kérdezett miatt, kisebb részük a külföldi ismerős miatt szakadt meg. A részletes okokat nem firtattuk a kérdőívben, de az kiderült, hogy nyelvtudásbeli különbségek nem húzódnak meg ennek hátterében. Szerepet játszik ugyanakkor a nemi hovatartozás (a lányok kapcsolata tovább él), a lakóhely jellege (a községekben élők kapcsolata hamarabb megszakad⁷), s a szülői háttér (a képzettebb szülők gyerekei, különösen a felsőfokú végzettségűeké sokkal inkább őrzik a kialakított kapcsolatokat, mint a többiek).

7 A megyeszékhelyen élők még rosszabb mutatóval rendelkeznek, de a kis elemszám miatt ez kevésbé értelmezhető).

3. ábra

A gyakorlat hatása

A programok szervezői által kitűzött célok megvalósulását az egyéneken keresztül nagyon nehéz mérni. A nagyon általános célok bizonytalanra teszik a viszonyítási alapot, a nagyon konkrétak pedig lehetetlenné teszik az összehasonlítást. Éppen ezért más megoldáshoz kellett folyamodnunk: olyan tényezők sikerességét igyekeztünk mérni, amelyeket a programszervezők a korábbi felmérések kapcsán sikermutatóknak tekintettek. A módszertani különbségek miatt ugyan nem tudjuk egybevetni a szervezők és a kedvezményezettek véleményét, de rá tudunk mutatni az esetleges markáns eltérésekre, illetve az egyes kedvezményezett rétegek egymástól eltérő sikereire.

A Leonardo program második szakaszának értékelésénél a megkérdezett tanulók nem annyira a szakmai, s a szervezők által sokat hangoztatott nyelvi hozadékot helyezték előtérbe, sokkal inkább a járulékos hozadékot: az élményeket hangsúlyozták, s azt, hogy betekintettek egy másik kulturális közegbe. Ezt követték a szakmai és – már valamelyes leszakadva – a nyelvi előnyök. A legkevésbé a személyes kapcsolatokra, mint eredményre, illetve a programnak a szakmai pályájukra való hatására voksoltak.

A jelenlegi felmérésünk némileg más szempontokat követett, ezért az eltérések, amelyeket megfelelő kontroll mellett a rövid és a hosszú távú értékelések összehasonlításának is tekinthetünk, csak jelzésszerűen követhetők.

A legtöbben most sem a nyelvi, sem pedig a szakmai hozadékot említették eredményként, hanem – egy „új” szempontot, az önállóságot, amire az idegen környezet készítette őket. Ez a tény továbbgondolásra készítheti a programgazdákat: a kihívás inspiráló hatására építeni lehet. Ezt követik a szakmai és a nyelvi jellegű mutatók (eszközismeret, nyelvtudás), illetve kulturális jellegű mutatók (világlátás). A nyelvtudás fejlődése valamelyest kedvet is csinált további nyelvtanuláshoz, de ezt már csak a kérdezettek fele állította határozottan („Igaz” + „Teljesen igaz”: 52%)

Annak ellenére, hogy az új technikai eszközök ismerete előtérbe került, más szakmai jellegű sikermutatók tekintetében nem ilyen egyértelmű az eredmény. Erre utal, hogy az új szakmai fogások megismerése, s különösen a kiegészítő szakmai ismeretek szerzése tekintetében már alacsonyabb az osztályzatok átlaga. A nyelvhez való viszony tekintetében pedig az íráskészség fejlődése maradt el (érthetően), s új nyelvek tanulására sem igazán ösztönzött a gyakorlat.

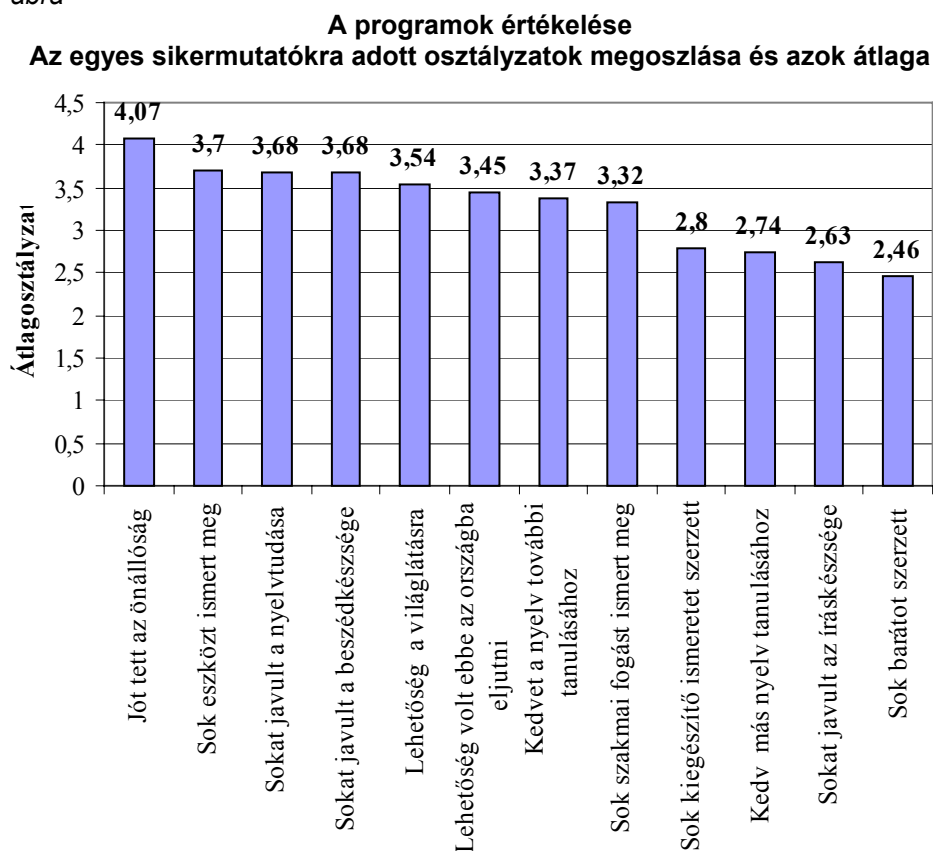
Annak ellenére, hogy – mint a korábbiakban láttuk – sok barátság kötődött, ebben a kontextusban ez a mutató kapta a legalacsonyabb átlagot. Feltételezhető, hogy ez az elvárások és a tényleges helyzet közötti eltérést jelzi.

A két felmérés között valójában egy ponton tapasztaltunk eltérést: a jelenlegi, vagyis a hosszabb távú értékelésnél a korábbihoz képest előtérbe került a nyelvtudással kapcsolatos hozadék, megelőzve a kulturális jellegűt. Az eltérés természetesen adódhat az eltérő kérdésfelvetésből és az eltérő válaszlehetőségekből, de úgy gondoljuk, hogy nem csak erről van szó. Inkább arról beszélhetünk, hogy a kérdezettek fejében felértékelődött a nyelvtudás, s habár – mint látni fogjuk – a nyelvtudásuk azóta jelentősen visszaesett, s nem is igazán használják a nyelvet, utólagosan úgy értékelik, hogy az a 3-4 hét, amit a gyakorlaton töltöttek, igen komoly előrelépést jelentett számukra.

Jellegzetes nemi eltérések tapasztalhatók a program értékelésében. A lányok a szakmai mutatók sikeréről számolnak be, míg a fiúk inkább a nyelvtudásuk fejlődésével, az önállóságukkal és a világlátási lehetőséggel kapcsolatos eredményeket emelik ki. A lakóhely nem befolyásolja a véleményeket, az eltérések teljesen esetlegesnek látszanak, s a szülők iskolai végzettsége tekintetében is csak a szakmai sikermutatók tekintetében figyelhető meg jelentősebb eltérés: minél rosszabb helyzetű családból érkezett a tanuló, annál sikeresebbnek érezte ebből a szempontból a gyakorlatot.

A legkellemesebb élmények jellege erősen megoszlik: a kapcsolatteremtéssel, és a szórakozással kapcsolatos, illetve a kulturális jellegű élmények jelennek meg legmarkánsabban, míg a szakmai és a nyelvi jellegűek háttérbe szorulnak. Az előző válaszokkal összevetve mindezt úgy értékelhetjük, hogy volt egy élményszerű, rövid távú hatás, amely a külvilág felfedezésével hozható összefüggésbe, s volt egy mélyebb, hosszabb távú, amely kevésbé élményszerű, s inkább a szakmai karrierhez szükséges elemekre vonatkozik.

4. ábra

Kellemetlen élményt sokkal kevesebben említettek, többnyire a kapcsolat-teremtéssel kapcsolatban.

A gyakorlat végén a tanulók csaknem háromnegyede értékelte át korábbi – tanulásra, munkavállalásra vonatkozó – terveit. Legalábbis utólag ennyien látják így. Az adatok azt tükrözik, hogy a Leonardo gyakorlat a tervek özönét indította el a tanulóknál, hisz majdnem minden tanuló, aki új terveket fogalmazott meg, egyszerre nem is egy, hanem két, sőt sok fiatal három új elképzeléssel is rendelkezett.

Csaknem 40%-uk saját szakterületén tervezett továbbtanulást, s alig maradnak el ettől a külföldi munkavállalásra vonatkozó elképzelések. 20%-uk a saját szakmájától eltérő szakterületen folytatandó továbbtanulással (is) foglalkozott, s ugyanennyien terveztek másik külföldi gyakorlatot⁸. Számukra tehát mindenképpen sikeres, hasznos lehetett az előző is.

A tervezett külföldi munkavállalás mértékét mindenképpen magasnak, s egyértelműen a Leonardo gyakorlat hatásának tekinthetjük, akár a külföldön

⁸ A kérdezettek három legfontosabb tervüket jelölhették meg.

munkavállalók ennél jóval alacsonyabb arányát nézzük, akár a más vizsgálatokban ennél dominánsabban megfogalmazódó önálló vállalkozás 10%-os arányához viszonyítunk, akár a későbbi – mint majd látni fogjuk már sokkal alacsonyabb – hasonló célokhoz.

A gyakorlat elsősorban a fiúk, illetve a felsőfokú végzettséggel rendelkező diákok korábbi terveit módosította, mégpedig a továbbtanulás, fiúk esetében pedig különösen a korábitól eltérő továbbtanulás irányába. Más jellegzetes rétegeltérések nem tapasztalhatók.

A középiskola befejezése után

A Leonardo program hosszabb távú hasznosulása szempontjából egyaránt fontos lehet, hogy mi történt a kérdezettek életében, hogyan alakult a pályafutásuk, illetve, hogy ők maguk miként látják a következményeket. A hasznosulás négy elemét igyekszünk megvilágítani: inspiráló hatását a középiskola befejezése utáni időszakban folytatott tanulmányokra, a kérdezett munkaerő-piaci helyzetére, a nyelvtudásukra, annak hasznosulására, valamint külföldi helyismeretük következményeire: a felkeresett országhoz való kulturális kötődésre, illetve az ott kapcsolatba került személyekhez fűződő személyes kötődésre. Természetesen nem gondoljuk, hogy egy három-négy hetes gyakorlat minden korábbi akadályt legyűrve teljesen felbolygathatta e néhány száz fiatal életét, de azt előzetesen feltételeztük, hogy némi nyomot hagyott az életükön.

A középiskola befejezésekor megfogalmazott tervek nem hasonlíthatók össze közvetlenül a gyakorlat végén megfogalmazott tervekkel, tekintettel arra, hogy az utóbbi esetben csak a változásokat mértük fel. Ennek ellenére szembevetendő, hogy a külföldi gyakorlatra és a külföldi munkavállalásra vonatkozó elképzelések ekkorra már háttérbe szorultak.

A tanulók csaknem fele a középiskola befejezése előtt, 20%-a a befejezés évében, 30%-uk pedig azt követően vett részt az első szakmai gyakorlatán. Feltételezésünk szerint a Leonardo gyakorlat befolyásolja a középiskola utáni terveket. Feltételezésünket a korábban említett, közvetlenül a gyakorlat után megfogalmazott sok cél is táplálta. Hipotézisünket a kérdezettek két csoportjának, a Leonardo gyakorlat után, illetve Leonardo gyakorlat előtt állók tervei alapján vizsgáltuk meg.

Az adatok jelentős eltérésekről szólnak, ezek értelmezésekor azonban figyelembe kell venni, a két időpont közötti egyéb hatásokat is. Így például technikai oklevél megszerzéséért történő továbbtanulás iránti igény kevésbé fogalmazódik meg a Leonardo gyakorlat utáni iskolabefejezésénél, a felsőfokú szakképzésbe történő bekapcsolódás viszont annál inkább. Az eltérés minden bizonnyal nem a Leonardo gyakorlat hatásának tudható be, hanem az utóbbi képzési forma időközbeni elterjedésének.

A felsőfokú továbbtanulás iránti igény összességében nem tér el, de szerkezete igen: az egyetemi képzés iránti igény kisebb mértékű a Leonardót követően, a főiskolai képzésé viszont jelentősen magasabb.

Némileg érthetetlen módon a Leonardo gyakorlatot követő, a középiskola befejezésekor megfogalmazott külföldi munkavállalás igénye kisebb, mint az iskolát a gyakorlat előtt befejezőké. Az interjúk alapján ezt a továbbtanulási igények növekedésével, s a külföldi munkavállalás későbbre halasztásával magyarázzuk.

Az iskola befejezésekor megfogalmazott tervek a tanulók háromnegyed részénél sikerültek. A kudarcok leginkább a továbbtanulással kapcsolatosak: a tanulók egy részét nem vették fel a kiszemelt intézménybe, illetve néhányuk esetében anyagi okokból hiúsult meg a továbbtanulás. Lényegesen kisebb arányban vonatkozik a kudarc a munkavállalásra (nem kapott megfelelő állást), de ez a továbbtanulással kapcsolatos tervek alacsony arányával is összefügg.

A válaszok között nincs szignifikáns különbség abban a tekintetben, hogy a diákok a Leonardo gyakorlat előtt álltak, vagy már utána voltak.

A középiskola befejezése után a kedvezményezettek túlnyomó többsége továbbtanult, kisebb részük dolgozott. Hosszabb ideig⁹ mindössze 1,6%-uk volt munkanélküli, az iskolából való kilépésük óta pedig a kérdezettek 4,1%-a volt munka nélkül, fele részben fél évnél rövidebb ideig. Ez még akkor is alacsonynak számít, ha figyelembe vesszük, hogy a kérdezettek egyharmada még nem lépett ki a munkaerőpiacra. Összevetésként: országosan a munkanélküliségi ráta a 20-24 éves korosztályban 2001-ben: 9,5% volt¹⁰.

Viszonylag kevesen, de azért számottevő arányban jelezték a tanulók, hogy párhuzamosan tanultak, illetve dolgoztak.

A továbbtanulás iránya nagyobb részt valamilyen felsőfokú intézmény, s ezen belül főként főiskola (25%, egyetem: 15%), kisebb részben valamilyen középfokú intézmény (29%). Ez utóbbi adat azt jelzi, hogy az érettségivel rendelkezők egy része is ezen a szinten választott valamilyen továbbtanulási lehetőséget. A nem formális képzésben való részvétel elenyésző volt. A szakmunkás tanulók kétharmada legalábbis elkezdte a középiskolai tanulmányokat az érettségi bizonyítvány megszerzéséért.

A tanulók 8%-a abbahagyta ezt az intézményt, a többiek mintegy fele még a felmérés idején is ott tanult, másik fele pedig befejezte.

Mindent egybevéve a tanulók 32%-a dolgozott már tanulmányai befejezését követően, túlnyomó többségük belföldön, alkalmazásban. Külföldön mindössze 3 fő. Érettségi bizonyítvánnyal a kérdezettek 88%-a rendelkezik, hatvan százalékuk legalább jó eredménnyel tette le, szakmunkás-bizonyítványa a tanulók csaknem egy harmadának van, ennek eredménye még jobb: 85%-

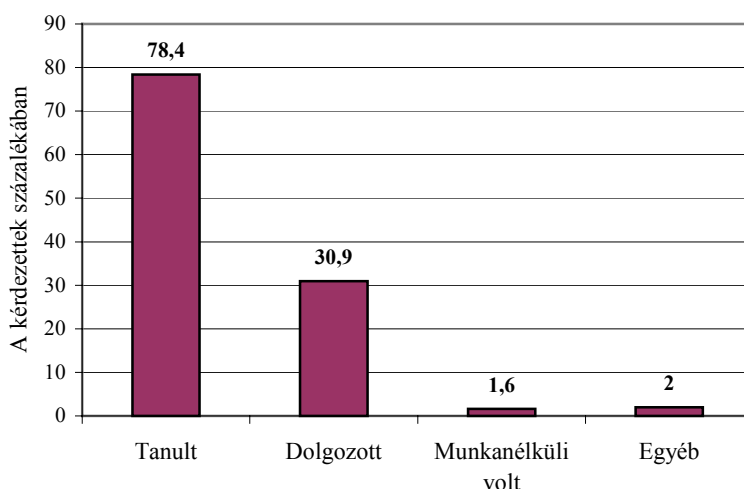
9 A kérdés így hangzott: A középiskola befejezését követő évben jellemzően mit csinált? A kérdés természetéből adódóan a rövidebb idejű munkanélküliség itt nem jelenik meg.

10 A két adat nem teljesen hasonlítható össze, mert az országos adat egy évre, a kérdezettek pedig a munkaerőpiacon töltött idejük egészére vonatkozik. Forrás: Magyar statisztikai évkönyv 2001, KSH.

uké legalább jó. Ami viszont feltűnő: a szakmunkás-bizonyítvánnyal rendelkezők 80%-a két szakmával is rendelkezik. Az adatok nagyon ambiciózus tanulókra utalnak.

5. ábra

Mit csinált a középiskola befejezése után?*

* Több jellemző tevékenységet is meg lehetett nevezni

A felmérés idején a diákok csaknem fele valamilyen felsőfokú intézményben tanult, további 18%-uk pedig a legkülönbözőbb iskolákban, tanfolyamokon. Munkanélküli jószerivel nincs közöttük. 30%-uk együttesen tanul és dolgozik, illetve több helyen tanul.

A szakmunkástanulók felmérés idején való tevékenységét összehasonlíthatjuk egy korábbi felmérés eredményével, amelyben az átlagosan három évvel korábban végzett szakiskolai osztály végzőseit követték nyomon az osztályfőnök becslése alapján¹¹. Bár az adatok nem teljesen vethetők egybe az eltérő, s ráadásul a Leonardo gyakorlat estében különböző időtávlat miatt, de a jelentős eltérések egyértelműen utalnak arra, hogy a Leonardo diákok sokkal magasabb arányban tanulnak, mint a másik felmérésben résztvevők. Az előbbiek között a közép- és felsőfokú képzésben résztvevők aránya 40%, az utóbbiak között csak 18%. Ezzel szemben a Leonardo diákok között munkanélkülit a felmérés idején nem találtunk, a másik felmérésben résztvevők 7%-ának viszont nincs munkája. Mindez megerősíti korábbi tapasztalatainkat, miszerint a Leonardo diákok iskolai, szakmai pályafutása lényegesen eredményesebb az átlagnál.

¹¹ 2002-ben. Forrás: Mártonfi György: Szakiskolai programok, szakiskolások a 9. osztályban. Kézirat. OKI Kutatási Központ, 2002. Közli: Jelentés a magyar közoktatásról 2003. OKI, 2003. 4.50. táblázat.

1. tábla

Mivel foglalkoznak most az egykori szakmunkástanulók

A Leonardo gyakorlaton részt vett diákok	% 55 eset alapján	OKI felmérés	%
Szelmát tanul	3,6	Újabb szelmát tanul	11,1
Középiskolában tanul	9,1	Érettségihez vezető tanulmányokat folytat	18,1
Technikumban tanul	3,6		
Felsőfokú szakképzésben tanul	3,6		
Főiskolán tanul	16,4		
Egyetemen tanul	3,6		
Egyéb helyen tanul	3,6		
Alkalmazottként belföldön dolgozik a saját szakterületén	27,3	Alkalmazottként dolgozik a szelmájában	21,0
Családi vállalkozásban dolgozik a saját szakterületén	1,8		
Saját vállalkozásában dolgozik a saját szakterületén	9,1	Vállalkozóként dolgozik a szelmájában	4,9
Alkalmazottként belföldön dolgozik más szakterületen	12,7	Alkalmazottként dolgozik egyéb területen	13,2
Családi vállalkozásban dolgozik más szakterületen	1,8	Vállalkozóként dolgozik egyéb területen	2,8
Háztartásbeli	1,8		
Gyeken, gyeden van	1,8	Munkanélküli	7,4
		Egyéb dolgot csinál	6,6
		Nem tudja	15,6
Összesen	100,0	Összesen	100,0

A kérdezettek jelenlegi szakmai tervei – akárcsak a korábbiak – sok alternatívát tartalmaznak. Mintegy kétharmaduk (legalább) három tervet is megfogalmazott. A felsőfokú továbbtanulás még ebben az életszakaszban is az egyik legfontosabb elképzelés, annak ellenére, hogy sokan már korábban is tanultak, vagy éppen a felmérés idején vettek részt felsőfokú képzésben. A korábbiakhoz képest értelemszerűen előtérbe kerültek a munkavállalással kapcsolatos aspirációk is. Megnőtt az önálló vállalkozás igénye, de a külföldi munkavállalással kapcsolatos elképzelések még mindig magasabbak ennél, sőt alig maradnak el a belföldi munkavállalással kapcsolatos elképzelésektől. Bizonyára nem független mindez a Leonardo gyakorlattól, de attól sem szabad eltekinteni attól, hogy a felmérés idején történt az ország EU-s csatlakozása, ami önmagában is növelhette a külföldi munkavállalás realitását, illetve attól, hogy a diplomások elhelyezkedése ma országosan nehéz.

Ezeket az adatokat nem tudjuk összevetni más adatokkal, így értelmezésük rendkívül nehéz.

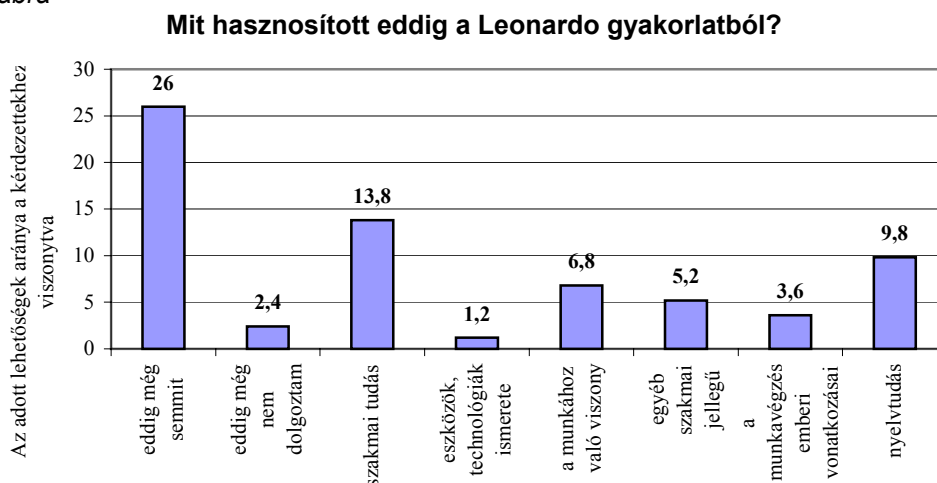
Munka, munkahelykeresés

A felmérés időpontjáig a kérdezettek valamivel kevesebb, mint kétharmada próbálkozott munkát vállalni. Ez a viszonylag alacsony arány a magas továbbtanulási hajlandósággal áll összefüggésben. Háromnegyed részük a saját szakterületén keresett elsősorban munkát, döntő többségük a saját lakóhelye környékén. A külföldi munkavállalás szándéka a korábbi hasonló szándékokhoz képest csökkent, kevesebb, mint 4%-os, s a Leonardo gyakorlat országa, mint célország csak elvétve fordul elő.

A munkahelykeresésben a rokon, baráti kapcsolatok dominálnak. Hasonló tapasztalatokra hivatkozhatunk egy korábbi felmérés kapcsán is. A különbség csupán annyi, hogy a korábbi – hazai – szakmai gyakorlat viszonylag fontos szerephez jut ebben, de – a külföldi munkavállalás iránti hajlandóságot tekintve – a Leonardo gyakorlatnak nincs igazán szerepe.

Az elhelyezkedni szándékozók kétharmada legfeljebb három munkahelyre adta be jelentkezését, s a jelentkezett munkahelyek számától függően mintegy 30-40%-ban a jelentkezés önéletrajz beadással is párosult. A kérdezettek mindössze 7%-a, vagyis a munkát vállalni szándékozók mintegy egy tizede tett említést a Leonardo szakmai gyakorlatról. Ennél lényegesen jobb arányt tapasztalunk a felvételi interjúk esetében: igaz, hogy sok esetben csak meg-szorításokkal (nem minden esetben), de a munkát vállalók több mint fele szóban már tett említést a külföldi munkatapasztalatról. Mindez – értelmezésünk szerint – sokkal inkább a kedvezményezettek bizonytalanságát jelzi, mintsem a munkaadók érdektelenségét, hiszen, a fiatalok szóban – bizonyára akkor, ha némi érdeklődést tapasztaltak a téma iránt – már nem titkolták el ezt az eseményt.

6. ábra

A kérdezettek zöme eddig egy vagy két munkahellyel rendelkezett. A felvételnél 16%-uk esetében, vagyis a már dolgozók negyed része esetében beszélhetünk arról, hogy a munkaadó legalább egyszer figyelembe vette a Leonardo gyakorlatot a felvételnél. Ennél több esetben, a kérdezettek felénél, ez egyetlen esetben sem fordult elő. (Tegyük hozzá: ha nem hozták a munkáltató tudomására, hogyan is vehette volna figyelembe.)

A munkát vállalók fele úgy érzi, hogy eddig még semmit nem hasznosított munkahelyén a Leonardo gyakorlat tapasztalataiból. A többiek csaknem fele a megszerzett szakmai tudást, csaknem ötöde a nyelvtudást említette, de sok más tapasztalat is felmerült, mint az az alábbi táblázatból látható.

A nyelvtudás

A Leonardo gyakorlat előtt a 246 tanulóból (hosszabb-rövidebb ideig) 87 iskolán kívül is tanult nyelvet. Felerészből az iskolában tanult nyelvet, felerészből más nyelvet. Az iskolában az angol volt a leggyakoribb nyelv, az iskolán kívüli tanulás esetén viszont a német. Ennek oka nem a két nyelv komplementer jellegében keresendő, hanem abban, hogy az iskolában németül tanulók közül sokan tanulják a nyelvet iskolán kívül is.

A kérdezettek nyelvtudását három időpontra vonatkozóan kérdeztük: a Leonardo gyakorlat előtt, az után, illetve a felmérés idején.

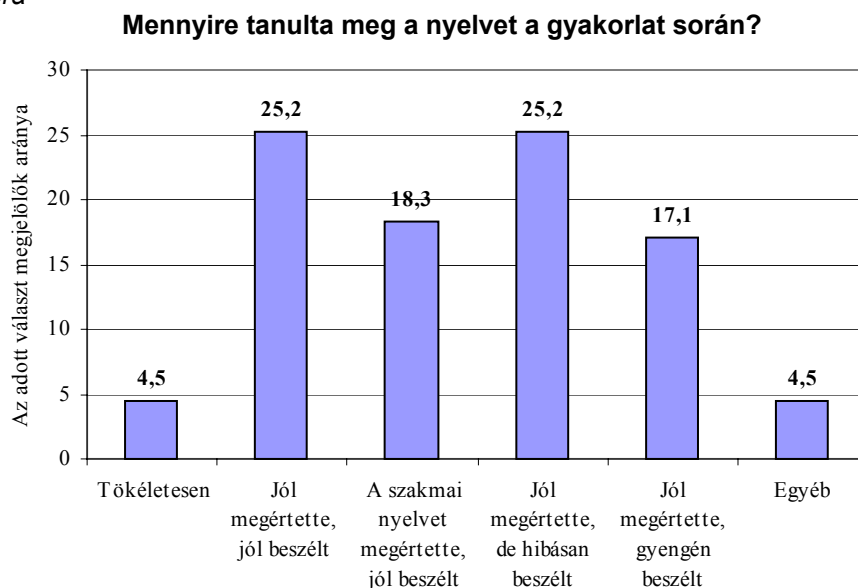
A diákok nyelvtudása a Leonardo gyakorlat előtt – saját megítélésük szerint – felerészből közepes, negyed-negyed részben gyenge illetve jó színvonalú volt.¹² A fiúk nyelvtudása szignifikánsan magasabb volt a lányokénál. A legjobb tudással nem a felsőfokú végzettséggel rendelkező szülők gyerekei, hanem a középfokú végzettségűeké rendelkeztek, a különböző településeken élők közül pedig a fővárosi és a megyeszékhelyeken élők tudása volt a leggyengébb (tegyük hozzá még egyszer: saját minősítésük szerint).

Általános tapasztalat, hogy a Leonardo gyakorlat mind a hat nyelvtudás-elemet segítette, de a zömmel 3-4 hetes gyakorlat természetesen nem eredményezhetett, s így nem is eredményezett „tökéletes” nyelvtudást. Az átlagos nyelvtudás 2,0 átlagról 2,5-re emelkedett. Az átlagos változás mögött nagy különbségek tapasztalhatók: míg a korábban gyenge nyelvtudással rendelkezők 32%-a továbbra is hasonló szinten maradt, 11%-uk nyelvtudása viszont sokat javult. A közepes nyelvtudással rendelkezőknél is kb. hasonlóan egy harmad azon diákok aránya, akiknek kimutathatóan nem változott a nyelvtudása¹³.

12 A diákokkal nyelvtudásuk különböző elemeit osztályoztuk le (beszédkészség, íráskészség, általános szókincs, szakmai szókincs, nyelvhelyesség), ezek átlagát soroltuk be három kategóriába. Gyenge: max. 2,5; közepes: 2,6-3,5; jó: 3,5 felett.

13 Kimutatható alatt az előző kategóriák szerinti előrelépést értünk.

7. ábra

Ami a részleteket illeti: a gyakorlat előtt a beszédértés és az íráskészség kapta a legjobb osztályzatokat, a szakmai szókincs a legalacsonyabbat. A gyakorlat hatására az íráskészség alig javult, a nyelvhelyesség kissé, a többi elem viszont lényegesen jobb lett.

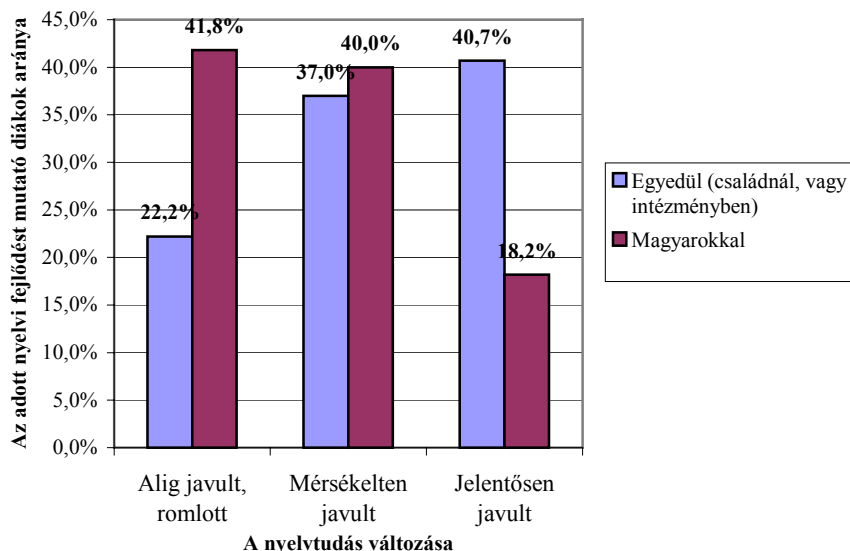
Ami az egyes tanulói rétegeket illeti: a fiúk-lányok közötti – bár nem igazán jelentős – nyelvtudásbeli különbség megmaradt a gyakorlat után is, ugyanakkor a szülői és a lakóhelyi különbségek csökkentek. Ez arra utal, hogy a gyakorlatnak komoly equalizáló hatása volt a nyelvtudásra.

A nyelvtudás javulására döntő befolyást gyakorolt az, hogy milyen körülmények között lakott egy-egy diák. Az egyénileg (családoknál, vagy intézményben) elhelyezett tanulók nyelvi fejlődése lényegesen jobban javult, mint azoké, akik csoportosan, társaikkal laktak. Ugyanakkor a munkahelyi gyakorlat jellegénél nem ezt, hanem pontosan fordított hatást tapasztaltunk: a csoportosan gyakorlatozók nyelvtudása fejlődött jobban. Ez utóbbi jelenséget sem a kérdőív, sem az interjúk alapján nem tudjuk megmagyarázni.

A nyelvtanulás a Leonardo gyakorlat után is folytatódott, bár érthető módon az iskolai tanulás mérséklődött, hiszen addigra sokan befejezték a középiskolát. Ugyanakkor a más formában nyelvet tanulók száma valamelyest megemelkedett. Az emelkedésnek két összetevője van: az iskolában nyelvet még tanulók, és az azt már abbahagyók között emelkedett az iskolán kívüli keretek közt tanulók száma. Ez utóbbiak száma növekedett erőteljesebben, de összességében még mindig csak a kérdezettek 5%-át tette ki. Mindent egybe vetve a fiatalok több mint 40%-a tanult iskolán kívüli keretek között (több-kevesebb ideig) valamilyen nyelvet a Leonardo gyakorlat után.

8. ábra

A nyelvtudás javulása a gyakorlat alatti lakáskörülmények függvényében

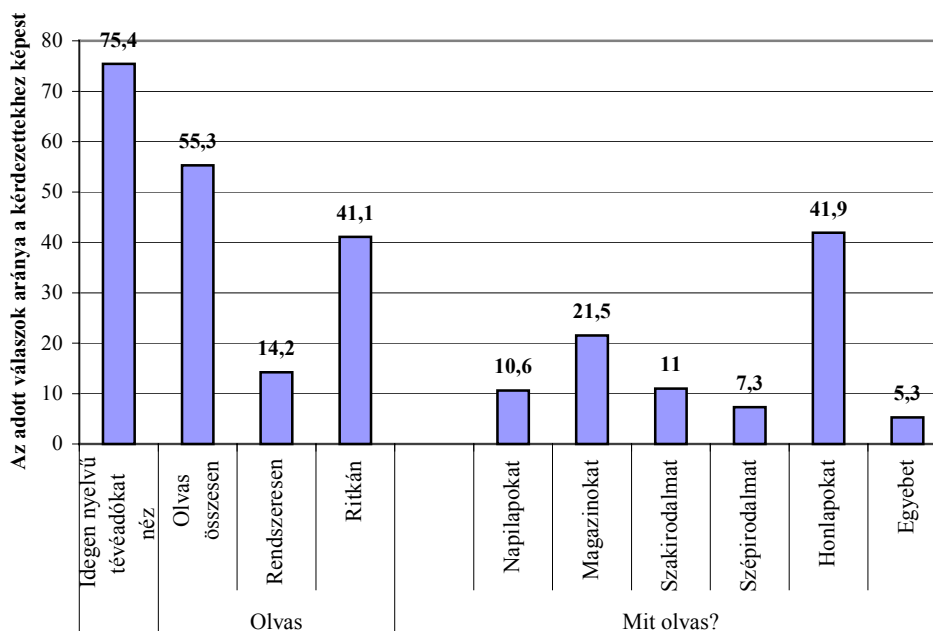
Az iskolai nyelvtanulás Leonardo gyakorlat utáni visszaesése, s az iskolán kívüli nyelvtanulás csupán kismértékű emelkedése (valamint – mint majd látni fogjuk: a kevés külföldi utazás, a még kevesebb külföldi gyakorlat és külföldi munkavállalás, amelyek természetesen nem csak a nyelvtudás visszaesésének okai lehetnek, de a nem elég jó nyelvtudás következményei is) a nyelvtudás visszaesését eredményezte. Ez a visszaesés az íráskészséget és a szakmai szókincset érintette a legkevésbé. Az egyes elemek egymás közötti viszonyában csak kisebb átrendeződés történt. A Leonardo program hatása az általános szókincs és a nyelvhelyesség javulása tekintetében még ma is érzékelhető. Az egyes tanulói rétegek közötti korábbi eltérések nem tértek vissza, a nyelvtudásuk továbbra is közel azonos.

Összegezve azt mondhatjuk, hogy egy három hetes – egy hónapos külföldi gyakorlat is elég volt a nyelvtudás lényeges javításához (kiegészítve természetesen az előzetes nyelvi felkészítéssel), de ha ezt nem követik a későbbiek során megfelelően hatékony eszközök, a gyakorlat nyelvi haszna lassan elenyészik.

A következő táblázat jelzi, hogy a megszerzett tudásukat mire használják a kérdezettek. Kiemelkedő az idegen nyelvű tévéműsorok nézése. Olvasni inkább csak alkalmanként szoktak a kérdezettek, s ezen belül is a divatosabb, illetve a könnyebb műfajok dominálnak.

9. ábra

Mire használja idegen nyelvtudását

Külföldi utak a Leonardo gyakorlat után

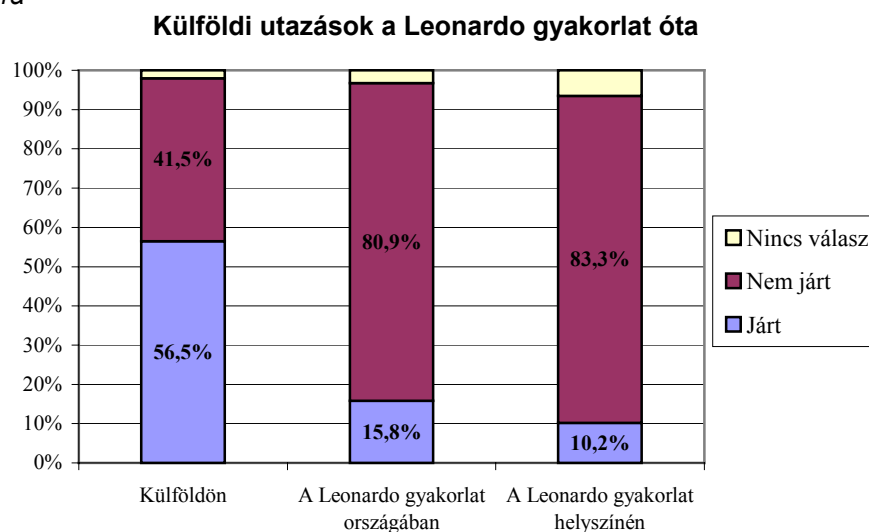
A Leonardo gyakorlaton való részvétel sokak számára nem csak kivételes ismerkedési lehetőséget jelenthet egy-egy külföldi országgal, hanem hosszabb távon – éppen kivételessége miatt – szorosabb kulturális, gazdasági kötődést is.

Az adatok azt jelzik, hogy a kérdezettek több mint 40%-a számára a Leonardo gyakorlat elsősorban kivételessége miatt volt jelentős mai szemmel nézve is: az azóta eltelt évek során egyetlen egyszer nem jártak külföldön. Tekintve azt, hogy a vizsgálatunkba került diákok válaszai alapján egy viszonylag ambiciózus réteg körvonala azódik, feltételezhető, hogy a külföldi utazások elmaradása nem annyira ambícióik hiányából, mint inkább az utazáshoz szükséges lehetőségek, illetve az anyagiak hiányából ered.

Külföldi tanulmányúton nagyon kevesen jártak (általában 1 alkalommal), de ez az élethelyzetükből (vagyis abból, hogy a többség még sokáig tanult, tanul) is következik. Ugyancsak nem jellemző a külföldi munkavállalás, ilyen esetek csak kivételszerűen fordultak elő, de minden esetben a fiatalok végzettségének megfelelő szakterületen történt.

A Leonardo gyakorlat országában a kérdezettek mindössze 16%-a járt, ez azonban a külföldön jártak csaknem egyharmada. A leginkább felkeresett országok, a viszonylag közeli, a turisták által kedvelt államok (Ausztria, Németország, Olaszország), ami mellett meg kell említenünk Angliát is, amelyet viszonylag sokan meglátogattak. E fiatalok 60%-a, vagyis a kérdezettek 10%-a a gyakorlat települését is felkereste. Itt már feltételezhető a Leonardo gyakorlat hatása, hiszen ezek a gyakorlatok ritkán estek egybe a jelentős idegenforgalmi központokkal, vagyis ezen utazások háttérében már nem (csak) turisztikai megfontolások állhatnak.

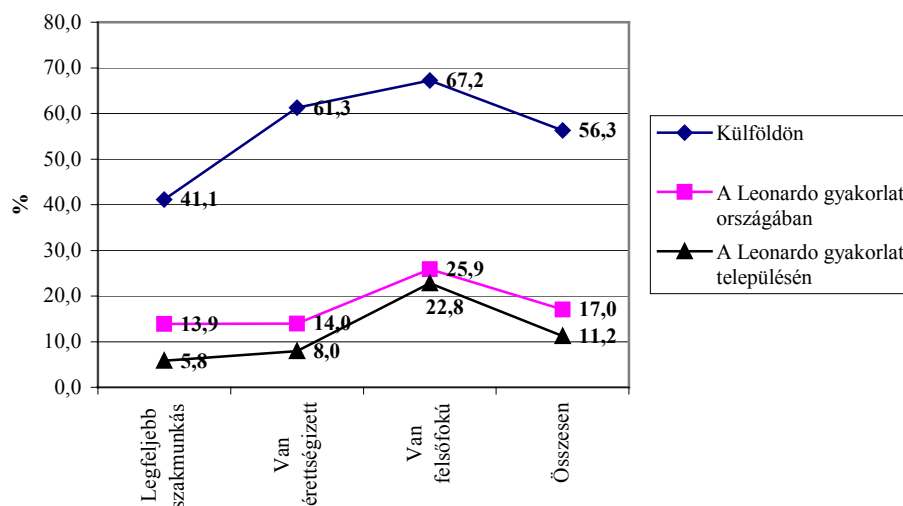
10. ábra

A külföldi utazás nem független néhány, a fiatalok helyzetét befolyásoló tényezőtől. Elsősorban a szülők végzettsége, illetve a lakóhely hat erre erőteljesen. A felsőfokú végzettséggel rendelkező, s budapesti fiatalok utaztak a legtöbbet, s a nők utazása valamivel meghaladja a férfiakét. Ezek a tények önmagukban semmitmondóak, sokkal inkább érdekesek a nyelvtudással összevetve. Ha ezt az összevetést megtesszük, azt látjuk, hogy ezek a társadalmi hatások sokkal erőteljesebben befolyásolják az utazási kedvet / lehetőséget, mint a nyelvtudás korábbi és jelenlegi szintje.

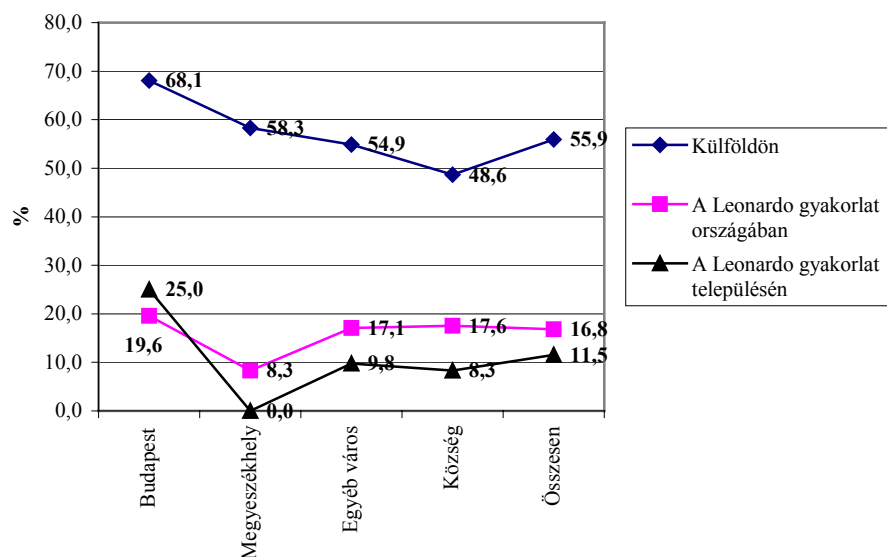
11. ábra

Külföldi utazáson résztvevők aránya a Leonardo gyakorlat után,
a szülők iskolai végzettsége szerint

12. ábra

Külföldi utazáson résztvevők aránya a Leonardo gyakorlat után,
a lakóhely települése szerint

Ha a Leonardo gyakorlat előtti és az azt követő nyelvtudás hatását nézzük, azt látjuk, az előbbi befolyásoló szerepe sokkal jelentősebb. Minthogy az

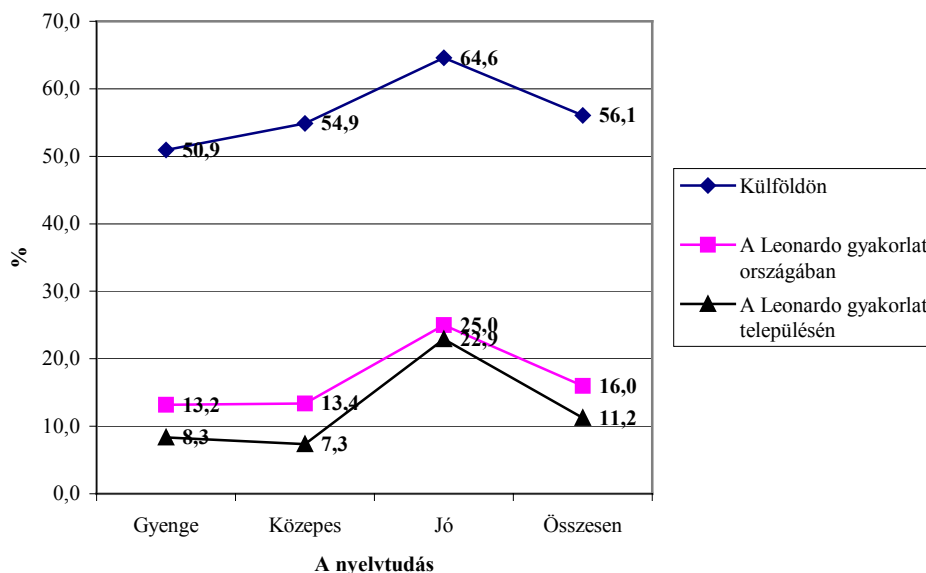
esetek többségében arról beszélhetünk, hogy a nyelvtudás terén előrelépés történt a korábbiakhoz képest, s nyelvtudásban csökkent a társadalmi háttér szerepe, ez a tapasztalat is azt erősíti, hogy a korábbi családi háttér szerepe ebben a tekintetben még mindig nagyon erős, s maga a nyelvtudás a külföldi kapcsolatokban lényegesen kisebb szerepet játszik.

Az alábbi ábrák sok párhuzamos szakasza azt jelenti, hogy a Leonardo gyakorlat országának és településének felkeresésére elsősorban szintén a társadalmi háttér hat – két kivétellel.

- 1) A jelenlegi jó nyelvtudás és a Leonardo gyakorlat településének felkeresése között kimutatható összefüggés. Ez azt jelzi, hogy azok, akik jól megtanulták a nyelvet, sokkal inkább tartják a régebbi kapcsolatokat, mint a többiek. (Fordított összefüggésről nem igazán beszélhetünk, vagyis arról, hogy azért beszélnek jól a nyelvet mert eljárnak a régi gyakorlatuk színhelyére. Az utazások átlagos száma egyrészt kevés, s csak ritkán párosul szakmai gyakorlattal, illetve külföldi munkavállalással, ami a nyelvtudásra komolyabb hatással lehetne.)
- 2) A lakótelepülés jellege ugyan erőteljesen befolyásolja a külföldi utazást, de alig befolyásolja a Leonardo gyakorlat országának, illetve településének felkeresését. Ez arra enged következtetni, hogy a gyakorlat egyfajta egalizáló szerepet játszott ebben a tekintetben.

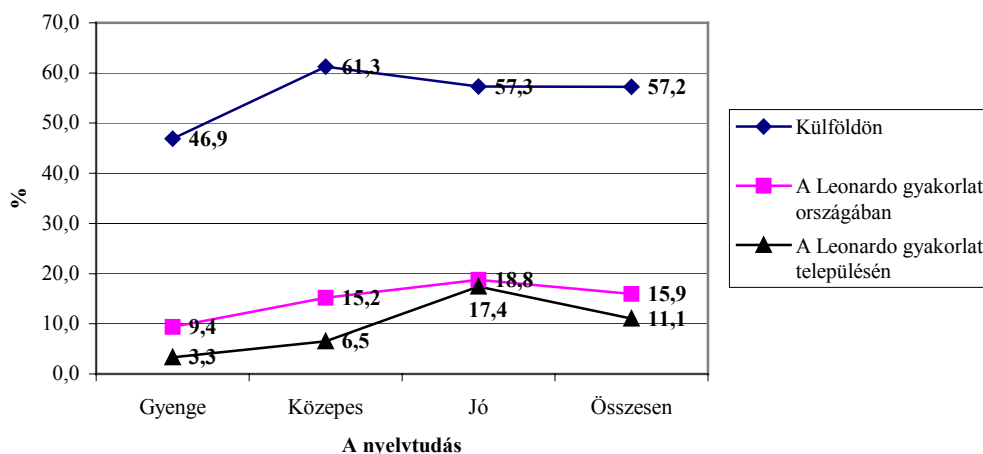
13. ábra

Külföldi utazáson résztvevők aránya a Leonardo gyakorlat után, az előzetes nyelvtudás szerint

14. ábra

Külföldi utazáson résztvevők aránya a jelenlegi nyelvtudás szerint

Egyetemi-főiskolai hallgatók a Leonardo gyakorlaton

A Leonardo gyakorlaton résztvevő viszonylag kisszámú főiskolai, illetve egyetemi hallgató körében kérdőíves felmérés nem sok hozadékkal kecsegtetett, ezért 10 interjúban igyekeztünk feltárni azokat a sajátosságokat, amelyek ezt a réteget jellemzik.

A 10 fiatal négy felsőfokú oktatási intézmény programjáról választottuk. Van köztük egykori főiskolai, illetve egyetemi hallgatók, férfiak, nők egyaránt. A célországok is megoszlának. A legtöbbjük Németországban volt, a többiek Franciaországban, Belgiumban, Spanyolországban.

A Leonardo program egy másik kisebb célcsoportját a fiatal dolgozóként kiutazók képezték. Az interjúk elkészítése után kiderült, hogy e csoport egy része, a diplomával rendelkező kiutazók aspirációik, társadalmi helyzetük, munkaerő-piaci előéletük, nyelvtudásuk, s a Leonardo gyakorlat hatását tekintve teljesen hasonló jellegzetességet mutatnak a hallgatók helyzetével. A velük készült interjúk tapasztalatait ezért ennél az esettanulmánynál vettük figyelembe.

A fiatalok családi háttéréről annyit érdemes tudni, hogy túlnyomó többségük stabil, de nem kifejezetten elit családból érkezett. Szüleik vidéken, átlagos körülmények között élnek, a szülők tipikusan középfokú végzettséggel rendelkeznek. Gyerekeiket, köztük a kérdezettet többé-kevésbé tudják támogatni – akár még lakásvásárlásban is –, de nem élnek luxuskörülmények között, nem tudnak a gyerekeik tanulásához különleges feltételeket biztosítani

(pl. külföldi nyelvtanfolyamok), s nem tudják a szakmai karrierjüket átfogó kapcsolatrendszerrel befolyásolni.

A kérdezettek közül mindössze két fiatalnál rajzolódik ki ennél több: vállalkozó szülők, kiemelkedő anyagi körülmények.

A hallgatók Leonardo gyakorlathoz való viszonya alapvetően más, mint a középiskolásoké, amelyet e rövid esettanulmányban viszonyítási alapnak tekinthetünk. Más a hozzáállásuk, más volt a gyakorlatuk lefolyása, s más gyakorlatuk utóélete is. Annak ellenére állítható ez, hogy a kérdezettek beszámolója sok tekintetben eltért egymástól.

A jellegzetességek:

1) A hallgatók zöme többé-kevésbé tudatosan készült a szakmai gyakorlathoz. Egyes esetekben ez azt jelentette, hogy maga szerezte a gyakorlati helyet, más esetben azt, hogy tudatosan kereste a pályázati lehetőségeket. Előfordult nem egyszer olyan is, hogy az intézmény felelősei keresték meg őket, s javasolták nekik a gyakorlatot, de ebben az esetben is rögtön igent mondtak. Mindannyiuk érezte, hogy ezt a lehetőséget nem szabad, nem érdemes kihagyni.

2) Mindannyian tudatosan vágtak neki az útnak, határozott céljaik, szakmai ambícióik voltak. Ezek az ambíciók egyes esetekben csak új szakmai ismeretekre vonatkoztak, más esetekben konkrét szakmai célokat is megfogalmaztak, s előfordult olyan is, amikor már – távolabb tekintve – az elhelyezkedéshez, a továbbtanuláshoz (PhD) igyekeztek tapasztalatot szerezni, anyagot gyűjteni.

3) A hallgatók egy része számára a Leonardo nem az első külföldi tanulmányút volt. Elsősorban a népszerűbb egyetemi szakokra járók közt fordult elő néhány diák, aki már korábban is volt külföldön.

4) Induló nyelvtudásuk összességében lényegesen jobb, mint a középiskolásoké. Többségük több nyelven beszélt, olyan diákok is voltak, akik már eleve valamilyen nyelvvizsgálattal vágtak neki az útnak. Nem mindig sikerült olyan országba kijutniuk, amelynek a nyelvét beszélték, vagy jól beszélték, de ettől nem rettentek meg, bízva abban, hogy a közvetítő nyelvként használt angolul vagy némettel jól elboldogulnak. Több esetben előfordult, hogy a korábban nem ismert nyelvet a gyakorlat során, esetleg (már a kiutazással kapcsolatos döntés meghozatala után) némi előzetes nyelvtanulással alapszinten elsajátították.

A fentiek ellenére a nyelvtudásban nagy különbségek tapasztalhatók. Egy-egy olyan intézményből, ahol kevés volt a jelentkező, olyan fiatalok is kijuthattak, akik nem beszéltek jól egy nyelvet sem.

5) A hallgatók általában csak rövid idejű „felkészítésen” vettek részt, ami általában praktikus ismereteket nyújtott számukra. Egy-két hallgató ezt kevesellte, de hiányát általában nem érezték komoly problémának. A fiatalok képesek voltak áthidalni mind a nyelvi nehézségeket, mind a kulturális különbségeket.

6) A gyakorlatokon a kérdezettek többnyire egyedül, esetleg másodmagukkal vettek részt. Ezt a helyzetet voltak, akik könnyen elviselték, mások nehezebben, de a nyilatkozatok alapján mindannyiuk számára egyértelműen hasznos volt ez a megoldás: önállóságra és intenzívebb idegennyelv-használatra készítetett. A gyakorlatok jellegzetes hossza 3 hónap volt. Ez az időtartam elégnak bizonyult a szakmai és nyelvi célok megvalósításához, s lehetővé tette a kapcsolatépítést is. Hogy rövidebb gyakorlat is elegendő lett volna-e erre, azt az interjúk alapján nem tudjuk megítélni.

7) A szakmai gyakorlat körülményeivel a kérdezettek általában elégedettek voltak. Annak ellenére, hogy nagy különbség volt ezekben a körülményekben, elsősorban abban hogy mennyire kaptak képzettségüknek megfelelő területen, képességeikhez mértén önálló munkát. Minden gyakorlat nyújtott számukra ugyanis olyat, ami újszerű volt, s ami miatt akár az unalmasabb, nem túl sok önállóságot biztosító munkákat is érdemes volt végigcsinálni. A végzett munka jellegében elsősorban a szakterületek sajátosságai játszottak szerepet, kisebb részben a fogadó fél hozzáállása.

8) Az emberi kapcsolatok nagyon különbözően alakultak, függően a fogadó fél munkatársaitól, s a résztvevők személyiségétől. Valamiféle folytatás minden esetben tapasztalható, de sok esetben a hazautazás után 1-2 évvel kiürültek ezek a kapcsolatok, s elhaltak. A kint tartózkodás során kialakított kapcsolatok érzelmi töltete gyengének bizonyult, s a közös szakmai érdeklődés sem találta meg a hosszabb távú folytatáshoz nélkülözhetetlen célt. Komolyabb, hosszabb távú kapcsolat elsősorban ott tapasztalható, ahol a szakmai kapcsolat egyfajta érdekközösséget is eredményezett. Ennek jellegzetes példája, amikor a fogadó félnek munkaerőre és/vagy a kedvezményezettnek külföldi munkára volt szüksége.

Mindemellett nem teljesen kizárt, hogy az elhalt kapcsolatok, vagy legalábbis egy részük, adott esetben újraéleszthető, s egy későbbi külföldi munkavállalás reményében felhasználható. A kapcsolattartás szempontjából az informatikus és a közgazdászhallgatók helyzete tűnik ki, s ezt talán nem véletlen. Ők indultak a gyakorlatnak tudatosabban, nem egy esetben már a későbbi külföldi munkavállalás igényével, illetve ők azok, akik számára a magyarországi multinacionális cégeknél való elhelyezkedéshez – ami az egyik lehetséges, s talán sikeres karrierlehetőség számukra – jó lépcsőfokot jelent egy ilyen, hasonló külföldi munkahelyen való gyakorlat. A többiek számára inkább a külföldi tapasztalatok hazai adaptálása volt a cél, s ez nem feltétle-

nül igényelte a kapcsolatok fenntartását. (Tipikus példája volt ennek a biokertészetben, illetve a karitatív területen dolgozó diákok esete.)

9) A munka a fiatalok számára általában nem volt megterhelő. Pontos munkarend szerint dolgoztak, utána, s különösen a hétvégén volt elég szabad idejük. Ezt általában a szűkebb-tágabb környezet megismerésére fordították, de többen beiratkoztak nyelviskolába, hogy a kevésbé ismert helyi nyelvet valamilyen szinten megtanulhassák. Többen e lehetőség hiányára panaszkodtak (pontosabban a Leonardo általi finanszírozását hiányolták), vagyis megfogalmazódott számukra ez az igény. Ennek fontossága azonban nem általános: a nyelvtudás szintjétől és az egyéni ambícióktól függően változik. Annak ellenére, hogy a fiatalok komoly szakmai célokkal vágtak neki az útnak, egyetlen esetben sem fordult elő, hogy a munkaidőn túl komolyabb szakmai tevékenységet folytattak volna. Ennek oka részben abban keresendő, hogy többnyire csak hétvégén lett volna erre idejük, s ezt kitöltötte a szintén fontosnak tartott kulturális ismerkedés az adott országgal.

10) A fiatalok nagyobb része végzős korában, kisebb része egy-két évvel a felsőfokú tanulásuk befejezése előtt jutott ki a gyakorlatra, s a felmérés idején általában szakmai pályafutásuk elején járnak, több-kevesebb munkahelykeresési tapasztalattal. A középiskolásokkal ellentétben a szakmai gyakorlatukat sokkal tudatosabban vállalják. Önéletrajzukba szinte minden esetben beírták, annak ellenére, hogy – tapasztalataik szerint – legfeljebb a munkaadók egy részét érdekli. Azt viszont mindannyian megtanulták, hogy ebből a jelzésből káruk nem, legfeljebb hasznuk származhat.

A tényleges elhelyezkedésben a gyakorlatnak általában kevés szerepe volt, s ebben részben a gyakorlat és a munkahely eltérő jellege játszott szerepet, részben pedig a személyes kapcsolatok döntő jelentősége a felvételnél. Néhány fiatal azonban ezzel ellentétesen nyilatkozott: megítélésük szerint a munkaadó számára fontos volt a Leonardo gyakorlat.

11) A gyakorlat során megszerzett tudás hasznosításáról csak nagyon óvatosan nyilatkozhatunk. Úgy tűnik azonban, hogy ennek jelentősége nem igazán nagy. A gyakorlat már eleve is inkább csak látókört szélesített, s olyan speciális tudást adott, amelyet csak speciális körülmények között lehet felhasználni. Hosszabb távon azonban nem kizárt, hogy bizonyos elemeit hasznosítani tudják a fiatalok. Ennek jelentősége azonban mindenképpen másodlagosnak, sőt harmadlagosnak látszik a nyelvtudás fejlesztése, illetve a hazaitól eltérő üzemszervezési, vállalatvezetési stb. tapasztalatok mellett.

12) A legnagyobb „mérhető” változás mindenképpen a nyelvtudásban érhető tetten. Bár sokan mentek ki jó idegen nyelvtudással, ez a nyelvtudás nem minden esetben a helyi nyelvre vonatkozott. Különösen ezekben az esetekben a helyi nyelv ismerete fejlődött, de minden résztvevő minden használt nyelv esetében pozitív változásról számolt be. Ez a változás azonban csak

ritkán formalizálódott, ritkán váltották a fiatalok nyelvvizsgára. Részben azért, mert valamilyen nyelvvizsgájuk volt már, részben azért, mert elsősorban a beszédképességük fejlődött, s további itthoni erőfeszítéseket kellett volna tenni a vizsga letételére, részben pedig azért, mert a – korábban nem, vagy alig ismert helyi nyelvet – pl. a spanyolt, a flamandot, vagy az alapvetően angol tudással rendelkezők esetében a németet – nem sikerült olyan szinten megtanulniuk, amely a vizsgaszintet elérné.

Külön meg kell említenünk a szakmai nyelvtudás terén történő előrelépést. A szakmai nyelv elsajátítása ugyanis sok esetben nem könnyű a hazai viszonyok között. Jó példája ennek az a karitatív területen gyakorlatozó diák, aki előzetesen kifejezetten szakmai nyelvből igyekezett felkészülni a gyakorlatra (tanári segítséggel), majd kint azt tapasztalta, hogy ezt a tudását sutba dobhatja, mert a ténylegesen használt szakmai szókincs eltér az általa tanulttól.

A kiutazók között jelentős eltérés tapasztalható azon a téren, hogy miként változott a megszerzett nyelvtudás, illetve, hogy mire használták azt. Többségük – annak ellenére, hogy tudatosan igyekszik megőrizni a tudását, pl. tévét néz, újságot olvas az adott idegen nyelven – inkább negatív változásról számol be. Ez erősen szakmától és – ezzel összefüggésben – a munkahelytől függ. Ha valakinek sikerül valamilyen multinacionális cégnél elhelyezkednie – pl. az informatikusok, közgazdászok – akkor tudja hasznosítani a nyelvet, ha nem, akkor nem, s akkor a nyelvtudás is visszaesik. Néhány esettől eltekintve ezért a hallgatók körében is hasonlóak a tapasztalatok, mint a középiskolások esetében.

13) Jelentős eltérést tapasztalunk ugyanakkor a két réteg között a külföldi munkavállalást illetően. Bár a középiskolások egy része is tervez ilyet (amit a továbbtanulás idejére ugyan félre tettek, de később megint megfogalmaztak maguk számára), a hallgatók esetében még inkább előtérbe kerül. Szinte mindegyikük megfogalmazta ezt az elképzelést, s nem a távoli jövőre vonatkoztatva, hanem mint egy közeli lehetséges karrierút-elemet. Néhányan már lépéseket is tettek ennek érdekében.

A két réteg közötti eltérés hátterében részben az eltérő nyelvtudás, részben azok a kialakított személyes kapcsolatok állnak, amelyek legalábbis kiindulópontul szolgálhatnak a munkahelyszerzésben. E személyes kapcsolatok kialakításánál nyilván szerepet játszik az érettebb személyiség, a szélesebb látókör, de egészen biztosan a gyakorlat kevésbé tömeges jellege is. Ezek a fiatalok rákényszerültek arra, kialakítsanak ilyen kapcsolatokat, s – tegyük hozzá – olyan vezetőkkel kerültek kapcsolatba, akik komolyabb segítséget is képesek voltak nyújtani számukra.

Fiatal dolgozók a Leonardo gyakorlaton

A fiatal dolgozóként résztvevőkkel 10 interjút készítettünk. A tapasztalatok szerint e kiutazó csoport két alapvetően eltérő helyzetű alcsoportra osztható: a diplomás fiatalokra és a szakmunkásként külföldön gyakorlatozókra. Az előbbi csoport tapasztalatai, s élethelyzete nagyon hasonlít a főiskolai, egyetemi hallgatóként kiutazókéra, ezért a tőlük származó információkat a 2. mellékletben dolgoztuk fel.

A fiatal szakmunkások számára kevés program indult, kevés résztvevővel (11 szervező intézmény 56 személy utazását tette lehetővé, de 5-nél több fővel mindössze 4 intézmény foglalkozott).

A fiatal szakmunkások között – mint az utóbb kiderült – nem csak fiatalok voltak, az életkor azonban nem jelentett komoly törésvonalat. A törésvonalat sokkal inkább a kinti gyakorlóhely, s különösen a szakma jellege, annak itthoni és külhoni munkaerő-piaci helyzete jelentette. Ennek megfelelően a gyakorlatra kiutazók egy része valóban gyakornokként töltötte idejét, más része inkább vendégmunkásnak tekinthető.

A fiatalok bekerülése – amennyire ez a néhány interjúból megállapítható – teljesen esetleges volt. Bár a középiskolások és a hallgatók esetében is találkoztunk olyan esetekkel, amikor a későbbi résztvevőket felkérték a jelentkezésre, a fiatal szakmunkások elérése szinte csak ilyen személyes kapcsolaton keresztül történt. Ennek egyik alapvető oka, hogy hiányoznak azok a nyilvános lehetőségek, amelyek a célközönség jelentős részét elérnék. Azok a szakmai szervezetek, amelyek megszervezték a programokat (legalábbis azok, amelyek gyakornokaival találkoztunk) nem rendelkeznek olyan információs hálózattal, amellyel – a személyes ismeretségeket kizárva – eljuttathatnának egy ilyen lehetőséget azoknak is, akik a szakmai szervezet munkájában nem vesznek részt. Ilyen körülmények között nehéz korrekt, a pályázó személyek részére vonatkozó, számukra is átlátható pályázati rendszert működtetni.

A tapasztalatok szerint volt olyan program, ahol még formálisan sem látszik a jelentkezők kiválasztási mechanizmusa (elbeszélgettek a jelentkezőkkel), de volt olyan is, ahol komoly szakmai teljesítmény alapján döntöttek a szervezők a kiutazókról. Az eltérésnek szakmai háttere is van: egy kőfaragónál például könnyebb megítélni a szakmai teljesítményt, mint egy hentesnél.

A kiutazók a diákoknál hosszabb időt töltöttek külföldön. Hónapokig dolgoztak egy-egy cégnél, közben – meghatározott időbeosztás szerint – tanultak is. Nyelvtudásuk változó volt, de a szükséges mértékben megértették magukat, illetve az elméleti előadásokon tolmács segítette őket.

Hogy miért utaztak ki a kérdezettek, arra nehéz egységes választ adni. A célok között egyaránt találkoztunk szakmai kihívással, kalandvággyal, a hazánál magasabb jövedelemszerzési lehetőséggel, vagy a családi problémák előli meneküléssel. Egyes esetekben a háttérben meghúzódott a későbbi

külföldi munkavállalás igénye is. A nyelvtanulás lehetősége is felmerült, de ennek általában nem igazán volt jelentősége. E réteg már kilépett a munkaerőpiacra, s nem a nyelvtudás révén törekedett munkaerő-piaci helyzetének javítására, inkább a közvetlen előnyre (magasabb jövedelem) számított. Futószalagon dolgozó vendégmunkások esetében a nyelvtudásnak amúgy sincs különösebb jelentősége – sem külföldön, sem itthon.

A gyakorlat lehetővé tette a résztvevők számára, hogy többnyire gyenge nyelvtudásukat valamelyest felfrissítsék, megerősítsék, s megismerkedjenek az ettől eltérő helyi nyelvvel. A nyelvtanulásba komolyabb energiát általában nem fektettek, ilyen ambícióik nem voltak.

A beszámolók a gyakorlatok szakmai hozadékaról alig szólnak. A nyelvtanulás sem került nagyon előtérbe, bár kétségtelen, hogy ezen a területen jelentős előrelépés figyelhető meg, de ez a nagyon alacsony bázisszinttel hozható összefüggésbe.

A gyakorlati időnek nagyon jelentős kulturális töltete volt: a kérdezettek a kint töltött hosszú hónapok alatt körbejárták a felkeresett országot. Erre általában tudatosan törekedtek, vagyis ez az elvárások szintjén is megjelent.

Nem volt elvárás, de fontos hozadéka volt a programoknak a résztvevők számára annak az emberi közegnek a megismerése, amelybe belecsöppennek. A gyakorlat jellegétől függően ez nem csak a helyi lakossággal való kapcsolatot jelentette, hanem a legkülönbözőbb országból származó külföldiek megismerését is lehetővé tette. A hosszú kint töltött idő szinte kikényszerítette, hogy ne csak a munkahelyeken megismert személyekkel keressenek kapcsolatot, hanem más helyszíneken is. Ennek egyik, talán csak kivételes, de mégsem egészen véletlen terepe volt a sport.

A személyes kapcsolatok helyiell-közzel laza barátságokká váltak, s ez adott esetben betekintést engedett a helybeliek magánéletébe is. Mindennek természetesen korlátot szabott a nyelvi okokból nehézkes kommunikáció. Megítélésünk szerint egy féléves, éves kint tartózkodás nem nélkülözheti a nyelvtanfolyamot. Ennek hiányát ugyan nem érzékelték a kiutazók, de minden bizonnyal nagyban segítette volna a személyes kapcsolatok továbbélését, s talán a kint tartózkodás meghosszabbítását, vagy – akár más formában történő – megismétlését, amennyiben a kiutazók képesek lettek volna ügyeiket hatékonyan intézni, érdekeiket képviselni. Jelentősége mindenesetre lett volna számukra, mert szinte mindannyian úgy nyilatkoztak, hogy kint maradtak volna, ha lett volna erre lehetőség.

A gyakorlat lezárultával ismét megfogalmazódott a külföldi munkavállalás igénye, s ez a felmérés idején is foglalkoztatta a kérdezetteket. (volt olyan interjúalanyunk, akinek sikerült is ez, de nem a Leonardo gyakorlat országában).

A kérdezettek komoly kapcsolati tőkét nem tudnak felmutatni a gyakorlat után, kapcsolataikat inkább információforrásként használták fel az egyes EU-s országokban lehetséges elhelyezkedési lehetőségekkel kapcsolatban.

A személyes kapcsolatok általában megszakadtak, aminek alapvető oka, hogy a gyakorlatozók nyelvtudása csak a szóbeli kommunikáció szintjén maradt.

A szakmai gyakorlatnak komolyabb nyelvi hozadékaival nem találkoztunk, annak ellenére, hogy a külföldi munkatapasztalat kiszélesítette a résztvevők látókörét, s egy-egy kérdésben itthon is hasznosítható ötletekkel tértek haza. Itthoni munkahelyi pozíciójuk ugyanakkor nem tette lehetővé ezeknek az apró szakmai hozadékoknak a kihasználását, ahhoz viszont, hogy a szakterületükön önálló vállalkozóként jelenjenek meg, se komolyabb tudástöbbletet, se a vállalkozás indításához nélkülözhetetlen tőke többletet nem hoztak haza.

Ennek lehet következménye, hogy a kérdezetteink túlnyomó többsége komolyabb szakmai karriert nem tud felmutatni. Van, aki külföldön vállalt munkát, van, aki hazai nagyüzemben dolgozik, van, aki teljesen felhagyott a szakmájával. Mindössze egy interjúalanyunk volt képes önálló vállalkozást indítani, s ennek működtetésében a Leonardo gyakorlat tapasztalatait is hasznosítani tudta.

A Leonardo programban részt vett tanárok és a program hatása munkájukra, intézményükre

A mintáról

A tanárkérdőívek az 1997-2000 közötti EX4-5 csereprogramok¹⁴ és a PL1 külföldi szakmai gyakorlatok¹⁵ szervezőin keresztül jutottak el azokhoz a résztvevőkhöz – bizonyosan nem mindenkihez, de valószínűsíthetően a nagy többséghez –, akik kedvezményezettként, szervezőnként vagy kísérő tanárként a Leonardo programok kiutazó résztvevői voltak 1997 óta. A megkérdezett alappopulációra csak becsléseket tudunk tenni. A csereprogramokban 1997-2000 között 511 fő vett részt, itt a duplázások száma valószínűleg csekély. Az 1997-2000 között szakmai gyakorlaton részt vett 1278 fiatal nagy részével kísérő tanárok, a programok előkészítésénél a szervezést, gyakorlóhely látogatását biztosító tanárok utaztak a partnerországba. A programok tervezését ismerve nagyjából 10%-ra tehető a kísérő tanárok aránya, és itt már duplázásokkal is számolhatunk. Ez azt jelenti, hogy elvileg legalább 600 főhöz kellett eljusszon a kérdőív. A közvetítőkön keresztül zajló postai kérdőíves kérdezés természeténél fogva nem tudjuk, hogy ténylegesen hány főhöz jutott el a kérdőív, így **a válaszadás arányára is csak durva becsléseket** tudunk adni.

A visszaérkezett, **feldolgozott kérdőívek száma 109**, azaz – bekalkulálva, hogy a teljes együttműködés mellett sem valamennyi résztvevőhöz jutott el a kérdőív – nagyjából minden ötödik megkeresett résztvevő kitöltött kérdőívével rendelkezünk. A pontosabb mintaelemzés azonban további bizonytalanságokat rejt, illetve aránytalanságokat tartalmaz. Egyrészt a több évvel ezelőtti programoknál a részvétel idejére nem mindenki emlékszik pontosan, másrészt a projekt elnyerésének éve nem azonos az utazás idejével, és a kettő keveredhet. A 109 főből 14 nem tudta megadni a projektben való részvétel időpontját, és további 6 fő emlékezett úgy, hogy – egyetlen vagy legkorábbi részvétele – 2002-es vagy 2003-as volt, tehát feltételezhető, hogy ők nem tartoztak a mintához. Elsősorban a statisztikai szempontból alacsony elemszám miatt azonban valamennyi esetet megtartottuk. Bízható viszont, hogy a projekt időpontját megjelölőknek picivel **több mint fele a Leonardo első szakaszában támogatott programban vett részt először**, így a régebbi résztvevők alulreprezentáltsága nem jelentős. További, az előbbinél súlyo-

14 1-6 hetes külföldi szakmai utak HR vezetők szakképzési vezetők / munkatársak, oktatók és foglalkoztatási tanácsadók számára.

15 3 héttől 9 hónapig terjedő időtartamú külföldi szakmai gyakorlatok szakmai alapképzésben résztvevő fiatalok számára.

sabb aránytalanságot sejtet, hogy a válaszolók között csak 39 fő (35,8%) utazott állítása szerint kedvezményezettként, ennél többen, 47-en (43,1%) kísérő tanárként, és 26 fő egyéb (szervezői, előkészítői) minőségben. A három csoport között csak 13 főnél van átfedés – akik tehát legalább két minőségben, ebből 12 esetben szervezői és valamelyik másik minőségben utaztak, csupán egyetlen válaszoló volt kedvezményezett és kísérő egy személyben –, és további 10 fő nem jelölte meg egyik kategóriát sem, alighanem bizonytalanság miatt. Még ha ez utóbbiakat a csoportosan kiutaztatott kedvezményezettek közé soroljuk is, arra gondolván, hogy ők a legkevésbé tájékozottak a Leonardo terminusokban (bár az adatelemzés alapján inkább vegyes csoportnak gondoljuk), még akkor is azt tapasztaljuk, hogy **a kedvezményezetteknek legfeljebb tizede** küldte vissza a kérdőívet, míg **a kísérő tanároknak legalább harmada**. Gyaníthatóan felülreprezentáltak továbbá a szervezők és előkészítők is, akik között az átlagosat szignifikánsan meghaladó mértékben találunk vezetőket.

Sajnos csak feltételezésekkel élhetünk, hogy mik voltak a válaszadás és válaszmegtagadás szempontjai, háttérdimenziói. Úgy gondoljuk, hogy egyrészt a program egésze iránt **elkötelezettebbek**, valamint a hagyományos értelemben **kötelességtudóbbak** felülreprezentáltak. A szervezők és kísérők kiemelkedő aránya azt jelzi, hogy **a programban aktívabban, több munkával résztvevők** „ezt a penzumukat” is nagyobb eséllyel teljesítették. Ugyanakkor meglepő módon a kedvezményezettként kiutazók több pozitív élményt említettek, amely az előbbi két csoport programhoz való szimbolikus közelségének kissé ellentmond. Összességében mindez az adatok értelmezésében óvatosságra int. Ekkora elemszámnál a gyakorisági megoszlásoknál elvileg még közel 10%-os eltérést is okozhat a véletlen. Alminták egybevetésére alig van lehetőség, a statisztikai próbák az amúgy valószínű különbségeket sem feltétlenül igazolják. A kedvezményezettek masszív alulreprezentáltsága is azt jelzi, hogy a teljes kiutazó populációra nem tekinthetjük megbízhatónak az adatokat. A statisztikák tehát **kevésbé alkalmasak megbízható leírásra**, viszont teljesen megbízhatóak bizonyos összefüggések feltárására, trendek sejtetésére, ami a problémák továbbgondolását és kontextusba helyezését elősegítheti.

A tanári kérdőívre válaszolókról

Bár általában tanárokról beszélünk, nem kizárólag tanárokról van szó. **A 109 főből** jelenleg – a válaszhányok miatt mondjuk, hogy – **minimálisan 78 fő dolgozik iskolában**, de a többiek közül is feltételezhetően legalább 10 fő tanárként dolgozik. Az iskolában dolgozók közül **5 igazgató, 12 igazgatóhelyettes, és 17 egyéb vezető**, tipikusan gyakorlati oktatás vezető vagy munkaközösség-vezető, arányuk tehát legalább kétötödre tehető. 80 fő (73,4%)

adta meg iskolája nevét vagy OM kódját – negyven iskoláét –, 86 válaszoló (78,9%) jelölte meg, hogy jelenleg milyen tantárgyat tanít, a hol dolgozik kérdésre 80 fő mondott iskolát és további 4 jelezte, hogy bár most máshol alkalmazott vagy vállalkozik, főállású tanár is volt. 18 főről tudjuk biztosan, hogy most nem iskolában dolgozik – a válaszhiányok általában 10%-ot érintenek. A feltételezhetően **most tanárként dolgozók száma 90 körül lehet** (82,6%), vagyis minden hat válaszolóból öt fő. A most bizonyosan főállásban tanító 78 főn kívül további 15 fő jelölte meg, hogy van iskolai tapasztalata, és 16 jelezte, hogy nincs. Ennél is fontosabb, hogy a jelenleg tanító tanárok közül a legtöbbnek van iskolán kívüli munkatapasztalata. A szakmai tárgyakat tanítók nagy többségének, de a nem szakmai tárgyat tanítók közül is soknak.

Minthogy döntő többségükben tanár válaszolókról van szó, így néhány összehasonlítást érdemes elvégezni más mintákkal. Ezekkel az összehasonlítás ugyan korlátozott, de a mostani válaszolói minta sajátosságainak jobb megismeréséhez mindenképpen hozzájárul. **Három másik adatbázist** használtunk. Az egy évvel ezelőtt **a Leonardo értékelés** keretében végzett kérdőíves felvétel tanár és csereprogram kedvezményezettjeinek **145 fős almintáját** válogattuk le. Itt a fő különbség, hogy a legtöbben valóban kedvezményezettként vettek részt a Leonardóban, csupán elenyésző a kísérő tanárok aránya. A nem iskolában dolgozók aránya itt közel egyharmad. Ez azt is **valószínűsíti, hogy a most válaszolók között az iskolai emberek felülreprezentáltak**. Minthogy a két kérdőívben azonos kérdések is szerepeltek, így bizonyos összehasonlításra is mód adódik. További összehasonlításra ad módot egy **1996/97-ben**, nagy mintán végzett **tanárvizsgálat**, amelynek 2411 fős mintájából leválogattuk a **394 szakképző intézményben dolgozó tanár** adatbázisát. Itt is vannak konkrét összehasonlítást lehetővé tevő közös kérdések. A minta több szempont szerint reprezentatív, amelyben azonban a vezetők felülreprezentáltak. Végül az **OM legújabb statisztikái** közül leválogattuk a szakképző intézményekben tanítók néhány alapadatát.

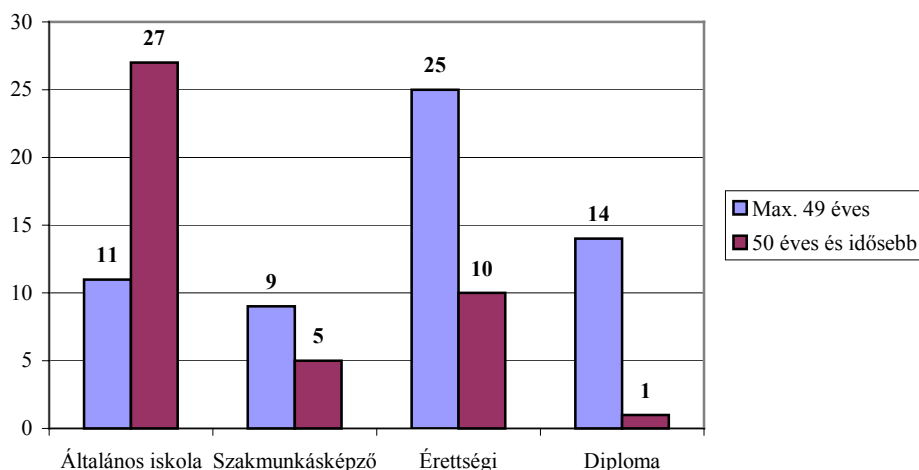
Mintánkban a nemek szerinti megoszlás nagyjából megfelel az ilyen típusú iskolákban tapasztalhatónak. A válaszolók azonban sokkal idősebbek, mint a tanárok általában. Az **átlagéletkor majdnem 47 év**, szemben a tavalyi Leonardo felmérés átlagéletkorával, ahol mind az iskolában, mind az azon kívül dolgozó, csereprogramban résztvevők életkora kerekítve 45 év volt. Különösen magas a szakmát tanítók átlagéletkora, jóval magasabb a vezetőkénél is. A 40 év alatti „fiatalok” részaránya alig haladja meg az egyötödöt. Nem tudjuk megállapítani, hogy ezek az arányok a részvételre vagy a válaszolás hátterére jellemzőbbek-e.

A jelen felmérésben résztvevők lakóhely szerinti megoszlása nagyjából megfelel az országos arányoknak, ekkora mintanagyságnál elfogadható mértékű a fővárosiak felülreprezentáltsága. A tavalyi mintán ennek éppen a fordítottját tapasztaltuk. A nagyvárosokban lakók átlagéletkora kevesebb mint 3 évvel haladja meg a többiekét. Hasonlóság áll a szociokulturális háttérre is, amelynek talán legfontosabb mutatója a szülők legmagasabb iskolai végzettsége. A válaszolók édesanyjának mintegy fele rendelkezik érettségivel, hete-

de diplomával. Ezek alapján az bizonyosan állítható, hogy **a válaszolók örökölt társadalmi háttérük alapján nem tartoznak a többgenerációs értelmi-ségi tanárelithez**, illetve csak kis részben kerülnek ki közülük. Érdekes, hogy a vezetők édesanyjának alacsonyabb végzettsége van, pedig a vezetők átlagos életkora alig másfél évvel haladja meg az átlagéletkort. Az iskolai vezetővé válás tehát a kevésbé iskolázott családokban felnövő tehetséges, ambiciózus réteg tipikus karrierje. A mostani felmérésben válaszolók családi állapota és a házastárs társadalmi státusa teljesen egybevágh az 1996/97-es adatokkal.

15. ábra

Az édesanya iskolai végzettsége és az életkor összefüggése

A válaszolók kétharmada szerezte diplomáját nappali tagozaton, közel ahhoz az arányhoz, amely a teljes tanársokaságot jellemzi. A diplomával nem rendelkező résztvevők száma a mintában 8 (7,3%), közülük ketten feltehetően szakoktatók, a többiek iskolán kívülről érkeztek a programba. Az egyetemi végzettségűek (57,8%) és a diplomahalmazók (legalább két diploma: 53,2%; 3 diploma 11,9%) aránya is belesimul a nagy átlagba, ha figyelembe vesszük, hogy a Leonardo természete miatt az itteni résztvevők között viszonylag sok a szakoktató, ahol az egyetemi végzettség ritka.

A nyaralási szokások és aktivitás viszont eltér a 7 évvel korábbi nagy tanárfelmérés adataitól. **A Leonardo program résztvevői** hasonló társadalmi háttérük ellenére sokkal nagyobb valószínűséggel, **gyakrabban és hosszabb ideig nyaraltak**, egyebek mellett külföldön is. Két magyarázatot tudunk adni erre az eltérésre. Egyrészt a kilencvenes évek közepe – a Bokros csomagnak a pedagógusokat különösen érzékenyen érintő sokkja – a nyaralási aktivitásnak nem kedvezett. Azóta gazdasági és polgárosodási értelemben is konszolidálódott a helyzet, Valószínű, hogy a 2002-es tanárbéremeléstől sem függetlenül manapság a tanárok nagyobb arányban engedhe-

tik meg maguknak, hogy nyaraljanak. Másik magyarázatunk szerint viszont a Leonardo a nyitottságról, új (részben tanulási) környezeteknek, a világnak a megismeréséről szól, márpedig a nyaralás is egy környezetváltozást és az új környezet megismerését jelenti. Bizonyos értelemben tehát nem meglepő, ha a Leonardóban résztvevők eleve nagyobb arányban nyaralnak, ha az eltérés mintegy háromszoros mértéke – a meg is lepheti az embert.

A válaszolóknak **egynegyede már 14 éves kor előtt, több mint fele pedig kiskorúként (17 éves koráig) átlépte már az országhatárt.** A társadalmi háttér erősen befolyásolja, hogy ki került külföldre már gyerekként, illetve felnőttként. Amint az életkor is: a 40 év alattiak négyötöde, az 50 fölöttiek egyharmada került külföldre, mielőtt nagykorú lett. A legfeljebb általános iskolát végzett édesanyák gyermekei harmadának adatott meg, hogy 17 éves koráig külföldre kerüljön, a diplomás anyukák családjában erre közel 80%-os esélyük volt. Természetesen a nappali tagozaton diplomát szerzők között is átlagon felül reprezentáltak a már gyerekkorban külföldi tapasztalatokat begyűjtők, viszont ez az indulás sem a nyelvtudás szintjét, sem a vezetővé vagy szakértővé válás esélyét, sem a Leonardóban való aktivitás szintjét nem határozta meg.

Hasonló mondható arról, hogy valaki életében töltött-e már legalább 1 hónapot egyhuzamban külföldön. Az életkor és a társadalmi háttér meghatározó, és a szakértői, vezetői tevékenységgel itt sincs összefüggés. Itt azonban már világos kapcsolat mutatható ki a nyelvtudással. Ez főleg a nyelvszakos tanároknak köszönhető, akik mindkét csoportban – a nyelvet tudókéban és a legalább egy hónapot külföldön eltöltőkében – szerepelnek, de szórványosan ebből a körből is ismerünk olyan példákat is, akiknél a Leonardo révén vált lehetővé egy hosszabb külföldi tartózkodás.

A számítógép-használat terén összehasonlító adatunk nincs, hiszen itt a felmérések között eltelt egy-két év is nagyarányú eltéréseket magyarázhat. Ugyanakkor azt érezzük, hogy a válaszolók nagyobbik felének **napi számítógép- és közel felének napi Internet használata meghaladja a tanárok átlagos ilyen irányú aktivitását.**

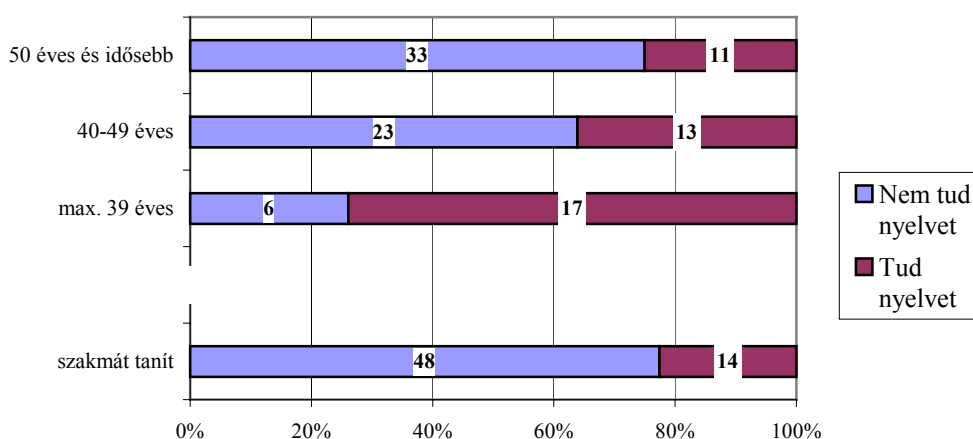
Más okból, de szintén nehéz összehasonlítást tenni tanármintákkal a nyelvtudás szintje szerint. A mi mintánkban ugyanis, amint a 2003-as Leonardós mintában is egyrészt magasabb a jó nyelvtudással rendelkező, és/vagy erről papírt is felmutatni tudó nyelvtanárok aránya, másrészt kiemelkedően magas a szaktanárok és szakoktatók aránya is. Márpedig a szaktanárok átlagos nyelvtudása nem éri el a közismeretiekét, a szakoktatók kulturális világa pedig gyökeresen eltér. Itt tehát a minta összetétele meghatározó. Az 1996/97-es adatokkal némi összevetés ugyan lehetséges, de ennek inkább történeti érdekessége van. Akkor az oroszoknak a – habár jellemzően alapfokúnak önbesorolt – dominanciája még tartott, ma viszont az angol és a német nyelv ismerete már uralkodó a nyelvek rangsorában, ha gyenge színvonalon is. Az orosz használatáról a Leonardón belül inkább anekdoták szólnak (lengyel határátlépés, autós utazás egy litván igazgatóval egy kocsiba zárva stb.),

a kommunikációnak az orosz csak járulékos eszköze, előfordulási gyakorisága százalékosan alig mérhető.

Érdekes módon mintánkban **az iskolázottság nincs szoros összefüggésben a nyelvtudással**. Bár csak 8 főnek nincs diplomája a mintában, de közülük 4-nek van legalább középfokú nyelvtudása. Igaz elképzelhető, hogy éppen ez tette náluk lehetővé a Leonardóban való részvételt. A 43 egydiplomás kétharmadának (29 főnek) van középfokú nyelvtudása, amint nagyjából ez – sőt, kicsivel még alacsonyabb – az arány a legalább két diplomásoknál is (58-ból 34 fő). Itt esetleg a formális pozíció és a magasabb életkor segített bekerülni az utazó csapatba, amint azt olykor tapasztaltuk. A vezetők és a nagyobb városban lakók nyelvtudása semmiben sem különbözött kollégáiktól. Mind a kedvezményezettek, mind a kísérő tanárok között egyharmados, vagy azt némileg meghaladó a középfokon nyelvet tudók aránya, viszont a szervező-előkészítő látogatások résztvevőinek „már” a fele beszél nyelvet. Gyakori az olyan megoszlás, hogy egy szervező-vezető és egy tolmácsként is funkcionáló nyelvtanár utazik. **Nem különbözik a szerint sem a nyelvtudás, hogy valaki több vagy kevesebb alkalommal, hosszabb vagy rövidebb ideig volt a Leonardo program keretében külföldön.** Ez azért fontos számunkra, mert mint látni fogjuk a nyelvtudás a program hasznosulását nagyon közvetlenül és jelentősen befolyásolja. Valószínűleg több mint anekdotikus észrevétel, hogy a mediterrán térségbe utazók nyelvtudása átlag alatti: a németet és angolt beszélők olyan országokba igyekeznek utazni, ahol nyelvtudásuknak nagyobb hasznát veszik, nagyobb a fogadókészség is rá. Ami szerint nagyon nagy az eltérés: a szakmai tanárok között és az idősebbek között átlag alatti a nyelvtudás. Ez önmagában kevéssé meglepő, a mértékek miatt azonban érdemes ábrán is megmutatni.

16. ábra

Legalább középfokú nyelvtudás az életkor függvényében és a szakmát oktatók között

A válaszoló tanárok döntő hányada – **legalább kétharmada szakmai tárgyat**, vagy azt is tanít, beleértve a gyakorlati oktatást is. A másik nagyon erős csoport a nyelvtanároké, a tanárok közül **minden harmadik-negyedik nyelvet is oktat** és/vagy arra képesítése van. A közismereti tárgy tanárai Leonardo programokban csak kivételesen vesznek részt. Azon 86 fő között, aki megnevezett valamilyen általa tanított tárgyat mindössze hárman vannak, akik magyart tanítanak, ketten-ketten informatikát, kémiát és történelmet, egy-egy fő pedig matematikát, földrajzot, fizikát, biológiát és éneket. Ők összesen tizenhárman vannak, 15%-ot tesznek ki. De e 13 főből 11-re igaz, hogy vagy vezető, vagy szakmai tárgyat is tanít (pl. a biológia, kémia mellett), vagy nyelvtanári képesítése is van. Azok jelenléte tehát a Leonardo programban, akik beosztott, nem nyelvszakos közismereti tanárok elenyésző, ami – lévén szó szakképzést támogató programról – teljesen érthető is.

Három markáns, de részben átfedő csoport különböztethető meg tehát a Leonardo program résztvevői között. A legtöbben – legalább **kétharmad arányban – szaktanárok**, szakoktatók. A **vezetők és a valamilyen nyelvet jól tudók**, akiknek legtöbbször nyelvtanári képesítése is van **nagyjából egy-harmados arányt** képviselnek, mintánkban a vezetők voltak valamivel többen. A három csoportban olyan az átfedés, hogy a 86 főből 34 (**39,5%**) **legalább két csoporthoz tartozik**, sőt hárman egyszerre vezetők, nyelvtanárok és szakmai tanárok. Csupán ketten vannak, akikre e három beosztás egyike sem illik.

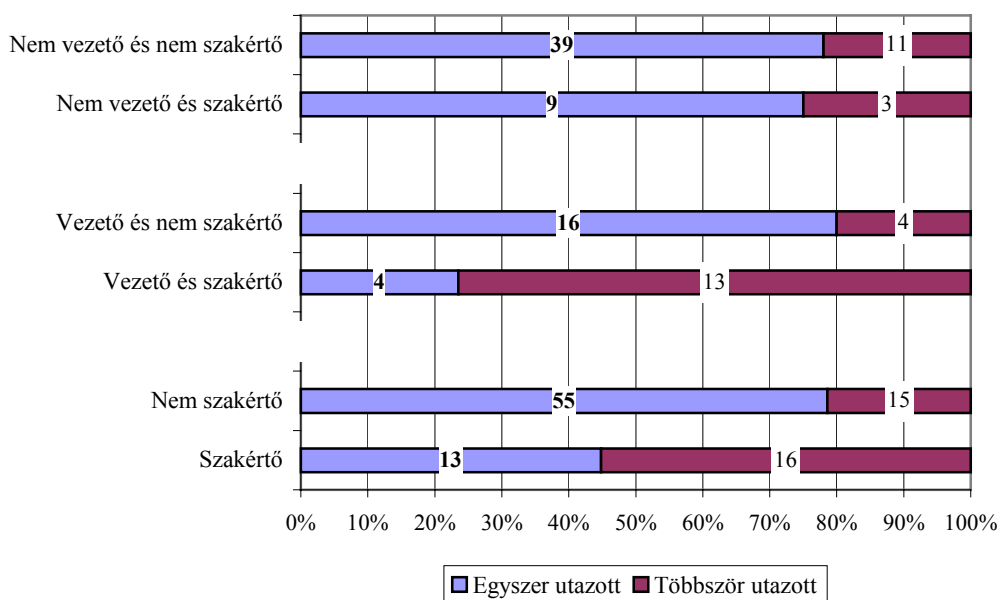
Az erre a kérdésre válaszoló 99 fő közül **29%** jelezte, hogy rajta van valamilyen **szakértői listán**, és további 16% nyilatkozott úgy, hogy hamarosan rajta lesz, 55% viszont nem is tervezi. Lakhely, életkor, nem, a végzettségek száma, nyelvtudás nem befolyásolja annak valószínűségét, hogy valaki szakértő legyen. A számítógépet sűrűbben használók között viszont gyakrabban találunk szakértőket, amint a vezetők között is gyakoribb, tehát ambíciókhoz, pozícióhoz kapcsolódik. Határozott pozitív összefüggés van továbbá a szakértői tevékenység és a Leonardóba való bekapcsolódás ideje, és a programokban való részvétel intenzitása között. Egészen pontosan azok, akik már az ezredforduló előtt részt vettek a programban, illetve akik több alkalommal utaztak, azok nagyobb valószínűséggel szakértők, de akik hosszabb időt töltöttek külföldön – általában a kísérő tanárok –, azoknál nem mutatható ki összefüggés. Ugyanakkor **a gyakoribb utazás a vezetői pozícióhoz is kapcsolódik**. Ha külön vizsgáljuk a nem vezetőket, akkor az utazás gyakorisága és a szakértői tevékenység e két csoportban külön-külön már nem tér el, legalábbis ennél az elemszámnál szignifikáns különbség nem mutatható ki. A szakértői – befolyásos – körbe kerülés tehát a vezetői pozíciótól igen, de ennek hiányában a Leonardóban való aktivitástól valószínűleg nem függ.

A számlaképesség a jövedelemszerzési ambícióknak és lehetőségeknek fontos mutatója. Összességében – bár összehasonlítható friss adataink nincsenek – **a számlaképesség 50% körüli arányát az oktatásügyben magának tartjuk**. Sőt, az iskolában dolgozók között jóval magasabb is, mint a nem tanárként dolgozó résztvevők esetében (59% a 30%-kal szemben). Bár

az édesanyák iskolázottságától ez a mutató nem függ, az előnyösebb korai indulás – nappali tagozaton tanulás, kiskorúként külföldre jutás – nagyobb valószínűséggel vezet nagyobb jövedelemszerzési lehetőséghez, amint a később szerzett magasabb végzettség – egyetemi diploma, több diploma – is. Ugyanakkor a vezetők és szakértőként dolgozók számlaképessége érdemben nem haladja meg az átlagot. A legfontosabb dimenziók mégis az életkor és a szakmai tárgynak vagy egyébnek az oktatása. Mindkettő nagyon fontos a Leonardo programok szempontjából, és mindkettőtől külön-külön is függ a számlaképesség. A fiatalabbak, és a szakmai tanárok számlaképessége átlagon felüli. A szakmát nem tanító fiatalabbak és a szakmát tanító 50 fölöttieké nagyjából egyforma, a szakmát nem tanító idősebbeké elenyésző mértékű, a fiatal szakmai tanároknál pedig majdnem általános.

17. ábra

A pályázati aktivitás összefüggése azzal, hogy milyen minőségben utazott a Leonardo program keretében külföldre

A Leonardo programra pályázni kell. Azok, akik pályáznak, általában részesei a kiutazásnak is, de a kedvezményezettek nagy része maga nem (feltétlen) pályázó, pályázati író. A pályázati aktivitás a válaszolók közül a nappali tagozaton diplomát szerzők között kirívóan magas: közülük ötből négy szokott pályázatot írni, míg a többieknek csak kisebbik fele. A diplomák számával azonban nem vagy alig függ össze a dolog. Hasonlóan nagy különbség van a nyelvtudás megléte mentén is, és a szakértők, és különösen a vezető pozíciót betöltők között kiemelkedő a pályázati aktivitás. A különböző minőségben kiutazók mutatói között jelentős eltérés van. A nemzetközi pályázati aktivitás

az előkészítésben, szervezésben, menedzsmentben aktív körre a legjellemzőbb. A **pályázatírásban az adatok szerint a kísérő tanárok vállalnak legkevesebb részt**, akik a projektmenedzsmentből kisebb részt vállalnak. A kedvezményezett körben a magas pályázatírási aktivitási mutató azt sugallja, hogy a programban kisebb kezdeményező aktivitással résztvevők, akik „csupán” éltek a lehetőséggel, hogy kedvezményezettként egy-két hetes tanulmányúton vegyenek részt kisebb arányban küldték vissza a kérdőíveket.

A tanárok részvétele a Leonardo programban

A válaszolók közel fele, az időpontot megjelöltek nagyobbik fele, kereken 50 fő jelölte meg, hogy a Leonardo első szakaszában elfogadott projektben – vagy már abban is – vett részt 1997-99 között. Ők, és a többi válaszoló, akik csak 2000-től kapcsolódtak be a programba szociokulturális jellemzőik alapján nem különíthetők el. Életkor, nem, szüleik és saját maguk végzettsége, nyaralási szokásaik éppen úgy nem térnek el, mint közöttük a vezetők, a számlaképesek, a különböző településtípusokon élők, vagy akár a számítógépet naponta használók aránya. A szakértők között viszont szignifikánsan többen vannak, akik már az első etapban vettek részt csereprogramban. **Akik korábban kezdték, azok természetesen nagyobb eséllyel vettek részt már legalább két programban.** 42% szemben az először 2000-ben támogatottnál mért 22%-kal. Az is a korábbi indulás természetes következménye, hogy a régebben kezdők között lényegesen többen vannak, akik a kedvezményezett, kísérő és menedzsment szerepből legalább két címen utaztak külföldre.

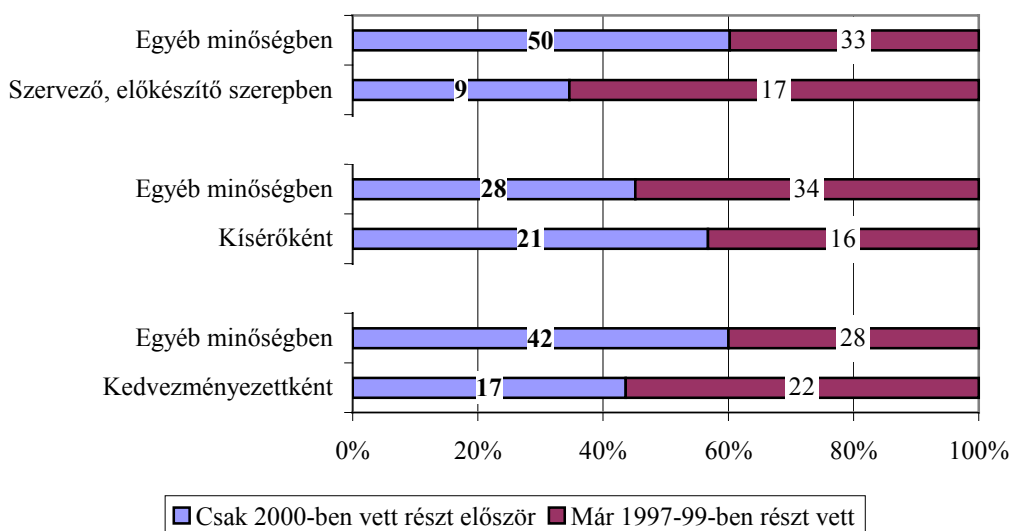
A **leonardózni korábban kezdők aktívabb pályázók is**, például közülük majdnem minden második írt már nemzetközi pályázatot is, míg a 2000-ben bekapcsolódók közül csak minden negyedik. Itt persze ok-okozati összefüggést nem tudunk megállapítani, **alighanem kétirányú a hatás.** A Leonardóba való személyes bekapcsolódás ugyan személyes pályázati aktivitást nem feltétlenül igényel, de annak sanszát megnöveli. Ugyanakkor a részvétel élménye és érzékelt hasznossága pályázásra ösztönözhet addig kevésbé aktív tanárokat is, hiszen megtapasztalták, hogy **bizonyos szimbolikus javakhoz**, amelyek a Leonardónak is sokat emlegetett előnyei **pályázati úton juthatnak hozzá.**

A Leonardóba való bekapcsolódás korai vagy későbbi időpontja erős összefüggést mutat azzal, hogy ez milyen minőségben történt. A korábban indulók között messze magasabb arányban vannak a menedzsment tevékenység révén külföldre kerülők, és hasonló mondható a kedvezményezett jogcíméről is. Ezt az aránytalanságot – amely a statisztikai próbák szerint nem véletlen – több dolog okozhatja. A különböző szerepben utazók eltérő hajlandósága a kérdőív kitöltésére. Ezt a szervezőknél indokoltnak is érezzük, a kedvezm-

nyezettek között, ahol amúgy is nagyon alacsony a visszaküldési arány, ott nem. Ilyen aránytalanságot okozhat elvileg az is, ha a korai szakasz résztvevői a későbbiekben kedvezményezett vagy szervezői szerepben utaztak külföldre. A három utazási jogcím közötti átfedéseket vizsgálva azt kapjuk, hogy 9 fő volt szervezőként és kísérőként is külföldön, 3 kedvezményezettként és szervezőként, és csupán egyetlen olyan van mintánkban, aki kísérőként és kedvezményezettként is meglátogatott valamely partnerországot. Az átfedések tehát magyarázhatják a szervező-előkészítő többletet azok között, akik már 2000 előtt is utaztak, de a kedvezményezettek felülreprezentáltságára ebben a csoportban ez sem ad magyarázatot. (Természetesen a véletlen torzulás sem kizárható, erre 2% esélyt mutat a statisztikai próba, mint ahogy az sem, hogy egy nyilvánvaló magyarázatot nem veszünk észre.)

18. ábra

A Leonardo programba való bekapcsolódás ideje és annak összefüggése, hogy milyen minőségben utazott a partnerországba a résztvevő

A válaszolók mintegy **harmada vett már részt legalább két programban** kiutazáson. E 34 főnek **további harmada – 12 személy legalább három, és ennek további harmada –** ők már csak négyen vannak – **legalább 4 alkalommal**. E szűkülő kör jól jelzi azt a tényt, hogy a Leonardo program egy viszonylag szűk kör számára ismétlődő, összességében nagyon komoly tapasztalatszerzési lehetőséget nyújt. A kis elemszám nem teszi lehetővé statisztikai módszerrel történő elkülönítését és leírását ennek a csoportnak, de érzésünk szerint itt a szokásos háttérváltozók nem mutatnának komoly különbségeket. A „titok” **nyitját sokkal inkább az illetők habitusában**, átvitt értelemben értett vállalkozókészségében, értékvilágában és attitűdjeiben

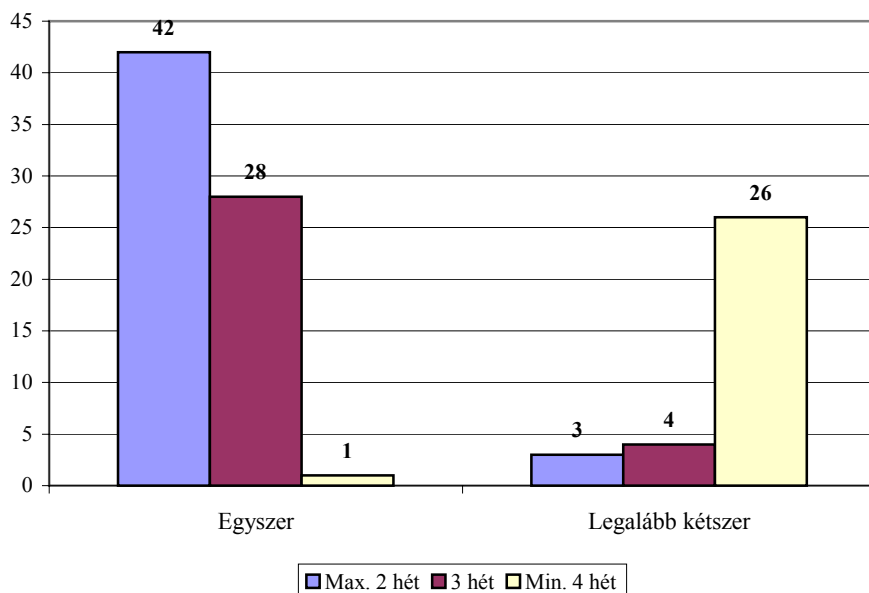
gondolnánk tetten érni, amelynek egy-két interjú keretében igyekeztünk is nyomára akadni.

A **kiutazás célországai a jól ismert képet** mutatják: egyharmados relatív német túlsúly, erős angol, finn, francia és holland pozíció, és mindenekelőtt **sokszínűség**, kapcsolatteremtés **valamennyi európai kultúrkörrel**. Ebből a szempontból a minta reprezentatívnak tekinthető.

A csereprogramok tipikusan 7-12 naposak, a szervezés-előkészítés utazásai pár naposak, a kísérő tanárok pedig az esetek nagy részében váltják egymást, itt az egy-két hetes kint tartózkodás mellett a 3 hetesek is jellemzőek. Így akik kísérőtanárként (is) voltak külföldön, azoknak háromnegyede legalább 3 hetet töltött el a Leonardo keretében a partnerországokban, míg a többieknek csak kevesebb, mint fele. Összességében a külföldön eltöltött időt nem az egyes kiutazások időtartama befolyásolja leginkább, hanem az, hogy valaki több alkalommal, illetve ettől nem függetlenül az, hogy több minőségben utazik-e. **A több alkalommal és minőségben utazók döntő többsége legalább egy hónapot töltött már külföldön**, márpedig az eltöltött idő – pontosan nem tudjuk milyen, de a későbbiekben látni fogjuk, hogy egyes dimenziókban mérhető, másokban elhanyagolható – szerepet játszik a tapasztalatok felhalmozódásában, az egyénre és intézményre gyakorolt hatásban.

19. ábra

Az összes kint tartózkodás ideje annak függvényében, hogy valaki egyszer vagy többször utazott

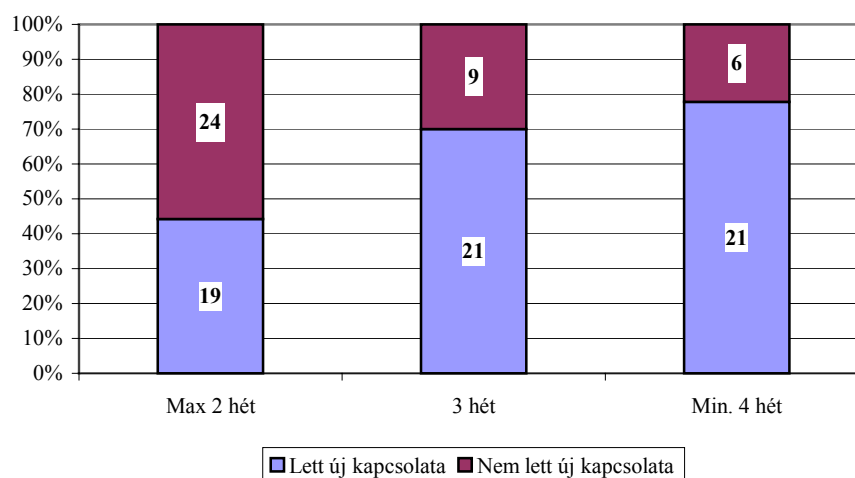
A külföldi út minden vonzereje ellenére terhet és áldozatvállalást is jelent. Leginkább a családtól való távollét miatt. Ezért lehet, hogy **a nők** kevésbé képesek, hajlandóak vállalni ezt a terhet. Bár számukat tekintve az oktatási

intézményben való magasabb arányuknak megfelelően részesednek a programban, és **nem is utaznak ritkábban, de rövidebb ideig vesznek részt a külföldi programokban.** Ez azonban csak a fiatalabbakra, a családban, gyermeknevelésben kulcsszerepet vállalókra igaz. **50 év fölött nemek szerint már teljesen kiegyensúlyozott** a külföldön eltöltött idő, de amíg az ötven év alatti korosztálynál nagyjából ugyanannyi nő töltött legfeljebb két, illetve legalább három hetet külföldön, addig a férfiaknál három és félszeres az arány a hosszabban kint tartózkodók javára. Mindez a nyelvtudással, képzettséggel, egyéb szociokulturális mutatókkal nem függ össze, és bár az idősebb korosztály enyhén felülreprezentált a hosszabb külföldi tartózkodásnál, mindent egybevetve itt a társadalmi nemi szerepek játszanak kulcsszerepet.

Még egy dolgot kell említenünk a **hosszabb kint tartózkodás** kapcsán. Ez egy **kulcsfontosságú az új kapcsolatok létesítésére,** illetve szerepet játszik abban is, hogy valakinek van, illetve több vagy kevesebb tartós külföldi szakmai kapcsolata van. Némiképpen rámenősséggel, céltudatosan kiépíthet egy új kapcsolatot valaki egy kétnapos úton is, de a hosszabb együttlét, a több lehetőség az ebben a folyamatban legtöbb esetben domináló spontaneitás szempontjából igen fontos.

20. ábra

Az összes külföldi tartózkodás időtartama és a Leonardo révén szerzett új kapcsolat összefüggése

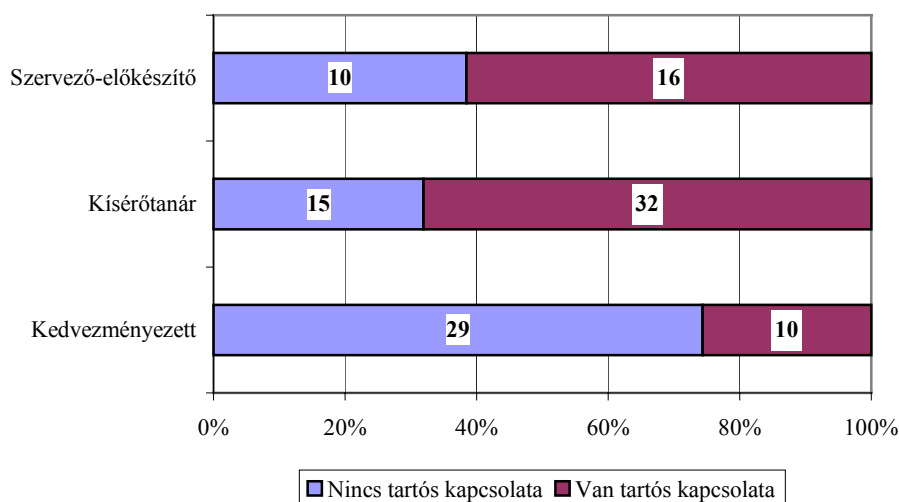

A fenti összefüggés egyedüli érvényességét, mindenhatóságát cáfoljuk azzal az ábrával, amely a tartós szakmai kapcsolatok megléte és a külföldi utazás jogcíme közötti kapcsolatáról tudósít. Ez az ábra azt mutatja, hogy **a szervező-előkészítő,** illetve az ehhez szorosan kapcsolódó **kísérőtanári szerep sokkal gyakrabban vezet szakmai kapcsolathoz, mint a kedvezményezettként való kiutazás,** ahol a résztvevők többsége „kap egy programot”, de nem partnerekkel, hanem előadókkal, helyzetet, problémát, intézményt prezentálókkal találkozik, tipikusan aszimmetrikus felállásban. A szer-

vező, felügyelő szerep sokkal több interakciót igényel, személyes, sokszor az oktatásügyben a partnerországban hasonló szerepet betöltő kollégával való egyeztetést, együttműködést. Nem kétséges, hogy ez a környezet a kapcsolatteremtésre sokkal alkalmasabb egy fogadó-előadó versus látogató-hallgató konstellációnál.

21. ábra

A külföldi utazás jogcíme és a tartós szakmai kapcsolat léte közötti összefüggés

A kiutazás előtt valamilyen **felkészítés** tényéről **hat válaszoló**ból öt beszámolt. Ebben a tekintetben semmilyen különbséget nem tudtunk kimutatni még ott sem, ahol vártunk, azaz annak mentén, hogy ki milyen minőségben – kedvezményezettként, kísérőként vagy előkészítés, szervezés miatt – utazott. Egyetlen szignifikáns különbség adódott, amelyet nem tudunk magyarázni: a német nyelvterületre (Németországba és Ausztriába) utazott 40 főnek „csak” háromnegyede, a többieknek 90%-a jelezte, hogy volt valamilyen felkészítés.

A felkészítés intenzitásának mérésétől annak bizonytalansága miatt eltekintettünk, de annak fajtái, témái közötti arányokat megpróbáljuk megadni a válaszok százalékos becslése alapján. Ezek szerint **a legnagyobb, nagyjából egyharmados súlya a szakmai felkészítésnek** volt, amely csak az esetek 10%-ában nem volt része az 5 komponensből elképzelt felkészítési menünek. Ezt követi a **gyakorlati tudnivalókra** összpontosító felkészítő tevékenység **bő egynegyedessel** súllyal. Gyakorlati felkészítés is majdnem minden kiutazási előkészület része volt, csak minden nyolcadik válaszoló jelezte ennek elmaradását. A **nyelvi-kommunikációs felkészítés** arányai is **megközelítették az egynegyedét** az összes erre fordított időnek, de itt már a válaszolók több mint harmada jelezte, hogy nyelvi felkészítésben nem volt része. Ez azt is jelenti, hogy **ahol volt, ott annak nagyobb – sokszor a legnagyobb – súlya volt**, amit a viszonylag nagy szórásérték is pontosan mutat. **Kulturális felk-**

szítés is a nyelvihez hasonló arányban, a projektek kétharmadában szerepelt, de ennek volumene **10% körül** volt. Ennél is alacsonyabb a **pszichológiai felkészítés** súlya, összességében **5% körüli**, és a projektek több mint felében már szerepel. Bár az elemszám alacsony volta miatt kissé bizonytalanok vagyunk, de úgy tűnik, hogy **a felkészítésben ennek a témának a megjelenése egyre gyakoribb, növekvő súlyú**, ami egy fontos felismerést tükröz, mert emberben, pedagógiában is gondolkodik, nemcsak szakmában, tudásban. Más eltérést a felkészítés arányaiban nem tudtunk azonosítani még ott sem, ahol ezt előzőleg elképzelhetőnek tartottuk. Így a nyelvet tudók és nem tudók nyelvi felkészítése, a szakmai tanárok és mások szakmai felkészítése terén, vagy az iskolában dolgozók és a többiek, vezetők és beosztottak felkészítő tevékenységben való részesülésénél.

A projektek természetesen nemcsak a kiutazásról és a kint tartózkodásról szólnak, előkészületeket és utómunkákat is igényelnek. Bár az elemszám és a minta megbízhatatlansága miatt itt is óvatosan, de jelezzük, **mintha az utómunkák súlya emelkedően lenne**, összességében a ráfordított munka mintegy negyedét teszi ki, nagyjából annyit, mint a felkészülés tevékenységei. Érdekes, tulajdonképpen meglepő, hogy a kint tartózkodás időtartamától ezek az arányok nem függnek matematikailag igazolható mértékben. Sőt, **a leghosszabb időt külföldön töltőknél a kint tartózkodás ideje alatt ráfordított munka csak 43%-ot tett ki**, míg a rövidebb ideig kint tartózkodóknál 50%-ot (a különbség nem szignifikáns, ilyen elemszám mellett a véletlen is okozhatta). Ez esetleg arra is utalhat, hogy egy rövidebb utazásnál előtte is utána is kevesebb a dolog, az egésznek kisebb a jelentősége, míg egy hosszabb kint tartózkodás jelentősebb esemény, arra alaposan fel kell készülni, és hozadékát is érdemesebb kiaknázni, feldolgozni, hírül adni.

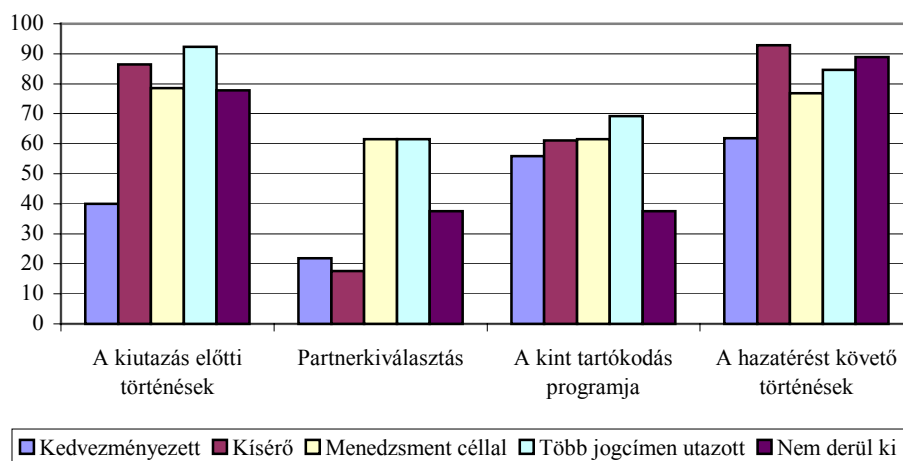
Itt is különbségeket találtunk a kiutazás jogcíme szerinti bontásban. Az adatok is azt jelzik, hogy **a kedvezményezett kiutazásánál az előkészületek súlya érezhetően kisebb, a kint tartózkodás jelentősége az egész projekten belül nagyobb**. Ez egyébként nem feltétlenül jelenti a kedvezményezett projektre fordított összegek alacsonyabb hatékonyságát, hiszen ezek egy kiutazásra vetítve olcsóbbak, de ezt nem is tudjuk kizárni. További fontos észrevétel, hogy **a több jogcímen utazóknál**, akik a Leonardo programok lényegét, étoszát jobban ismerik **a kint tartózkodás fontosságának súlya relatíve kisebb**, ők inkább gondolkoznak és cselekszenek egy olyan egészben, amelynek az előzetesen befektetett és a hazatérést követően végzett munka egyenrangúan fontos, elhanyagolhatatlan része.

A Leonardo programokban résztvevőknek eltérő mértékű befolyása van az **előkészületekre, a partnerek kiválasztására, a kint tartózkodás körülményeire, programjára és a hazatérést követő történésekre**. Mindezekre nagyobb hatást gyakorolnak azok, akik több minőségben, gyakrabban vettek részt Leonardo programban, akiknek vannak nemzetközi szakmai kapcsolataik, illetve akik tudnak nyelvet. A nyelvtanárok jó nyelvtudása nagyobb arányban érvényesül a körülmények befolyásolásában, mint a nem nyelvtanárok rendszerint korlátozottabban használható nyelvtudása. **A nyelvtudás sokkal**

erősebb tényező, mint a szakmához kapcsolódás, és értelemszerűen a nyelvet is tudó szaktanárok formálják legintenzívebben a programokat. A vezetők befolyása különösen a partnerek kiválasztásában és a hazatérés utáni események szabályozásában erős. Érdekes adalék, hogy az Észak-Európába (Skandináviába, Hollandiába) utazók szignifikánsan többen jelezték, hogy az előkészületekre és a hazatérést követő történésekre is volt befolyásuk, mint a többiek. A Németországba és Ausztriába szervezett programoknál viszont pont a fordítottja érvényesült ennek: ott jóval többen „készen” kapták a programot, és kevesebben formálták azt érdemben. Nagyon érdekesen alakult a változóknak az utazás jogcíme mentén történt vizsgálata. A négy vizsgált tényezőtől kettőnél jelentős az eltérés. A bemutatott ábrát úgy értelmezzük, hogy **a partnerkiválasztás kifejezetten a projekt- és iskolamenedzsment feladata, az előkészületekből, a program hazai előkészítéséből a kedvezményezettként útnak indulók nagy mértékben kimaradnak**, de a kint tartózkodás alatt ők is majdnem teljes értékűen bekapcsolódnak, és aktivitásuk részben megmarad az utómunkálatok idején is, azaz a köztük és a többi csoport közötti aktivitási különbség lecsökken.

22. ábra

Azok százalékos aránya, akik a kiutazás előtti történésekre, a partnerkiválasztásra, a kinti programra és a hazatérést követő történésekre befolyást gyakoroltak. Az utazás jogcíme szerinti megoszlások

Megjegyzés: Csak a két baloldali oszlopocsoport mutat matematikailag is igazolhatóan különbségeket, a jobboldali oszlopoknál akár a véletlen is eredményezheti az eltéréseket.

A költségtámogatással a válaszolók háromnegyede legalább eléggé, közel fele teljes mértékben elégedett volt. Az adatbázis összes változójával végignézve ezt a tényezőt egyetlen szempont, a programban betöltött szerep mutatott szignifikáns különbségeket. **A kedvezményezetteknek kétharmada, a többieknek, akik a program szervezésére, tartalmára sokkal nagyobb ha-**

tást gyakoroltak **csak egyharmada volt teljes mértékben elégedett a költségtámogatással.** Ezt úgy értelmezzük, hogy **a személyes támogatással nagyon nagy mértékű az elégedettség, de magával a program támogatásával már nem ennyire egyértelmű,** bár alapvető panasszal csak kevesen éltek. Figyelemre méltó még, hogy a kísérő tanárok között nagyon magas a nem igazán elégedettek aránya. (A több jogcímen utazók háromnegyede is egyebek mellett kísérőként volt már külföldön.) Ez két dologra utalhat. Egyrészt a kinti program további feljavítását látnák lehetségesnek nagyobb finanszírozás esetén, másrészt – amint erre interjúban is történt nem egy utalás – a kinti, sokszor 24 órás szolgálat és stressz, felelősség legalább szerény mértékű honorálását hiányolják.

A kiutazók közé kerülésnek számos összetevője van. A résztvevők kétharmadánál az egyik szempont az volt, hogy a projekt témája pont a szakterületébe vágott. A nyelvtudás és a pályázásban, szervezésben való részvétel már csak a résztvevők fele-harmada esetében magyarázza a részvételt. A pályázat útján való csapatba kerülés az adatok szerint szintén több mint az esetek egyharmadában magyarázó tényező, de az interjúkból úgy érzékeljük, ez gyakran inkább formális, például a pályázatban vállalt toborzási módszer, esetenként nem sokkal többet jelent, mint egy felkérés utáni írásos szándéknyilatkozatot az úton való részvételre. Bár csak a válaszolók negyede-ötöde jelezte, hogy mások nem szívesen vállalták a kötelezettséget, ez is egy szempont volt az utazó keretbe kerülésnél, de egyes válaszolói alcsoportokban ez sokkal erősebben jelen van. Akik rendszeresen pályáznak, akik a menedzsment munka nagyját végzik, illetve akik többször és hosszabb időre hagyják el az országot a Leonardo program keretében, azok sokkal magasabb, olykor 50% fölötti arányban hivatkoznak erre a szempontra is. **A kellemebb szerepekre mindig van elég jelentkező, a munkaigényes feladatoknál viszont szűk lehet a keresztmetszet.** Figyelmeztető jelek az adatbázisban és az interjúk során is felbukkantak, de **a szűk keresztmetszetről a nem beadott pályázatok, a nem pályázó intézmények vezetői tudnának még több adattal szolgálni.**

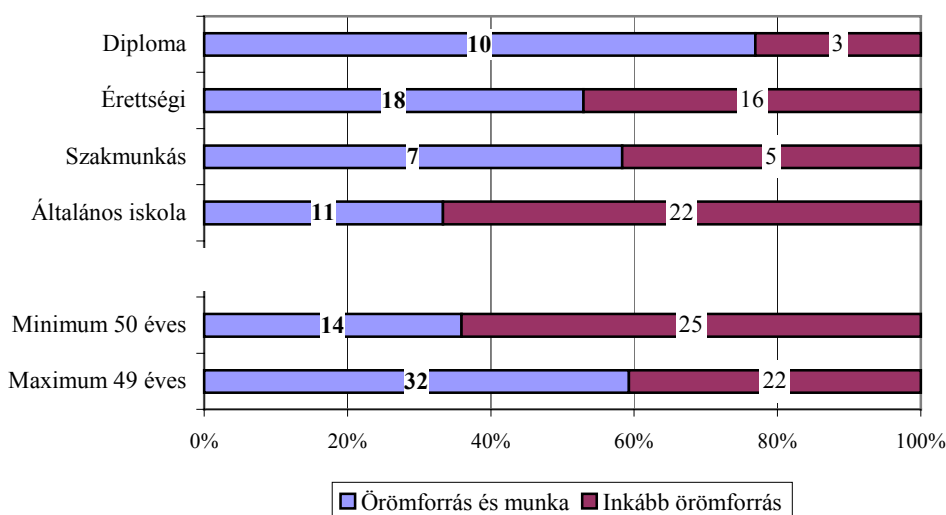
A válaszolók közül az egyszer külföldre utazók közel fele csak egy, a többször utazóknak a kétharmada legalább két tényezőt jelölt meg a megadott hatból, ami utazásához hozzájárult. A szervező-előkészítő szerepben, illetve a több minőségben utazók jelöltek meg leggyakrabban több tényezőt, és a kísérőtanárok között voltak a legtöbben, akik csak egyet (szakmájukba vágott a téma vagy nyelvismeretükre volt szükség). A szociokulturális háttér-változók mentén semmilyen különbség nem adódott.

A Leonardo programok hatása a tanárookra

A kérdőívre válaszolóknak választaniuk kellett, hogy a programban való részvétel **inkább munka volt számukra vagy inkább örömforrás, esetleg mindkettő**. A három opció közül alig hárman nyilatkoztak úgy, hogy „inkább munka”, a többiek pedig nagyjából egyenlő arányban oszlottak meg a másik két válaszlehetőség között. Két típusú dimenzió mentén tapasztaltunk eltérést a válaszokban. Az egyik magától értetődő: a menedzsment munkában legnagyobb részt vállalók, illetve ettől nem függetlenül az általában – tehát a Leonardón kívül is – aktívabb pályázók inkább érzik örömnek és munkának is a Leonardóban való részvételt. A másik típusú dimenziócsoporthoz a szociokulturális háttérhez sorolható. Mint láttuk, a Leonardóban való részvétellel, az abban játszott szereppel, elégedettséggel kapcsolatban szinte soha nem játszott szerepet az, hogy valaki fiatalabb vagy idősebb, szülei a társadalmi hierarchiában milyen magasan álltak, hol lakik és milyen iskolákat végzett. Itt azonban elég élesen elválnak azok válaszhai, akik fiatalabbak vagy idősebbek, illetve akiknek édesanyja iskolázottabb vagy kevésbé iskolázott. A magasabb presztízsű felsőoktatásban résztvettek, a fiatalabbak és az iskolázottabb édesanyják leszármazottai gyakrabban tekintik munkának is a Leonardót. Ezek a tényezők sem függetlenek egymástól, az elemszám azonban behatóbb vizsgálatot nem tesz lehetővé.

23. ábra

Hogyan befolyásolja az édesanya iskolai végzettsége és az életkor, hogy valaki inkább örömforrásnak érzi a Leonardóban kifejtett tevékenységet, vagy munkának és örömforrásnak egyszerre

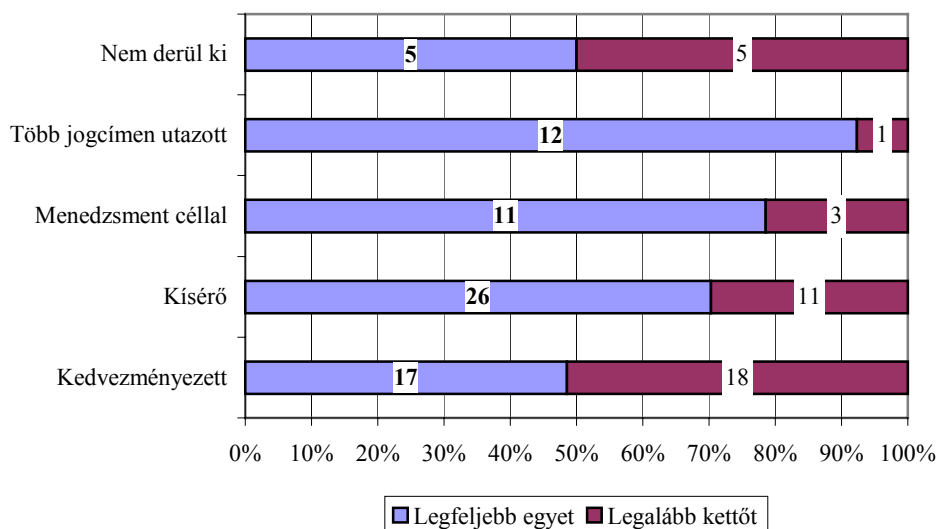
Ezzel kapcsolatban még egy gondolatot meg kell fogalmaznunk. Természetesen teljesen jogos mind a két fent elemzett álláspont. Nem vitatva el, hogy **akik inkább örömforrásnak tekintik a programban való részvételt, azok is sokat tanultak** közben, dolgoztak ezért, és a befektetett energia révén profitáltak a programból. Mégis a Leonardo hatása és sikeressége érdekében preferáljuk azt az attitűdöt, amely több és kemény munka révén jut örömhöz. Pontosabban fogalmazva: egy **olyan programot látunk szívesebben, amely élményeket, kalandokat is ígérve nagyobb energia-befektetésre tudja rávenni a résztvevőket, akik ezáltal tesznek szert nagyobb szellemi és érzelmi nyereségre.**

Nyitott kérdésben kértük a kérdőív kitöltőit, hogy legfontosabb pozitív és negatív élményeiket osszák meg velünk. **Negatív élményt a válaszolók valamivel több mint fele írt, pozitív élményt majdnem mindenki.** Érdekes, hogy abból a 9 főből, aki nem számolt be pozitív élményről 8 a költségtámogatással nem teljesen elégedettek közül való. Ha közvetlen összefüggést nem is gyanítunk a két dolog között, a lélek mélyén azért talán összefüggnek. Érdekes, hogy **akik hosszabb ideig és több alkalommal voltak külföldön, azok gyakrabban említettek negatívumot – pozitív élményt viszont nem.** Az Észak-Európába utazók viszont szignifikánsan ritkábban írtak negatív élményt, amint a kisvárosban és falvakban lakók is.

A pozitív élmények számával kapcsolatban megint az egyik alapváltozónk, az utazás, a részvétel jogcíme adott érdekes és szignifikáns összefüggést. Ezek szerint a **kedvezményezettek tűnnek a legelégedettebbeknek, vagy leglelkesebbnek** – talán inkább az utóbbit tükrözik a pozitív élmények –, a szervezésben, előkészítésben aktívak pedig a legkevésbé lelkesek.

24. ábra

A legfeljebb egy és a legalább két pozitív élményt említők megoszlása az utazás jogcíme szerint

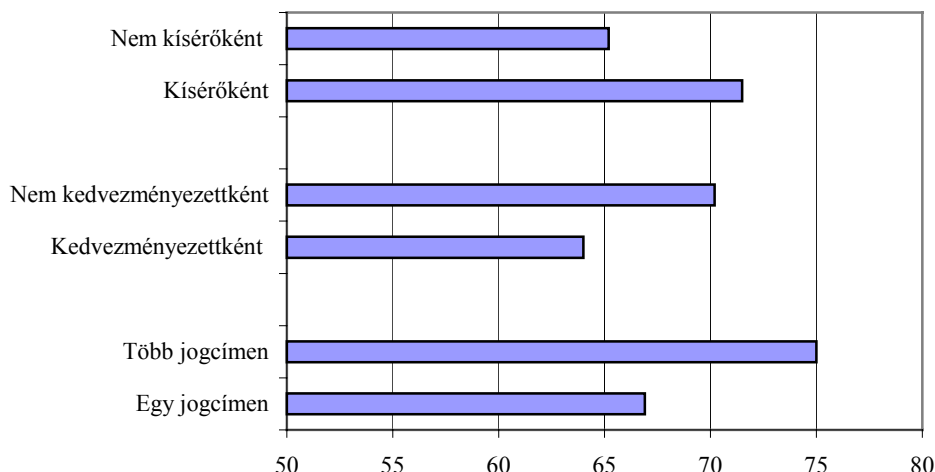
Az említett élmények a beszámolókból is gyakran felbukkanó típusokba sorolhatók, a típusok szerinti mennyiségi elemzés az elemszám miatt nem lehetséges. A pozitívumok között fogadtatásról, kultúráról és kulturáltságról, szakmai, technológiai és módszertani színvonalról, rendről és vonzó környezetről, az intézmények szervezett működéséről van szó. Meg persze buliról, magyar estről. Többször felbukkan a tanárok öröme a diákok örömeivel, élményeivel kapcsolatban, különösen akkor, ha olyan anyagi és kulturális háttérükről van szó, akik támogatás nélkül bizonyosan nem kerülhettek volna külföldre. A díjnyertes „pozitív élmény”: **elértem valamit, amit már 25-30 éve kellett volna.**

A negatív élmények döntően három csoportba sorolhatók. A praktikusak – fogfájás, utazási kellemetlenségek, a költségelszámolás adminisztratív terhe – szót sem érdemelnek. Tulajdonképpen a súlyosabbak – busz feltörése, öltözői lopás – is az élet mindennapjaihoz sorolható. Néhány esetben a fogadók inkorrektisége, közönye is előkerül, de lényegesen ritkábban, mint ahányszor a pozitív fogadtatás említődik. Működési deficitről alig esik szó, bár egy beteg gyerekhez csak nagyon körülményesen lehetett orvost hívni. Bizonyos megszorítással ezek közé sorolható a kinti diákok, vagy a kinti tanár-diák viszony említése, „cikizése”, amelynek szépségdíjas példája „a holland tanárok alázata a diákokkal szemben”. A partnerek, „cserediákok” viselkedését többen rosszalották, ami mögött inkább a kulturális másság tolerálásának hiányát érezzük. A kinti viszonyok megismeréséhez, megértéséhez kevés volt egy-két hét, bizonyos tantuszok nem estek le jóval a hazaérkezés után sem, az évtizedes szocializáció berögzült reflexei nem mindig képesek kioldani. A legtöbb és legsúlyosabb negatívumok azonban a lélek terheiről, rosszérzéseiről szólnak. Ezek között **dominál a nyelvtudás hiánya miatti szégyenérzet**, a relatív szegénységünk miatti rosszérzés, némi honvágygal fűszerezett panasz az összezártságra és bezártságra, és pici kulturális sértettség, hogy nem ismernek minket eléggé. Egy-egy rosszérzésről számot adó megnyilvánulás pedig az olyan közhelyesek – de nyilván nem alaptalanok – közé tartozik, amely a vezetőkre, vagy az anyagi és erkölcsi megbecsültség hiányára emel panaszt.

A program résztvevői **tíz dimenzió mentén jelezték, hogy mennyit profitáltak** a programból. Egy 100 fokú indexskálára transzformálva a válaszokat azok **átlagára 68%** adódott, és a legalacsonyabb érték – amely a legnagyobb horderejű tényezőre, a szakmai karrierre vonatkozik – is 40% fölött van. Ez azt mutatja, hogy saját értékelésük szerint személyesen **sokat és sokirányúan profitáltak** a résztvevők. Itt is különbségek mutatkoztak a programban betöltött feladat szerint. **A legtöbbet – mind mennyiségben, mind feladattípusában – vállalók profitálnak a legtöbbet**, ez világos, viszont jelentős eltérést jeleznek a kedvezményezettként és kísérő tanárként utazók válaszai is. Utóbbiak – akikről szintén úgy tudjuk, úgy mondták, hogy – több munkát investálnak a projektekbe, összességében több előnyt is remélhetnek.

25. ábra

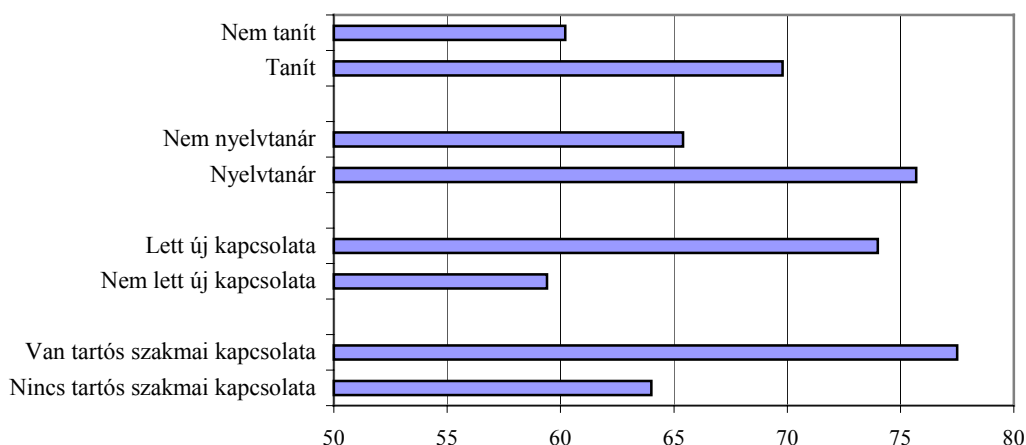
„Ön mennyit profitált az alábbi területeken?” A tíz kérdésre adott válaszok indexei a 0-100 skálán, az utazás jogcíme szerint

Úgy tűnik, hogy az iskolai emberek személyesen többet profitálnak a Leonardóból, mint a nem iskolában dolgozók. Valószínűleg azért, mert többirányú tevékenységeket is folytatnak benne, a több jogcímen utazók is döntően közülük kerülnek ki. Nem mindegy az sem, hogy az iskolában ki milyen feladatot lát el. **A nyelvtanárok jelezték a legnagyobb hasznót**, amit a projektekből húztak. A szakmai tanárok és mások között nem mutatkozott mérhető különbség, a vezető beosztásúak és beosztottak között pedig olyan csekély, hogy azt akár a véletlen is okozhatta. A programokból való **előnyök a legélesebben mégis azok között oszlanak meg, akiknek van, illetve lett szakmai kapcsolatuk**. Ha úgy tetszik, **ez az a katalizátor**, ami nemcsak a nyelvtudás, de a szakmai és módszertani tudásnak is közvetítője, amely a személyes élményekhez és szociális komfortérzethez hozzájárul, amely segítségével a nemzetközi kontextus és a másik ország kultúrája közelebb kerül valakihez. Valószínűleg tehát azok a Leonardo programok lehetnek a leghasznosabbak, amelyek a kapcsolatépítést és megtartást a leghatékonyabban képesek elősegíteni.

26. ábra

„Ön mennyit profitált az alábbi területeken?” A tiz kérdésre adott válaszok indexei a 0-100 skálán az új és tartós kapcsolat léte szerint, valamint tanárok és nyelvtanárok, illetve más résztvevők megoszlásában

Érdemes röviden elidőzni néhány konkrét összefüggés mellett, amelyek az egyes területekre vonatkozó válaszoknál voltak kimutathatók. Első látásra kissé bizarr, hogy szignifikánsan többet profitáltak a módszertan terén azok, akik nem tudnak nyelvet. A magyarázat az lehet, hogy a szervezésben, menedzsmentben, kísérő-felügyelő tanárként résztvevő nyelvtanárok és részben vezetők, valamint a nyelvet csak kevesen beszélő szakmai tanárok, szakoktatók között van az igazi különbség, márpedig módszertani előnyöket főleg a szakmát oktatók tanulhattak. **A privát kapcsolatok terén a helyszínen mintegy elidőző, kapcsolatteremtés szempontjából a leghálásabb feladatot ellátó kísérő tanárok profitáltak legtöbbet.** Ők a kedvezményezettként utazóknál nagyobb előnyöket remélhetnek az önbizalom növekedése terén is. Hiszen aktív feladatuk van, és az ennek való megfelelés olyan jóérzést generálhat az emberben, amely a programcsomagot viszonylag passzívan „elszenvedő” kedvezményezettekre nem jellemző. Érdekes, és nyilván a hagyományoktól, esetleg a meglévő kapcsolatoktól, de az idősebbek inkább németes nyelvtudásából is adódhat, hogy a német és osztrák relációban utazók intenzívebben voltak képesek privát kapcsolatokat építeni, mint mások, akik általában távolabbi országokba szervezték programjaikat. A szakmai kapcsolatok intenzitása szorosan összefügg az illető általános pályázati aktivitásával, vezető pozíciójával, külföldi szakmai utazásának gyakoriságával. A személyes szakmai pálya szempontjából a legmagasabb index a társadalmi ranglétrán alacsonyabban elhelyezkedőknél adódott: a kisvárosban lakóknál és azoknál, akik édesanyja nem szerzett érettségit. **A nyelvtudás indexei azzal nyerik el érdeklődésünket, hogy szinte semmilyen tényezővel – szociokulturális**

háttérrel, az utazások gyakoriságával és hosszával, a programban és az iskolában megbízott feladattal – **nem függ össze. Egyetlen tényező van, amely nagyon erősen befolyásolja: a már meglévő nyelvtudás.** Akinek nem, vagy alig volt, az kevesebb hasznot remélhet, mint aki megalapozott nyelvtudással kerül a határon túlra, és több reménye van az intenzívebb kommunikációra, amely révén nyelvtudása feljavulhat.

Csupán minden hetedik válaszoló mondta, hogy a nyelvi készségek fejlődéséhez egyáltalán nem járult hozzá a program. Ezek azok az esetek, amikor nem volt mihez hozzájárulni. Egész világos összefüggés adódott az előzetes nyelvtudás szintje, és a nyelvtudásnak a Leonardo program hatására történő fejlődése között. Röviden fogalmazva: minél több volt, annál jobban fejlődött. A nyelvi készségek fejlődésének megítélését azonban részletesebben is megtudakoltuk. Ezek szerint a fejlődés a szakmai szókincs bővítésében, a beszédértésben és a beszédképességben fejlődött legjobban. Ezt követi az általános szókincs bővülése, a nyelvhelyesség, és végül az íráskészség. Ez utóbbinak az utolsó helyre kerülése valahogy mégis azt sugallja, hogy a folyamatos kapcsolattartás nem egy gazdag és sűrű rendszerességgel folytatott e-mailes levelezés, hanem csak alkalmi, főleg ünnepi jókívánságokra és elintézendőkre korlátozódik.

Nagyon egyértelmű sorrend alakult ki abban a tekintetben is, hogy a nyelvi fejlődést minek tulajdonítják az érintettek. Mind a nyelvet alig (alapfokon), mind az elég jól (legalább középfokon) beszélők a projekt során folytatott kommunikációnak tulajdonítják a legnagyobb szerepet, viszont a jobb nyelvtudással rendelkezők ennek egészen kimagaslót, a gyengébb nyelvtudásúak inkább csak közepeset. A projekt hatására kialakult nagyobb motiváltság az egyéni tanulásra került a második helyre, és ebben a tekintetben már indifferens a korábbi nyelvtudás szintje. Amint a nyelvi felkészítésé is. Ez utóbbi viszont alig játszott szerepet a nyelvtudás javulásában. Amint azt számos interjúban jelezték is, ez – részben a források szűkössége miatt – sokszor csak 5-10-20 órás nyelvi előkészítést jelentett, pár fontos szakszó megismertetését a publikummal, és némi bemelegítést az amúgy alig gyakorolt nyelvben. Ez is inkább a diákok részére, és nem mindig a tanárok részére (is). **A nyelvi előkészítés terén tehát komoly kiaknázatlan lehetőségek vannak,** és hogy ennek lenne fogantatója, azt az önbevallás alapján a nyelvtanulásra való motiváltság jelentős emelkedése sejteti.

Egy másik kérdésben a válaszolók mintegy **harmada jelezte, hogy a Leonardo óta, részben ennek is köszönhetően növelte nyelvtanulási erőfeszítéseit, összességében minden hetedik résztvevő utalván határozottan a Leonardóra, mint motivációs főkomponensre.** A résztvevők nagyobbik fele azonban egyáltalán nem tanul nyelvet most sem, az interjúkban tipikus volt az ezzel kapcsolatos hátrítás. A kérdezettek tizede konkrétan a Leonardo hatására új nyelv tanulásába is kezdett, igaz – ezt is az interjúk sejtetik – azóta esetleg abba is hagyta. Néhány fő továbbá, aki szintén új nyelv tanulásába kezdett bizonytalan, hogy ebben a Leonardónak is volt-e szerepe. A leonardós utazás óta a 109 főből összesen heten mentek nyelvvizsgázni,

közülük hárman bizonyosan, ketten talán a Leonardo hatásának is köszönhetik ezt a lépésüket.

A válaszolók 57,5%-a nyilatkozott úgy hogy jelentősen, és további 13%-a úgy, hogy egy kicsit **többet profitált volna akkor, ha jobb a nyelvtudása**. Ugyanakkor ehhez képest elenyészően kevesen nyilatkozták azt, hogy jobb szakmai felkészültséggel (3,2%) vagy a körülményekről való átfogóbb informáltsággal (10,5%) jelentősen többet profitálhattak volna a projekt során. 50% fölötti arányban azonban ezeknek a tényezőknek egyáltalán semmilyen szerepet nem tulajdonítottak. A kulcskérdés – ezek a válaszok is azt sugallják – a nyelvtudás.

A résztvevők mintegy **háromnegyede** nyilatkozott úgy, hogy **a kint tartózkodás alatt tanult valami olyat, amit Magyarországon valószínűleg nem sajátíthatott volna el**. Akik legalább kétszer jártak külföldön, azoknál az arány 85%. Inkább csak a kis színesek közé sorolnánk – bár a kis elemszám ellenére statisztikailag érvényes –, hogy a mediterrán országokba utazóknak csak kevesebb mint fele jelezte, hogy tanult valami olyat, amit itthon nem tehetett volna meg. Amint a szintén szignifikáns, de szintén igen kevés embert jellemző összefüggés sem mond sok újat: akik nem jelöltek meg egyetlen pozitív élményt sem, azok viszonylag gyakrabban mondták, hogy semmi igazán új dolgot nem sajátítottak el odakint. Két változóval való összefüggés érdemel említést. A **vezetők tanulékonyabbnak bizonyultak**. Igaz, hogy gyakrabban is utaztak, de a gyakrabban utazók általában nem jelölték meg többször az 'igen' választ! A másik, nem meglepő, de fokozott figyelmet érdemlő változó arról szól, hogy **van-e tartós szakmai kapcsolata valakinek**, vagy nincs. Azon már nem múltott a dolog, hogy egy vagy több kapcsolatot ápol. **Ha akár csak egy is van, az már perdöntőnek bizonyult**.

A kint tanultak – amelyeket nyitott kérdésben meg is fogalmaztak a válaszolók – egy része nagyon konkrét. Konkrét technológia, az iskolai szelektív hulladékgyűjtés, a magyar egészségügy európai kontextusban való újraértelmezése, vagy éppen az az élmény, hogy előnövényből is lehet kerítést fonni. Más része a válaszoknak szintén konkrét tudásra utal, de annak gyűjtőfogalmát nevez meg: oktatásmetodika, fejlett technológiájú eszközök használata, tolmácsolási és idegen nyelven való tárgyalási rutin, munka- és gyakorlat-szervezés. A válaszok között azonban legalább ilyen ritkán szemléletbeli változást okozó mozzanatok szerepelnek. Ezek is lehetnek konkrétak, mint például a munka világára való felkészítésnek a hagyományápolásnak, vagy a tervezésnek a fontossága az oktatási folyamatban. Vagy lehetnek általánosak: precizitás, tolerancia és empátia, nyitottság és munkakultúra.

Amint említettük, a Leonardo pozitív hatásai nagyrészt azokon a személyes kapcsolatokon keresztül érvényesülnek, amelyek e programok következtében alapozódnak meg vagy mélyülnek el. Elsősorban ott mutatkoznak szakadékok a megoszlásokban, amikor a szerint vizsgálódunk, hogy van-e tartós kapcsolat, illetve lett-e új kapcsolat a Leonardo projekt eredményeként vagy sem. (E két kulcsváltozó ugyanúgy működik, tehát az újonnan keletkező, illetve már korábban meglévő kapcsolatokkal rendelkezők alcsoportjait ugyan-

azok jellemzik.) A kapcsolatok száma – amely érvényesülésének vizsgálatát az elemszám eléggé korlátozza – csak néhány esetben adott eltérő statisztikát. Akinek legalább három kapcsolata van, az még gyakrabban pályázik, még több tényezőt nevezett meg, hogy miért ő került a projektbe, gyakrabban említette, hogy a projekt számára munka és örömforrás is volt. Érdekes módon az Észak-Európába utazók kapcsolatainak száma kiemelkedően magas: bár az egész mintában ez a reláció csak 25%-ban van jelen, a legalább három tartós kapcsolattal rendelkezőknek a fele skandináv vagy holland partnerekkel dolgozik.

A tartós kapcsolatok gyakrabban fordulnak elő a fent említetteken kívül a nyelvet minél jobban tudóknál, valamint a hosszabban, illetve gyakrabban külföldre jutóknál. A kiutazás jogcíme szerinti megoszlás itt is szignifikáns különbséget takar, és jelzi, hogy **a kedvezményezett szerep igen csekély lehetőséget nyújt a Leonardónak a kapcsolatépítésen keresztül kifejtett multiplikáló hatásának létrejöttéhez.**

A kapcsolattartás fő eszköze az e-mail, igaz, hogy csak 72%-ban említeték – azaz 28% nem használja! –, de meglepően sokan – 25% - említette a levelezést is. A kapcsolattartás nyelve nagyjából felerészben az angol és a német, az összes többi nyelv együtt is alig tesz ki pár százalékot.

Az elégedettséget azzal a kérdéssel mértük, hogy **milyen mértékben váltotta be a projekt előzetes várakozásait.** Nagymértékben, **átlagosan 85%-ban,** Az esetek több mint felében legalább 90%-ban, és csupán minden hetedik-nyolcadik válaszolónál legfeljebb 60%-ban. Nagyon erős összefüggés mutatkozott azzal a változóval, amely tulajdonképpen a saját szerepléssel való elégedettséget mérte: „Milyen mértékben használta ki a projekt kínálta lehetőségeket?”. Aki – 56,5% – erre azt válaszolta, hogy maximálisan, azoknak elégedettségi indexe átlagosan 93%, aki viszont saját magát is elmarasztalta valamelyest, azoknak csak 74%. Ez mindenekelőtt hátrítást jelent. A számok **nagyfokú elégedettséget tükröznek,** egyúttal azt is, hogy **a projektek egy részében azért bőven van tartalék.**

Ez a két elégedettségi mutató a legtöbb háttérváltozó szerint egyenletesen oszlott meg. Itt például mérhető különbségek az utazás jogcíme szerint sem adódtak. A nyelvtanárok az a csoport, amely határozottan elkülöníthető, mint a programmal legelégedettebb. Továbbá azok nagyon elégedettek a programmal, akik valamit olyasmit tanultak odakint, amit itthon kis eséllyel tanulhattak volna, és/vagy a projekt hatására másképp csinálnak valamit.

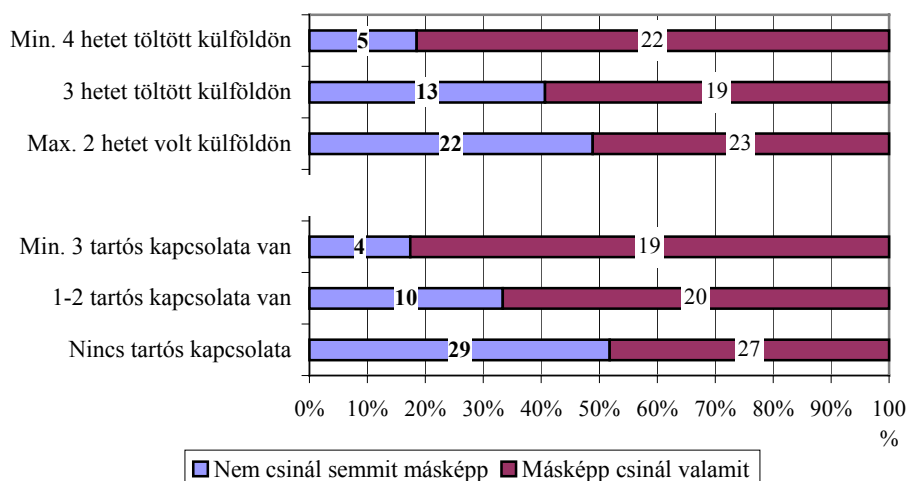
A résztvevők **60%-a** nyilatkozott úgy, hogy **hazaérkezése óta van olyan dolog, amit másképpen csinál.** Itt is érdemes elválasztani a konkrétumot az általános, stílus- és szemléletbeli váltástól. Előbbiek között tartalmi, módszertani és szervezésbeli újítások szerepelnek, valamint az intenzívebb pályázás. Nevesítve van a projektmódszer, a beszédcentrikus nyelvtanítás, a kinti anyagok használata, illetve **új anyagrészek szerepeltetése, „még ha nincs is előírva”.** Persze már ezek is szemléletbeli váltást tükröznek, amint a gyakorlatiasabb oktatás, vagy az, hogy valaki **több visszajelzést vár a tanulóktól, igyekszik őket pályázásra, e-mailes kapcsolattartásra és további kül-**

földjárásra ösztönözni. De egyszerre konkrét és stílusváltásra utaló a tanári monológok helyett a dialógus előtérbe kerülése („előadás helyett beszélgetés”), illetve intézményi szinten a kapcsolatfelvételek szorgalmazása.

Az egyes válaszolói csoportok nem azonos arányban jelezték, hogy van valami, amit máshogy csinálnak a projektben való részvétel óta. Itt a programban való részvétel intenzitása – a külföldi tartózkodás hossza és gyakorisága, a beleinvestált munka – döntő fontosságú elemek. Valamint ismét az a tény, hogy van-e tartós szakmai kapcsolata valakinek.

27. ábra

„Van-e valami, amit a Leonardo projektben való részvétel hatására másképpen csinál szakmai munkájában, mint azelőtt?” Az igen válaszok megoszlása a külföldön töltött idő és a tartós kapcsolatok száma függvényében*

*A két változó egymástól sem független, az eltéréseknek azonban csak egy részét magyarázza a másik hatása.

A résztvevők kereken **fele találta úgy**, hogy a kérdőívben felsorolt 15 tényező közül legalább egyben **bizonyosan a Leonardo hatására történt változás az életében**, és jó néhány további válaszoló bizonytalan annak megítélésében, hogy a történt változások köthetők-e részben a programhoz is – talán igen. A leggyakrabban **az újabb nemzetközi projektben való részvételt (21,2%) és munkájuk érdekesebbé válását (20,8%)** említették – a két válasz egyébként szintén összefügg –, illetve általában is új szakmai feladatokat, további külföldi mobilitási lehetőségeket. Nem jelentéktelen a **nyelvtanulási erőfeszítésekről** és a **személyes megbecsültség, presztízs emelkedéséről** nyilatkozók száma sem, de itt a Leonardo hatásának azonosításában már bizonytalanok a válaszolók. Bár nem magas arány, de az, hogy minden tizedik résztvevő mély barátságra vagy szerelemre talált szintén komoly figyelmet érdemel, amit a program kifejezetten fontos járulékos hatásának

gondolunk (emlékezzünk Jean Monnet, a híres alapító atya mondására, hogy nem országokat, hanem embereket kívánunk egyesíteni).

A vezető beosztásúak, a kisvárosban élők, a többször és hosszabb időre utazók gyakrabban érezték úgy, hogy az életükben bekövetkezett változásban bizonyosan szerepet játszott a Leonardo is. Ők azok, akik számára nem csak örömforrás, hanem munka is a programban való részvétellel. Amint a több minőségben utazók és a menedzsment munkát végzők is. De a kedvezményezettek és a kísérő tanárok és a többiek között nem volt mérhető eltérés. Természetesen itt is, mint az egyes konkrét történeteket egyenként is vizsgálva mindig kimutatható statisztikus összefüggés két dimenzióval: a **kapcsolati tőkével és a pályázati aktivitással.** Az egyenkénti vizsgálat a már előre megtekinthetően túl is behozott egy-két érdekes összefüggést a képbe. Így pl. a **presztízs emelkedése a legalább középfokú nyelvtudással, és a további nemzetközi együttműködésekben való részvétellel is összefügg,** és nemcsak azzal, hogy van-e valakinek külföldi szakmai kapcsolata, hanem még azok számával is. Ezen kívül azzal a ténynel, hogy valaki **csinál-e másképp valamit szakmai munkájában, azaz egyfajta innovatív magatartással.** A további nemzetközi projektekben való részvételre legnagyobb esélyük a nyelvtanároknak, illetve a nyelvet felsőfokon beszélőknek volt esélyük. A nyelvet legfeljebb középfokon, és a legfeljebb alapszinten tudóknak is az átlagot meghaladó, de egymáshoz képest nem különböző mértékű esélynövekedése van további külföldi együttműködésre, tanulmányútra. A nyelvtanulási erőfeszítések szintén az egyéb személyes aktivitással – pályázás, kapcsolatok ápolása, más projektekbe való részvétel, a Leonardo munkaként értelmezése – függ össze. Durván fogalmazva: aki nem lusta az egyik dologba munkát befektetni, az a másikba sem, és mindezért el is nyeri a jutalmát.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a Leonardo programban résztvevőknek – akik 47 éves átlagéletkorukkal finoman szólva nem pályájuk kezdetén tartanak – gyakorolt-e szakmai karrierjükre akár csekély hatást is a Leonardo program. Minthogy nagyarányú szakmai karrierváltozásra ebben az életkorban már nem számíthatunk, az alacsony elemszám itt pontos arányok megállapítására semmiképpen nem ad lehetőséget, de néhány jelzés azért kiolvasható az adatokból. Több dolog iránt érdeklődtünk. Egyrészt közvetlenül megkérdeztük, hogy a Leonardo a válaszoló szerint növelte-e valószínűségét egy munkahelyváltásnak. A Leonardótól függetlenül érdeklődtünk arról, hogy tervez-e foglalkozásváltást, 5 év múlva várhatóan hogyan alakul a jövője, illetve várható-e szakértővé vagy vezetővé válása. Sajnos a várható jövőképre vonatkozó kérdés a kevés válaszoló miatt nem értelmezhető csak azon a szinten, hogy aki eléri a nyugdíjkorhatárt, az nyugdíjas lesz, a többiek pedig papírforma szerint – néhány főtől eltekintve – ugyanazt fogják csinálni, mint most, illetve néhányan vezetővé válnak ez idő alatt. Az átlagosan 50 fele járó pedagógusoknál ez természetes is.

Az összes válaszoló 11,9%-a és az ezt a kérdést kitöltők 13,4%-a, összesen **13 személy jelezte, hogy nőtt az esélye annak, hogy vonzó munkale-**

hetőséget találjon itthon. 12 fő válaszolta ugyanezen kérdés másik alkérdésére, hogy nőtt annak a valószínűsége, hogy külföldön (is) vállaljon munkát. Az első meglepetés, hogy összesen ketten vannak, akik mindkét választ bejelölték, tehát **nem ugyanarról a körről van szó**. Abból a 10 főből, aki kifejezetten tervezi, hogy foglalkozást vált szintén kettő mondta, hogy a Leonardo hozzájárult egy vonzóbb hazai álláslehetőséghez, viszont öten látják ezáltal nagyobb esélyét annak – azaz ennek a tíz főnek a fele –, hogy esetleg külföldön (is) dolgozzanak. Ez azt jelzi, hogy nem elhanyagolható hányada azoknak, akik váltásban gondolkoznak, a határon túlra is kacsintanak. Másrészt aki váltásban gondolkozik, az általában nem gondolja úgy, hogy itthoni lehetőségeit a Leonardo javította volna. A nyelvet tudó, fiatalabbak, és a kisebb településeken élők nagyobb arányban jelezték esélyeik javulásának érzetét.

Aki kifejezetten tervezi a foglalkozásváltást, az szinte bizonyosan **40 év alatti** (csak 2 fő 40-50 közötti, 50 fölötti nem akadt), **nem szakmai tanár** (egyetlen szakmai tanár van köztük a mintában), de általában **nyelvtudók**, most is **nyelvet tanulók** és/vagy nyelvtanárok. Valamennyien kivétel nélkül **szoktak pályázatot írni**, átlag feletti arányban szakértők, viszont szinte bizonyos, hogy **(még) nem vezetők**. A Leonardót munkának is tekintik, általában nagyobb aktivitás jellemzi őket minden téren. Kifejezetten fontosnak érezzük, hogy **magasabb státusú családokból származnak**: csupán egyetlen váltást tervezőnek az édesanyja nem érettségizett, fele viszont diplomás.

Külön megvizsgáltuk azt a 10, illetve 16 főt, aki még nem vezető, de lehet, hogy hamarosan vezető beosztásba kerül, illetve aki még nem szakértő, de tervezi, hogy felkerül a listára. Csak egyetlen válaszoló van mind a két, az átlagnál ambiciózusabb, felívelő pályán lévő szakmai csoportban. A kis elemszám miatt csak kevés dolgot tudunk állítani róluk. A szakértő várományosok kevesebbet voltak külföldön, tehát nem a leonardózó magból kerülnek ki. Ők ugyanis a többiekénél már messze nagyobb arányban rajta vannak a listán. Viszont a potenciális szakértők között majdnem mindenki máris számlaképes, azaz kint van a piacon. Akik esetleg vezetővé válhatnak a közeljövőben, azok főleg a fiatalabbak – tehát a negyvenes-ötvenes Leonardo résztvevők vagy máris vezetők, vagy valószínűleg nem is lesznek azok. Alig van közöttük szakmai tanár. Messze átlag fölötti arányban pályáznak, de – egyelőre? – szinte kizárólag hazai pályázatokat írnak. Gyakrabban említettek több pozitív élményt a Leonardo kapcsán, és iskolázottabb családokból érkeztek. A két csoport tagjai inkább érzik úgy, hogy presztízsük emelkedőben van, mint a többiek. Hogy ez a valóságot tükrözi, vagy optikai csalódásnak vagyunk tanúi, esetleg önbeteljesítő jóslatokkal állunk szemben, azt az adatok alapján nem tudhatjuk (pedig tudni szeretnénk).

A Leonardo program hatása az intézményre a résztvevő tanárok véleménye alapján

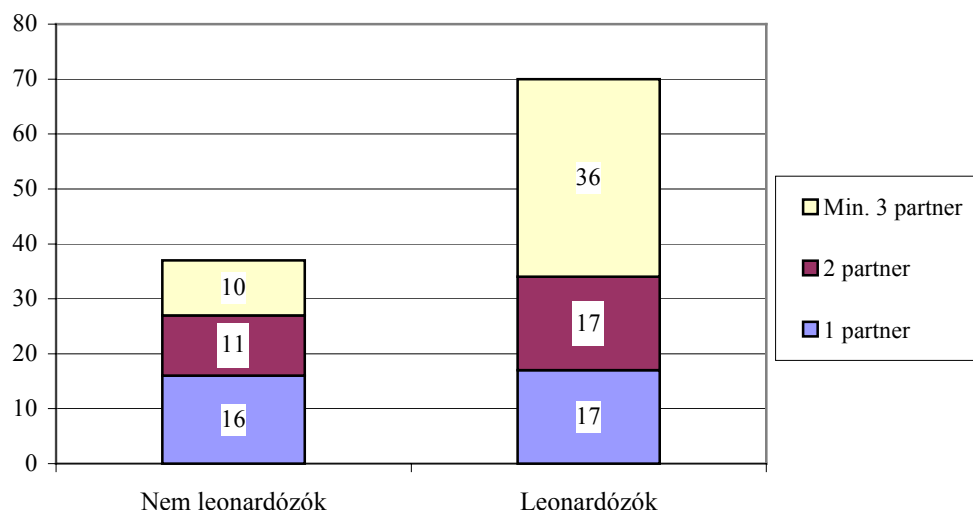
A 109 kérdőívből 80 érkezett beazonosítható iskolából. (Volt, aki rejtőzködött, illetve előfordult, hogy nem volt megállapítható, most is iskolában dolgozik-e a válaszoló.) A **80 tanár pontosan 40 iskolát képvisel**. 22 iskolából egy-egy válasz érkezett, 7-ből kettő, 4-ből három, 5-ből négy és 2-ből hat-hat. **Az adatokat iskolánként is aggregáltuk**, így – nagyon óvatosan, de – a résztvevő iskolákról is tudunk mondani valamit. (Az óvatosságot az is indokolja, hogy ugyan általában az iskola projektjéről van szó, de néhány alkalommal nem, egy máshol – pl. kamaránál, EVOSZ-nál vagy egy másik iskolánál – szervezett projekt kedvezményezettje volt a válaszoló).

A 40 iskolából érkezett válaszok közül **26-ban vezetett a projekt új szakmai, és további 4-ben privát kapcsolathoz**, tehát háromnegyed részben új kapcsolathoz. Persze itt megint nem válik el, hogy a személyes kapcsolatból az iskola közvetlenül is profitál-e. A fentiek közül az iskolák közel felében (18-ban) tartósnak is bizonyult ez a kapcsolat, de a többi is általában tartósnak ígérkezik a válaszolók besorolása szerint. A fenti 26 iskolában **átlagosan 4,1 tartós partner személyről** adtak jelzést az onnan válaszolók. Az iskolák 40%-ából mondta minden válaszoló (persze az esetek felében az az egy), hogy maximálisan kihasználta a projekt kínálta lehetőségeket. A 40 intézményből **30-nak (75%) a tanárai jelezték, hogy van olyan nemzetközi kapcsolatuk is, amely egyetlen Leonardo projekthez sem kapcsolódik**, és legalább 3 éve folyamatosan létezik. A 30 iskola közül az erre a kérdésre válaszoló 28-ban **átlagosan 3,2 partnerrel** rendelkeznek. Összehasonlításképpen: a 2003-as felmérésben¹⁶ az iskolák 67%-a jelezte, hogy van külföldi partnere, és ezek nagyobbik fele – az összes iskola 37%-a – ápol legalább 3 éve folyamatosan minimálisan egy kapcsolatot. A kapcsolatok száma azonban még ebben a mintegy egyharmadnyi iskolában sem közelíti meg a teljes leonardózó kör kapcsolatrendszerének mennyiségét.

¹⁶ Itt, és ebben a fejezetben még néhányszor arra a 2003-as értékelés során végzett felmérésre hivatkozunk, amelyben a Leonardo programban nem pályázó intézményeknek küldtünk kérdőíveket. A 214 válaszoló intézmény által kitöltött kérdőív adatbázisának alapstatisztikái az értékelés mellékletében megtalálhatók.

28. ábra

A Leonardo programban támogatott és abban nem pályázó szakképző intézmények külföldi partnereinek becsült száma szerinti megoszlások

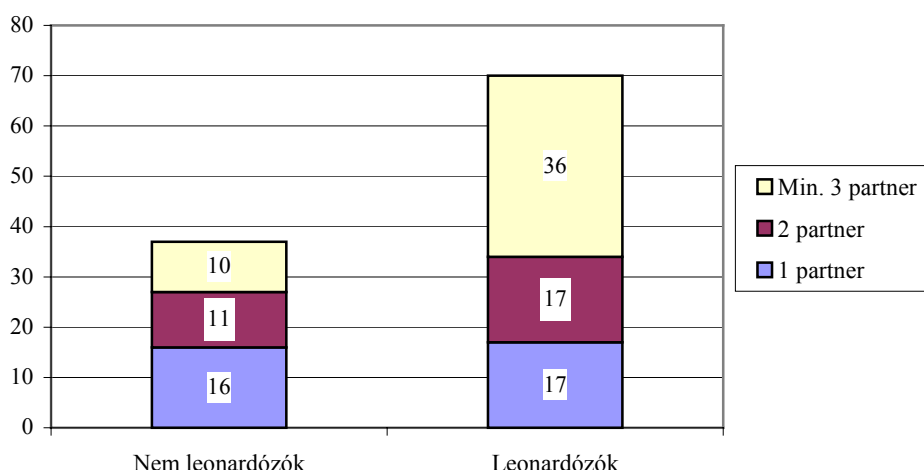

Megjegyzés: a Leonardo programban támogatott iskoláknak csak a Leonardo program(ok)ban nem érintett intézményi partnereit vettük számba, ezért van, hogy a leonardózók 30%-ának egyetlen partnere sincs feltüntetve. Így a tényleges eltérés a partnerek számában az ábra által jelzettnél is nagyobb.

Össze tudjuk hasonlítani a két intézménycsoportot abban a tekintetben is, hogy hányan és az iskolában milyen feladatot ellátók intézik a nemzetközi kapcsolatokban az idegennyelvű kommunikációt. Az ezt a feladatot ellátók számban alig különböznek, ennél lényegesebb, hogy az összetételük gyökeresen különbözik. **A kapcsolattartó személyek a nem leonardózó intézményekben kétharmad arányban nyelvtanárok, a leonardózókban csak kevesebb mint 50%-uk. Itt a vezetés és a szakos tanárok jóval nagyobb arányban vesznek részt az idegennyelvű kommunikációban,** nyilván azért, mert ezekben ennyivel több – tegyük hozzá, itt sem túl sok – pedagógusnak van tárgyalóképes nyelvtudása.

29. ábra

A Leonardo programban támogatott és abban nem pályázó szakképző intézmények nemzetközi kapcsolattartását végző személyek átlagos száma összesen és beosztás szerinti megoszlásban

A Leonardo programban támogatott intézményekből sokkal nagyobb eséllyel jutnak külföldre tanárok, diákok egyaránt. A 2003-as felmérésben válaszoló intézményeknek közel kétharmada adott hírt szakmai (nem tisztán turisztikai) célú utakról – a többiben ilyen feltételezhetően nem volt –, amelyben az elmúlt három év alatt átlagosan 8,1 tanár és 36,3 diák jutott külföldre. Ezzel szemben ugyanezek az adatok 12,4-es és 61,8-es átlagot, azaz legalább másfélszeres esélyt mutatnak a Leonardo által támogatott intézményeknél.

A 40 iskola kereken **felében a pedagógiai programban részletesen kifejtve szerepel** a nemzetközi együttműködés, a külföldi gyakorlat lehetősége. További 15 iskola „pepójában” utalás szintjén szerepel, és mindössze öt iskola képviselője jelezte, hogy a nemzetközi együttműködést, a cserekapcsolatokat nem taglalja az iskola alapidokumentuma, vagy legalábbis a válaszoló tudomása szerint nem.

A 40 iskolából 32-ből került a Leonardo révén külföldre legalább egy szakmai tanár, 26-ból utaztak vezetők (is), és 16 iskolából vett részt legalább egy nyelvtanár is a kiküldöttek között.

Huszonöt tényezőnél próbáltuk mérni **a Leonardo programnak az intézmény egészére gyakorolt** – akárcsak csekély – **hatását**. A huszonöt tényezőtől átlagosan 8,5-8,5 esetben állította legalább az egyik, az adott iskolából válaszoló résztvevő, hogy biztosan, illetve talán a Leonardo hatására történt az adott intézményben változás. Mindössze átlagosan 7 eset minősült olyannak, amikor vagy nem változott az adott tekintetben az iskola, vagy a változás a Leonardótól függetlenül ment végbe. A talán leg-

meggyőzőbb összefüggés az, hogy azokban az iskolákban, ahol már legkésőbb 1999-ben bekapcsolódtak a programba átlagosan 10,5 válaszlehetőségnél jelezték a pedagógusok, hogy a Leonardónak köszönhető változás volt az iskolában, míg a legkorábban 2000-ben kezdőknél csak átlagosan 5,7. Ez jelezheti a hatás időszükségletét is, de talán inkább a régebb óta tartó kapcsolatok folyamatosan növekvő hatásáról van szó. Talán még markánsabb az a különbség, amely a leonardós kapcsolaton kívüli nemzetközi aktivitáshoz köthető. Ha egy intézménynek egyéb külföldi kapcsolatai is vannak, akkor 10,4, ha nincsenek – 10 ilyen iskola volt (25%) – akkor csak 2,6 területen jelezték a szakemberek a Leonardo (is) köszönhető pozitív hatást. Nagyon komoly különbséget tapasztalunk az iskola székhelye szerint. Amíg a fővárosi és megyeszékhelyen található intézményeknél „csak” 6,7 és 6,4, addig a kisvárosiaknál 11,6 tényezőnél jeleztek a program hatására történő pozitív elmozdulást. (A 3 településtípusba tartozó iskolák száma igen szerencsésen alakult: 11, 13 és 15.) **A program tehát nagyon fontos kiegyenlítő szerepet játszhat,** ha széles körben sikerül aktivitásra bírnia az intézményeket. **A kisvárosi iskolák felzárkózási előnyét a következő tényezők segítik** (amelyekben tehát szignifikánsan nagyobb arányban jeleztek a Leonardónak is köszönhető fejlődő tendenciát):

- Az intézménybe járó diákok önbizalma nőtt
- Az intézmény pályázási aktivitása nőtt
- Az iskola marketing és PR tevékenysége javult
- Az iskola innovációs erőfeszítései növekedtek
- Több hazai vendéget, látogatót fogad az iskola
- A tanulók beiskolázása könnyebbé, biztosabbá vált

Olyan tényező, amely a nagyobb települések relatív előnyét növelte volna a válaszok alapján nem volt kimutatható.

A leonardós tevékenységüket már 1997-99 között megkezdő iskolák a következő tényezőkben fejlődtek többet a program következtében:

- Az iskola EU-kompatibilisebb lett
- Több külföldi vendéget, látogatót fogad az iskola
- Az intézménybe járó diákok önbizalma nőtt
- Az intézményben a tanárok önbizalma nőtt
- A tanulók beiskolázása könnyebbé, biztosabbá vált
- Az iskola nemzetközi hálózat tagjává vált
- Más nemzetközi projektben való részvétel
- Az iskola presztízsének emelkedése

A két tényezőcsoportnak van ugyan egy kis közös halmaza, de a lényegét az eltérők adják, ezeket éppen ezért kurziváltuk. Ezekre mint az intézményfejlődési-pálya két állomására tekinthetünk. Az egyik a modernizálódás és stabilizálódás stádiuma, lényegében hazai kontextusban, a másik a nemzetközi térben értelmezhető fejlődés.

Esettanulmány a résztvevő tanárokkal készült interjúk alapján

A mintáról

A tanári kérdőívek kiegészítéseként a Leonardo programok 15 résztvevőjével készítettünk interjúkat. A meglátogatott tanárokhöz három úton jutottunk el. A legtöbben maguk ajánlkoztak a beszélgetésre. A kérdőív végén felkínáltuk ennek lehetőségét, illetve kértük, jelezze, aki erre vállalkozik. Minden ötödik-hatodik kérdőív végén volt pozitív jelzés. Végül az erre önként vállalkozók közül kilenc fővel sikerült megszerveznünk a beszélgetést. Közülük hármat kértünk meg arra, hogy az általa is ismert programból egy másik kedvezményezett próbáljon beszervezni egy interjúra. Így további 4 főhöz jutottunk el. Végül egy iskola igazgatónőjét – ahol volt tanárprojekt, de nem érkeztek vissza kérdőívek – kértünk meg arra, hogy két fő elérhetőségét adja meg számunkra, akik feltehetően vállalkoznának egy beszélgetésre. Így tehát eljutottunk hat olyan szereplőhöz is, akik inkább a projektek periferiájához tartoztak, nem voltak annak szervezői, csak „egyszerű” résztvevői. A kérdőívre válaszolók, hát még a beszélgetésre is ajánlkozók között ugyanis a motiváltabbak, a kulcsszerepet játszókat erősen felülreprezentáltak voltak, többüket a korábbi értékelésekből már ismertük. Szükségesnek látszott, hogy a Leonardóba csak érintőlegesen bekapcsolódó tanárszereplők típusait is megismerjük. Végül a meglátogatott 15 főből 9 fő vett részt kedvezményezettként, 5 fő kísérőként és 6 szervezőként a projektekben, volt, aki négyben is. Öt fő az imént említett három szerepből kettőt is magára vállalt ($15+5 = 9+5+6$). Négy főről mondanánk, hogy „közismert kulcsfigurái” a Leonardo programnak. Kettő fővárosiak, öten megyeszékhely iskoláiban tanítanak, nyolcan kisebb városban. A 15 főből kettő már nem iskolában dolgoznak, egyikük még óraadóként viszsza jár.

A beszélgetésekről

A beszélgetéseket magnóra rögzítettük, melyeknek átlagos nettó (rögzített) időtartama másfél óra volt, amely lazább beszélgetést is megengedett. Standard interjúvázlattal érkezünk, illetve ahol kitöltött kérdőívét is birtokoltuk a meglátogatott személynek, ott azok alapján egyéni kérdéseket tettünk fel. Minthogy az interjúk készítőjének és feldolgozójának személye egybeesett, ezért mód volt a vázlattól való eltérésre, és – ahogy az élet adta – a beszélgetés a relevánsabbnak hitt irányokba mozgott el. Két-három személyről mondanánk, hogy egyszerűen eleget tett egy kérdésnek, a többiekéről úgy gondoljuk, hogy a beszélgetést kifejezetten élvezte, ami nem kis részben a Leonar-

do iránti pozitív elkötelezettségüknek, illetve dominánsan pozitív élményeiknek köszönhető. Néhány ponton lehettek kritikusak, de pozitív hozzáállásuk nem volt kérdéses. Nem törekedtünk kifejezetten arra, hogy a Leonardóval szemben negatív érzelmi viszonyulású személyeket is megkeressünk. Ez nem is lett volna egyszerű, hiszen kevesen vannak és rejtőzködnek. De szakmailag sem tartottuk indokoltnak, hiszen eddigi tapasztalataink szerint a negatív viszonyulás nem elvi szokott lenni, hanem – az általunk korábban megismert esetekben legalábbis – személyes sértettségből ered, amely számunkra indifferens volt. Végül a beszélgetéseknek számos olyan hozadéka lett, amely az adatbázisból nyert tudásunkat színesítette, kiegészítette, plasztikus hátteret festett hozzá.

A tanárokról

Beszélgetőpartnereink között 8 nő volt és 7 férfi, 40 év alattiak mindössze ketten, tehát a kérdőívre válaszoló sokaságot ebből a szempontból is jól reprezentálták. 4 jelenlegi és egy korábbi igazgatóhelyettes, egy kollégiumvezető, egy gyakorlati oktatásvezető és egy munkaközösség-vezető volt közöttük, több, mint a válaszolók és a projektek résztvevői között általában. Feltűnő volt, hogy többen is úgy lettek tanárok, hogy már gyerekkorukban azok akartak lenni, vagy fiatal szakemberként óraadók voltak, és „megütötte őket az iskola légköre”. És a tanárság mellett döntöttek, vállalva – az esetek egy részében – az alacsonyabb státust és jövedelmet. Érdekes módon több olyan szaktanár van a mintában, akiket az iskola világa „elcsábított”, vagy a kilencvenes évek első felében szállt ki alóluk a gazdaság, és az iskola biztos megélhetést kínált. Bizonyos értelemben elhivatottak, sőt, a pályamódosítók kimondottan azonosultak az új feladattal. Ez kulcsfontosságú a Leonardo szempontjából is. „Soha nem találkoztam rossz gyerekekkel, soha nem csalódtam egyetlen tanítványomban sem. Ez egy nagyon fontos dolog az életemben. Még a legcsibészebb gyerekekben sem. Nem úgy a felnőttekben.” – mondja egy szaktanár. Pedig kemény és következetes volt, felesége szerint túl szigorú is. Beszélgetett a gyerekekkel a kollégiumban, és egyszer csak azt veszi észre, hogy 30 gyerek van körülötte.

Ebből a gárdából, legalábbis a kulcsfigurákból senki nem akar vezető lenni. De első számú vezető biztos nem. Inkább maradnak pedagógusok. Akik a gazdaságból jöttek, azoknak részben vonzó, kreativitásnak, innovációnak teret adó, részben azonban idegen és rigid világ. „...a másik oldal, az iskolai életbe bekapcsolódni az nekem elég szokatlan volt az ipar után. Maga a tanári mentalitás az nekem szokatlan volt. Még most is inkább az vonz, a feladat része, a projekt. Én nekem az a legzavaróbb az iskolában, amikor a kollégák egy részének fogalma sincs az életről magáról, ami az iskolán kívül zajlik. És ez azért eléggé bekorlátozza az ember gondolkodását. Sokszor értetlenek olyan dolgokkal... Azért volt szerencsém külföldön ezt látni, hogy mások ezt másképp is tudják csinálni, a világbankos projektben voltam Dániában, Hol-

landiában, Németországban. Azért látom azt, hogy jobban be szabad engedni az életet az iskolába, mint ahogy az nálunk megszokott. Én nekem sokszor az az érzésem, hogy félnek attól bizonyos kollégák, hogy bejön az élet, a vállalkozás, a gazdaság, hogy a gyereket erre szoktassuk, erre tanítsuk. ... szóval ez egy konfliktus mindenképpen a tantestületen belül. ... Vannak olyan dolgok, amiket nem lehet a hagyományos módon megtanítani, hanem hagyni kell a gyereket tévelyegni. Most csak egy példa: a közgazdászoknak vezeték tanirodái gyakorlatot. Azt nem lehet úgy, hogy én kiállok és elmesélem nektek, hogy így kell egy vállalkozást működtetni. Ez néha értetlenségre talál a kollégák között”.

Nyelvtudás

Nyelvtudásuk változó, összességében nem túl jó, mint a program egészében. Nyelvtanár nem volt közöttük, de ketten egészen kiválóan beszélnek nyelvet – egyikük angolt, a másik németet –, két további németes tárgyalóképes, és a többiek közül még hárman alapfokon pöntyögnek valamilyen nyelven, egyikük bátran, a másik kettő inkább bátortalanul. A 10 iskola tantestületének nyelvtudása elszomorító, pontosan nem is derül ki. „Hát biztos vagyok benne, hogy az angolt valakik még beszélik... De nem tudom, inkább csak a korukból gondolom”. Egyetlen, a nyugati határszélhez közeli iskola tantestületéről mondta el az ott tanító, hogy szinte mindenki beszél valamilyen szinten németül. Átjártak vásárolni, síelni, az osztrák tévét már az átkosban is lehetett fogni, azon nőttek fel. Egy bemutató előadáshoz ott nem kell tolmács.

Roppant érdekes, hogy a nyelvtudás is „öröklődik”. Akiknek már a szülei is beszéltek nyelvet, esetleg jól, azok maguk is gyakrabban nyelvtudók. És ez igaz a következő generációra is. A nyelvet nem tudók fiai és lányai megszenvedik a diplomához szükséges minimális nyelvtudás megszerzését is, azon túl nem lépnek, a többiek tanulják és használják. Az öröklés itt valószínűleg genetikai értelemben is helytálló, de kulturálisan biztosan: bizonyos családokban a nyelvtudás a norma, máshol egy szükséges valami, egy „műsz”. Hihetetlen sok volt az interjúk közben a háritás, hogy 40-50 évesen miért is nem tanulnak intenzíven nyelvet olyanok, akik közvetlenül használhatnák, már felszedték az alapokat, kapcsolatuk van, átérték az előnyeit és megtapasztalták a nyelvet nem tudás rossz érzését is. <A nyelvtanulás az iskolában> „mindig háttérbe szorult, mert mindig volt más, pl. a számítástechnika. Amit okvetlenül meg kellett tanuljunk. A gépek kezelését. És akkor az igazgató is azt mondta, hogy inkább azt, mint nyelvet. De most is van egy ilyen kísérlet, hogy beindítunk a kollégáknak egy kurzust, akár angol, akár német nyelvet, de most megint itt van az ECDL vizsga, és azt kell előbb megcsinálnunk.” „-Ilyenkor párban mennek? – Tolmáccsal. Hát én nem tudok annyira németül, hogy ezt meg tudjam kérdezni. – Mikor fog annyira tudni? – Nem fogok annyira tudni. Ahhoz több idő kellene, meg kitartás is. Ahhoz le kéne ülni, és a szavakat meg kéne tanulni. ... – Vannak-e olyan emberek ott, akivel ilyen

félprivát szakmai kapcsolatot szívesen tartana. – Igen, akkor szívesen leveleznék velük. Nem is egy, több is van, akivel úgy szorosabb kapcsolatot alakítottunk ki. Csak mindenhez tolmács kell, ez ugye akadály.” Így a kapcsolattartás, ami szépen be van ikszelve sok kérdőíven a karácsonyi üdvözlőlapra korlátozódik, amit feltűnően gyakran említettek annak kapcsán, hogy azt még meg tudják írni. A hivatalos részét tudás és önbizalom hiányában „kiadják” a nyelvtanároknak. „Azt mondom, hogy ezt, légy szíves, csináld meg. Az ő érdeke is valahol, hogy a gyerekek kijussanak... Meg általában azokat a kollégákat kérem meg, akik már kiutaztak, aki a gyerekeket felkészíti. Nem kaptam elutasítást még.”

Kulcsemberek, szürke eminenciások és farvizen utazók

Visszaköszönt a Leonardo megismerés közben egy olyan jelenség, amellyel még a nyolcvanas évek második felében szembesültem. Az akkor az iskolában terjedni kezdő számítógépek (HT-k, Commodore-ok, Primok és Spectrumok) lehetősége, beleértve az oktatási lehetőséget is, néhány tanárt elvarázsolt. Időt, energiát nem kímélve vetették bele magukat az új kultúrába, pályáztak, igyekeztek népszerűsíteni. Néhányan a vezetés által támogatva, mások ellenáramban (a félelem oka: még a végén nekünk is meg kell tanulnunk, pedig ez kínaiul van). Néhány helyen gyorsan megalapozták az iskolában a kultúrát, más helyeken izolálódtak, gyanú és tisztelet egyaránt övezte a pionírokat. A leonardózók egy részénél éreztük ezt. Nagyon sokat vállalnak, nagyon nagy fontosságot tulajdonítanak a nemzetköziesedésnek, presztízsük emelkedőben, de némi gyanú is övezi őket. Különösen ott, ahol a vezetés inkább csak megengedő, nem teljes mellszélességgel támogató, és így a dolog nyilvánossága is korlátozott. Itt hiedelmek terjedhetnek el, diszkreditálódhat a dolog, még a célok is gyanúsak, ürügynek hiszik őket. „Mindenki azt hitte, hogy ebből én milliomos lettem. Ez adta az irigység alapját.”

Vannak továbbá azok, akik hajlandóak sokat dolgozni, de ők kicsit szürkébbek. Szürke eminenciások, akik nélkül nem menne a dolog. Más ügy érdekében is meg lehet őket dolgoztatni, vagy éppen neveletésüknél fogva szorgalmasak, esetleg altruisták. És végül vannak azok, akik számára adódott egy előnyös lehetőség. Éppen az ő témájukba vág a projekt, csak ők beszélnek a nyelvet, csak ők szabadok a kiutazás idején, mert a többiek például a szakmunkásvizsga miatt nem mehetnek. Ez a réteg a trógerolástól igyekszik távol maradni, csak a szükséges adminisztrációt végzi. Dokumentálja, amit kell, de egyébként csak letudja, és persze – tehetségéhez mérten – igyekszik kiélvezni. Szakmailag, emberileg.

Hogy kerül valaki a projektbe?

Vannak ugyebár azok, akik maguk találták ki a projektet, vagy legalábbis először őket keresték meg. Akik aztán pályáztak, menedzseltek, felvállalták. Sokkal érdekesebb, hogy a többiek hogy kerülnek a projektbe. Vannak, akik „vattaemberek” – ki kell tölteni a létszámot. A kísérőtanárokat – akik vagy meg tudják osztani a 3-4 hetes kint tartózkodást, vagy nem – időnként kijelölik: „Behivatott az igazgatónő és kérdezte, hogy vállalnám-e. Először nem volt vonzó ... Először a gyerekeknek sem volt vonzó. ... Igen, félelem az ismeretlentől, meg kicsikét az embernek a nyári szabadsága is. A család..., meg hogy mi vár ott ránk, hogy fogadnak bennünket...” Ha az illető nem vállalta volna, akkor valaki mást kellett volna megkérni, és „ha akarja, ha nem, neki el kellett volna vállalnia”. „A két évben mindig úgy volt, hogy összeült a vezetőség, és ők tantestületi értekezleten közölték, hogy ezzel a projekttel, ezzel az úttal ettől-eddig XY-t bízzák meg. – És előtte egyeztettek Önnel? – Nem. Nem.” ... „Igazgatónő mondta, hogy ezt a kollégánőt pályáztattuk, elnyertük, ő ment. Ezt kihirdette. Egyszer Hollandiába próbáltunk pályázni, azt nem nyertük el. Akkor én is jelölve voltam, ezt onnan tudom”.

Ki hajlandó dolgozni a projektben – a testület és a leonardózók, a tantestület kapacitása

A kulcsemberek olykor kifáradóban vannak. Találkoztunk olyannal, aki már abbahagyta. Eltűnt az újdonság varázsa, és átbillent a dolog oda, hogy ez már nem éri meg. Egy másik, kiemelkedően sikeres és intelligens kulcsember most tervezi abbahagyni. Az igazgatója méltánytalanul dolgoztatja, kihasználja, hogy ő képes és – egy darabig – hajlandó is dolgozni. Ellenszolgáltatás nélkül is. Az ellenszolgáltatás ugyanis ritka. Nem példátlan, de ritka és/vagy nem jelentős mértékű. Kiesésük pótolhatatlan. Ismerünk olyan történetet, ahol a kulcsszereplő kiesése még a projektet is megghiúsította. „Ez lehet, hogy nagyképűnek hangzik, de hogyha én most szeptember elsején nem jönnék az iskolába, ez a program megállna. Bár most idén elkezdődött egy pozitív folyamat, mert kettő kolléga van, egy némettanárnő meg egy szakmais kolléga, hát ha végleg eltűnnék, akkor nagyon nehéz lenne nekik, de ha egy kis segítséget adnék, akkor a most megnyert pályázatot végigvinnék. Hogy új pályázat születne-e, azt most ne kérdezd meg.” Sok a munka. Ezt azok is látják, akik nem vesznek részt benne, bár az előnyök – élmények, világlátás – miatt némi irigység is tapasztalható. A résztvevők eleinte nem tudták, mekkora fába vágták a fejszéjüket. Második-harmadik alkalommal már tudják, és el is bizonytalanodnak. „Csak amikor írjuk a pályázatot, akkor én már abba gondolok bele, hogy mi lesz, ha nyerünk. És nem tudom, hogy mitől féljek, hogy elutasítják, vagy hogy megnyerjük”. „Egyedül vagyok az iskolában, aki ezeket a programokat irkálja. Az én munkabírásom is véges, tehát örülök, ha ezt az

egyed... A többiek valahogy nem igazán... – Nem lehet átadni valakinek? Nincs utánpótlás? – Hát az kellene, hogy átadjam valakinek. De senki nem vállalkozott még eddig rá, pedig minden évben mondogatom, hogy valaki be-segíthetne, valaki megírhatná. – Vajon miért nem? – Sok munka. Látják a többiek is. ... És nincs igazából elismerve. És most is hazajöttünk július ele-jén, és péntekig <másfél hétig> én minden nap bent voltam az iskolában azért, hogy a záró beszámolót megírjam. A többiek szabadságon vannak. Én ezért pénzt nem kapok. A kolléganőm most idén segített először, de egész eddig ezt magam csináltam. Ő is kint volt most. ...” Az előnyök és hátrányok libikókája hol erre, hol arra billen. „Ez a kettő mindig így mozog bennem. Amikor meg kell írni, akkor a fene egye meg, csinálhatná már más. Amikor siker-élmény van, akkor meg hála istennek, hogy megint megírtam, hiába mondtam előző évben, most is azt mondom, hogy én többet nem írok. De biztos, hogy ha odakerülök, hogy jön a pályázati lehetőség, akkor megint azt fogom mon-dani, hogy dehogynem megírom, mert valakinek meg kell írni. Azért mégis-csak fontos az, hogy egy ilyen kis városból 20 gyerek kijuthat Németország-ba. Ezt nem szabad egy iskolának kihagyni. Hát ha nincs, aki megírja, akkor meg fogom írni.”

A projekt menedzseléséhez nem csak a hajlandóság hiányzik, de a nyelv-tudás, a széles horizont, egyfajta színvonal is. „A helyzet az, hogy nem túl erős a tantestület kapacitása, hogy egy-egy ilyen projektet végig vigyen. Az iskolavezetésen kívül nem sokan vannak, szóval nincsenek, akikre önállóan rá lehet bízni, hogy egy ilyen projektet megtervezzon, megpályázzon, meg-nyerje és lebonyolítsa. – Kapacitás, vagy nem hajlandó ennyi munkát belein-vestálni? – Akinek lenne rá kapacitása, az el van foglalva másutt, aki meg nincs elfoglalva másutt, az meg nem képes rá. Ez nagy energiát igényel, azt nem kell külön hangoztatni”. Ebben az iskolában egy párhuzamos Leonardo pályázatot is beadtak egy köztes évben, de az nem nyert. „... a másik team kevesebb energiát fordított arra a pályázatra. Az ötlet jó volt, ... de ezek nem lettek olyan szépen kifejtve... Elnagyoltak voltak ezek a leírások. Végül nem folytatták, mert nem volt ki... Mi átnyergelhettünk volna, de nem éri meg, mert itt azért 10-15 gyerek minden évben kimehet.”

Akkor mégis miért éri meg?

Sokan – legalábbis pár évig – nem nézik, hogy megéri-e, hanem ha fon-tosnak tartják, akkor csinálják. Vagy akkor az újdonság öröme és élménye még legyőzi a rutinmunkát. Utóbb már magukat is meg kell győzzék, hogy miért is csinálják. „Hát sok időt vett el, az biztos, de a gyerekeken látható él-mények, a siker az mindenképpen megéri.” A pedagógusok mindig ebből töl-tekeznek fel, másból nem lehet. „Olyan gyerekeket is kivittünk, akinek ismer-em az anyagi háttérét, aki egyébként a bűdös életben el se jut. Talán még Budapestre sem. Ilyen gyerekeket kivinni és az örömet látni az arcokon. Hogy szakmailag is tanulnak. Az siker.”

Saját célokról

A Leonardo programok jó esetben – a legtöbb esetben – világos célok mentén zajlanak. A szerencsés azonban az (lenne), ha a résztvevők személyes céljaikat is megtalálnák a projektben, és ezáltal a végzett munka újabb értelmet nyerne. „Mindig néztem azt a lehetőséget, hogy az ember a saját céljait hogyan tudja összekapcsolni a nagyobb célokkal. Az ember tájékozódott, figyelt. – Ha ennyi munka, és senki se vállalná, akkor te miért csináltad? – Hát mondtam neked, hogy az indíttatásnak mindig két oldala van. Van egy személyes és egy közösségi is. A személyes az, hogy megismerjem az országot. Ez is motivált. ... A közösségi pedig, hogy a gyerekeket olyan helyzetbe hozni, hogy nyitottak legyenek a világra. Kistelepülésekről jönnek, falvakból, volt olyan gyerek, aki még Budapesten sem volt. Külföldön a 60 gyereknek a fele nem volt korábban.”

„– Voltak személyes céljaid is a Leóval? – Jó kérdés, bár nem az a feladatom, hogy a kérdést minősítsem, csak időt akarok nyerni. Majdnem azt mondtam rá, hogy az én céljaim önzetlen célok voltak, de ez persze nem igaz. Valahol mégiscsak siker, és személyes sikeremnek könyvelem el, hogy összejött és minden egyes gyereknek a jó élményeit személyes sikernek is könyvelem el. És tudom, és mondják is, hogy profitáltak, és hogy ebből nekem is új személyes kapcsolataim születtek ottani kollégákkal, ez nekem fontos, ez személyes célként kitűzhető. Nekem olyan személyes célom, hogy kijussak valahova, vagy valamit lássak, az nem volt személyes célom, mert az már nem volt olyan szenzáció, hogy én most egy külföldi iskolába kikerülhetek. <Előtte már sokat járt külföldön, iskolákban is – mgy.> Az inkább, hogy megint valami újat láthatok ... Ilyen értelemben a személyes haszon, az nem volt célom, a pénz az ugye nem lehetett, mert nem jár érte. De lelkesít. Fontos az iskolának, a főnököm egy kicsit el is várja, énrám számít, ha ilyen innovatív dolgok zajlanak. Ilyen szempontból nem önzetlen, mert ezt a pozíciómat én szeretném őrizni is, tehát ahol lehet, én igyekszem hatékonyan bekapcsolódni is, mert szeretem, hogy én rám számít. A napi taposómalom, adminisztráció, jelentésírás helyett én sokkal szívesebben ezeket a dolgokat csinálom. Ilyen szempontból nem igaz, hogy önzetlen a cél ... És most visszatérve a saját céljaimhoz, most el tudom képzelni, hogy ezt egy magasabb szintre emeljük, és ebben megint aktív szerepet vállaljak, hogy a külföldi gyakorlat mellett egyfajta tantestületi folyamatos konzultációs lehetőséget, együttműködési lehetőséget kidolgozzunk. Nem csak a mobilitási projekt, hanem a többiben is lehetne megpróbálni támogatást szerezni. Az a szép, a nagy feladat. Engem mindig az ösztökél, az innováció. Amikor már valami megy, az engem utána kevésbé köt le, az már sokszor nyűg”.

A trógerolás piacosítása

A Leonardo projektek mentén felmerülő munkáknál is – mint minden magasan kvalifikált munkánál az elvégzendő feladatok egy része igényli a kvalifikáltságot, a másik rész rabszolgamunka, amely feneket, türelmet, precizitást igényel. A két feladat időnként nem választható szét, máskor – gyakran – világosan elválík. Jelenleg azonban ugyanazokat terheli. Hasonló ez a probléma ahhoz, amit a tanár és a pedagógiai asszisztens szerepmegosztásával próbálnának enyhíteni az oktatáspolitikusok. Jelenleg azonban a Leonardóban „a művészek is cipelik a zongorát”. Ez nem szükségszerű. „– Ha ezt most piacosítani lehetne, tehát kerülne némi pénz arra, amit ki lehetne osztani kollégáknak azért, hogy ezt motiváltan megcsinálják, akkor lehetne egy részét kiosztani? – Lehetne. És hasznosnak is tartanám, támogatnám ezt a részét. – És szerinted mekkora pénzeket kellene ebbe beletenni. Ezt azért is kérdezem, mert ezt roppant törékeny dolognak látom. A pedagógus munkában ez az ingyenmunkára alapozottság. Mekkora pénzeket kellene ebbe tenni. Énszerintem a projektköltség 10%-át ilyen célra lehetne költeni, és az sokat segítené. – Szoktak olyan gondolataid lenni, hogy ez méltánytalan, hogy nem fizetik? – Az nem, az nagyon ritkán van más munka kapcsán is. Valahogy adódik az egyéniségemből is, hogy sokáig nem vagyok benne olyanban, amit méltánytalannak tartok. Már mikor megírtam, megnyertük, akkor folyamatosan elfogadtam, hogy ez ezekből a részekből áll, tehát nincs olyan érzésem, hogy ez méltánytalan. Csak ettől függetlenül terhel, meg ettől függetlenül utálok”. És természetesen eljöhet az ideje egy olyan döntésnek – el szokott jönni –, amikor már nem éri meg folytatni.

Egy darabig csinálni, aztán menedzselni

Aki már több Leonardo projektet – főleg azonos partnerrel – végigcsinált, az előbb-utóbb nagy valószínűséggel abba fogja hagyni. Először ő csinálja végig, ő írja ki a faliújságra a plakátot, ő tartja a megbeszéléseket, gyűjti a jelentkezéseket. Később – szerencsés esetben, általában csak olyankor, ha az egykori kulcsemberek vezető is egyben – megpróbálhat úgy kiszállni, hogy átadja a feladatot egy gondosan kiszemelt utódnak, akit egy ideig menedzsel. Most már ő csak elindítja a folyamatot, a nagyját más viszi, ő inkább csak figyel, felügyeli. „Az egésznek a kiindulási alapja az volt, hogy én bennem találkoztam minden. Tehát nem kellett igazából más. Én annyit értettem szakmailag a dologhoz, amennyit kellett. Nem vagyok szakembere, de amennyi a szakmai irányításhoz kellett, annyit tudtam. És tudtam németül. És ez most fejlődik oda, hogy nem akarom, nem tudom, más dolgom is van, nem fogom végig folyamatosan egyedül csinálni, meg amiatt is, hogy nem is jó. Mindegy, nincs más olyan, aki ezt egy személyben meg tudja csinálni. Tehát most fejlődik a dolog oda, hogy lesz egy nyelvi és egy szakmai irányító része. És

ezeknek az együttműködését kell valahogy létrehozni. – Tehát te most végigcsináltál hármat, a know-how-ját egy személyben tudod, most megpróbálsz ezt a tudást átvinni egy teambe. – Igen, és ez mindenképpen tudatos célom is, hogy így legyen.” Ez egy happy ending, aminek egy céltudatos, a vezetésben is kiválóan pozícionált személy megléte az előfeltétele. Több olyan esetet ismerünk, ahol ez a folytonos átadás nem hajtódott végre, és még többet, ahol fel sem merült.

A vezetés szerepe

A vezetők szerepe sok esetben döntő. A megengedett, de érdemben nem támogatott folyamatok leállnak. A nyelvet nem tudó vezetők kellenek, a kevésbé széles látókörűek a fontosságát sem látják a maga helyi értékén. Van viszont, ahol vezetőváltások sora sem rontja el a dolgot. Ahol a kilencvenes évek óta „mindhárom igazgató nyitott volt és ösztönözte. <A kilencvenes évek elején Németországban is> 4-5 kolléga volt kint. Szaktanár, nyelvtanár, a kollégáknál laktak, megnézték az iskolát, a tanügyet. Ez akkor nem volt kicsi dolog. Újdonság volt, hogy egy nyugati iskolát közvetlen közlől láthattak. Utána megindult a külföldi gyakorlat. Ez úgy folyamatosan beépült az iskola tudatába, életébe. Egyfajta nyitottságot hozott. Hogy sokféleképpen lehet a dolgokat csinálni. Szerintem a Leonardo szerepe az volt, hogy mire ezek kezdtek kifáradni, addigra jött ez a lehetőség, és új lendületet hozott.” Más helyeken a vezető szerepe és kapacitása csak arra elegendő, hogy nem akadályozza a megvalósulást, esetleg bürokratikus szabályozza, mint az osztálynapló vezetését. „Minden napra programszerűen megvolt, hogy hova kell menjünk, vezetni kellett a kis füzetet, amit az igazgató sorszámozott”.

Az eredmények feldolgozása és terjesztése

A hazaérkezés utáni értékelés, a kint szerzett tapasztalatok megemésztése és terítése a legjobbaknál is csak vágyalom. „ – Bekerül-e a kinti tudás, tapasztalat az itteni tantestület gondolkodásába? – Informálisan mindenképpen. Most erre olyan formális utat nem tudok felsorolni.” ... az osztályfőnöki órán tudom, hogy a kollégák kihasználják ezt a lehetőséget, beszélgetik a résztvevőket, élménybeszámolót tartatnak. ... Nálunk ez inkább spontán módon ment idáig. Biztos, hogy abból is fakad, hogy nincs rá energiánk, vagy kapacitásunk vagy ötletünk se”. „Biztos, hogy ez egy fontos része lenne, hogy még hasznosabb legyen ez a projekt”.

Mit tanul kint az ember? Maradandó hatások

Nehéz megfogalmazni, összegezni. A komplexitása, a potenciális transzfer hatás és az egyéni különbségek miatt egyaránt. Erre a résztvevők nem is nagyon tesznek kísérletet, bár azt érzik, hogy már nem ugyanazok az emberek, akik voltak. „Ha ez az egész Leonardo nem lett volna, akkor most miben lennél kevésbé értékes munkaerő? – Hát ezt így nem tudom megítélni. ... Az egész embert csiszolja. A gondolkodásmódját. De azt nem lehet meghatározni, hogy melyik részemet csiszolta jobban.” „ – Te most kicsit más ember vagy, mint voltál 5 éve? – Biztos. Tanultam egyfajta önfegyelmet, egyfajta rendszert rákényszerít az emberre a határidő, a projekt. – Máshol projektet csináltál korábban? – Többet. Az életben többet is, foglalkozok mással is, vállalkozó is vagyok, de az iskolában is szakképzési alap támogatásra”.

Amit szakmában sajátítottak el, akár módszertanban, az könnyebben azonosítható. Ha valaki megtanulta a gipszkarton-szerelést, amiről odáig csak hallott, az feketén-fehéren megfogalmazható, azonosítható. Rejtetten mindig a szemléleti, a személyiséget formáló elemek maradnak. Olykor azonban megfogalmazhatók ezek is, nem ritkán a hazai viszonyokra vonatkozó elmarasztaló megállapítás kíséretében. „Ott sokkal inkább az egyénnel mint tanulóval foglalkoznak, ügyet fordítanak arra, hogy a tanulók naponta sikerélményhez jussanak, a szocializáció nagyon fontos, és a precízesség. Nálunk az egyén nem érdekes”.

Az emberi-társadalmi viszonyok mássága, ami – akinek van erre antennája, vagy esetleg felhívják rá a figyelmét – itthon biztosan nem tanulható, tapasztalható meg úgy, ahogy eredeti környezetben. „ – Tanár-diák viszony? – Más a kapcsolat. Én úgy éreztem, hogy ott egy kicsit barátságosabb a kapcsolat. Volt egy problémás kislány. Ők például elhoztak egy olyat, akinek volt már gyereke. És ez a tanárnő, mondjuk neki nincs gyereke, de szinte anyaként pátyolgatta. Nálunk más lenne a megítélése ennek a gyereknek. Fantasztikus. Nekem nagyon tetszett ez is. Szabadabbak a gyerekeik, mint nálunk. Mondjuk még ott az oktatásnál, hogy mindenféle nemzetiséget befogadnak. Mondjuk nekünk is egyre több olyan gyerekünk van, aki rászorul ilyen pátyolgatásra, mi humán beállítottságúak vagyunk... Olyan gyereket hoztam haza karácsonykor, akinek az anyukája elment Németországba ápolni egy idős nénit, hogy tüzelőjük legyen. És előjött, hogy egyedül tölti a karácsonyt. Elhoztam én is. Odaültettem az asztalhoz. Lehet, hogy egy kis beütést kaptam odakint. A család kicsit furcsállotta.”

Persze a tanár-diák viszony észlelése különböző reakciókat válthat ki. Empatikusan, illetve elhatárolódóan is lehet reagálni rá. „ – És attól is esetleg, hogy akik kiutaztak, azok látnak egy más tanár-diák viszonyt, és megpróbálnak ők maguk is máshogy viselkedni. – Remélem, hogy nem. – Miért, az ijesztő egy kicsit? – Nem ijesztő, de más, mint a miénk. A miénk még mindig inkább egy porosz típus. A tekintélyvel alapul. – Ez itt jobban működik? –

Nem hogy jobban működik, de jobban szoríthatók a gyerekek. – És ez cél? – Nem cél, de a teljesítményhez kell.”

A Leonardo program menedzselése is alkotó feladat. Amely tanulási folyamat is egyben, és olyan dolgokra is rávilágítja a figyelmet, amely messze túlmutat a Leonardón, és a személyiség egészét gazdagítja. „Én azt gondoltam, hogy mivel logikus minden, ezért ezek mindenkinek természetesek lettek és működik is. Az biztos, hogy a második és a harmadik projektnél is a meggyőzés, a ráhangolás fontosságát sokkal fontosabbnak tartom, mint eredetileg hittem. ... Ez következik abból, hogy én általában egy ilyen lelkesülő típus vagyok, és azt gondolom, hogy majd mindenki jön, és látja ennek a nagyszerű fontosságát, és ebből logikusan következik, hogy mindenki követ majd. ... Újra meg kellett élnem, hogy a jó dolgokról is meg kell győzni az embereket”. Az igazgató is átlátja ennek a fontosságát, nemcsak bizalmi alapon. „Inkább oldalirányban, a kollégák irányában, ott fontos, hogy eladni ezt a dolgot, hogy ennek a hasznát megértetni, illetve ugyanúgy a tanulók felé is. Ahogy te is csodálkoztál, hogy miért csak harmincan jelentkeznek <ötszázból> egy ilyen lehetőségre, ez először engem is megdöbbenített, meg még azóta is egy kicsit. Mivel ez teljesen ingyenes, még zsebpénzt sem kell hozni. Még a szülőkkel könnyebb, ők jobban elfogadják. Ez nekem tanulság”.

Általános a meggyőződés, hogy a részvétel diákban, tanárban egyaránt okoz maradandó hatást. Ezt azonban nehéz megfogalmazni, azonosítani. Ugyanis a személyiség egészéről van szó, csak ami beépül, az maradandó. A fentebb is említett esetek is valószínűleg ilyenek. Ezek mérhetősége azonban – bár nem reménytelen, de – nem egyszerű. „– A Leo a többi résztvevőben okozott-e maradandó hatást? – A gyerekek zömében biztos, hogy hozott. De van olyan, akiben kifejezetten sokat. Volt a tavalyi csoportban olyan gyerekünknél, aki innen a tanyáról származik, akinek az alapítvány segített az útlevelét is megvenni, meg egyébként jobb képességű és intelligens gyerek, de nem is tudom, hogy neki ez mivel lehetett volna pótolható. És olyan helyre is kerültek, hogy emberileg, szakmailag is nagyon maradandót hozott. – Tudnád-e igazolni, hogy ezek a hatások léteznek, vagy te is csak meg vagy győződve, ahogy én is meg vagyok győződve? Megfoghatók ezek az ügyet közelebbről nem ismerők számára? – Nekem az, hogy ez a gyerek kéretlenül jött vissza ősszel, és érdeklődött, amikor az új projekt indult, hogy ki megy ahhoz a családhoz, akinél ő volt, akkor azokkal külön elbeszélgetett, hogy nehogy szégyent hozzatok. – Ha a Leo finanszírozóit meg kellene győzni, hogy érdemes ebbe invesztálni... – De nehezeket kérdezel így szombat déli körül... Másik gyerekünknél folyamatosan levelezik, e-mailezik azzal a családdal, akinél ő volt. Őt meghívták családi eseményre. Ilyenek. – És a tanároknál? Ott is látsz-e ilyen, Egyáltalán ott is igaz-e? – Tehát biztos, hogy igaz. Meg vagyok győződve. Hát három kolléga esetében biztos vagyok, hogy hozott nekik mind szakmailag, mind emberileg maradandót. Hát a némettanárnő kolléganőmet majdnem férjhez is adtuk. Most tényleg ezt nem tudom, ha a Tisztelt Bíróság előtt kell tanúként igazolni, de beszélni kéne a kollégákkal”. Érdekes, hogy a barátságok mellett házasságok is – majdnem vagy ténylegesen – szóba ke-

rültek, létrejöttek. Az érdekházasság is kizárható, amikor egy belga férj egy magyarországi városba költözik. A Leonardo mentén zajlik az élet.

Karrierlehetőség?

Szórványosan vannak, akik kulcsembereként menedzseltek a Leonardót, és azóta váltottak. Nem is kell nagyon megkapargatni az eseteket, hogy láthassuk, a Leonardo hozzájárult a váltsáshoz. De talán nem is a Leonardo maga. Ezek az emberek olyan aktivitással, tehetséggel és elhivatottsággal vágta a Leonardóba is, ami nem a Leonardo sajátja, hanem ezeknek a személyeknek. Ők a váltsáskor is ezeket a személyiségjegyeiket kamatoztatták. A Leonardo persze számos skill kifejlődéséhez hozzájárult, de az ősoke maga a Leonardóba befogó személyiség. És nagyon fontos, hogy azokról van itt szó, akik ebben is – gyakran más területeken is – sokat és aktívan tevékenykedtek. Nagyon érdekes volt, hogy még a viszonylag kis kérdőív mintán is jól érzékelhető volt az a „spirál”, amely a Leonardo perifériájától a belső magig vezetett. Emlékezzünk csak! A válaszolók harmada vett részt két projektben, ezeknek is harmada (az összes kilencedede) háromban, és ezeknek is harmada (az összes huszonhetede) négyben. Amúgy közülük ketten hatban. Ők a belső mag. Náluk a személyiségformálás nem kérdés. A periférián pedig olyan kicsi a dózis, hogy nem feltétlen egyszerű azonosítani a hatást. (Azért a statisztikai mérések megfelelő elemszám esetén ezt teljes mértékben lehetővé teszik.)

A karrierlehetőségeket a negyvenes, ötvenes korosztályban alapvetően már nem befolyásolja, de a dolog nem zárható ki. „Nem gondolom, hogy ez komolyan befolyásolná, de erre nehéz persze válaszolni, mert ezt sose lehet tudni. Sokszor csak később derül ki, hogy ez <mármint a foglalkozásváltás> oda vezethető vissza, hogy akkor az történt, de ezt most konkrétan nem tudom mondani”.

Summary

Zoltán Györgyi– György Mártonfi:

The effect of the Leonardo mobility program on the participants

*Institute for Higher Education Research, Budapest, 2004.
Research Papers 263.*

Hungary has been taking part in the Leonardo da Vinci programme since 1997. Since that time our country has been supporting mobility programmes which help secondary school students, undergraduates and young workers with their field practice abroad and also support the foreign studies of the teachers who participate in the professional training.

A general assessment has been made of the first two phases of the programme (1997-1999 and 2000-2002) which, analyzing short-range experiences and effects, make suggestions for the further operation of the programme.

The Tempus Public Foundation, which is in charge of the Leonardo da Vinci programme, commissioned the Educational Research Institute and its successor, The House of Professors Research Institute of Higher Education, to analyze the long-term effects of the mobility programmes and, first of all, their impacts on the career of the participants (grantees).

The results of this commission are published in the following comprehensive study and in the two part-studies that serve as its basis. At the end of the analysis we also draw up our proposals for the further operation of the programme.

The studies are complemented with appendices which contain short case-studies on the basis of the interviews, the tables of the questionnaire survey and the two questionnaires.

A Felsőoktatási Kutatóintézet a magyar oktatásügy átfogó problémáinak tudományos kutatóhelye.

Vizsgálatai a felsőoktatáson túl a közoktatásra, a szakképzésre és az ifjúsági korosztályokra is vonatkoznak, ezek problémáit összefüggéseikben elemzik és így elősegítik az oktatásügy egészére vonatkozó döntések hosszú távú tudományos megalapozását, előkészítését.

Elemzése a rendszerváltás oktatási következményeire éppúgy irányulnak, mint az ezredforduló globalizációs kihívásainak és az Európai Unió csatlakozás követelményeihez történő társadalmi alkalmazkodásnak az oktatáspolitikai feltételeire.

Az Oktatási Minisztérium felsőoktatási helyettes államtitkára által felügyelt intézet kutatási profilja – eltérően a más hasonló intézményekétől –, stratégiai jellegű, vagyis a felsőoktatási-, a köz- és szakoktatási rendszernek a strukturális, szerkezeti, politikai, finanszírozási, fejlesztési problémáira irányul, ezeket országos, regionális, területi és helyi, illetve intézményi szinten egyaránt vizsgálja.

Empirikus szociológiai kutatásaival, statisztikai és oktatás-gazdaságtani elemzéseivel, politikai esettanulmányaival a Felsőoktatási Kutatóintézet hozzájárul a felsőoktatás, és a középfokú iskolahálózat fejlesztéséhez, az iskolázási létszámok és a pedagógusszükséglet előrejelzéséhez, az oktatásfinanszírozási alternatívák kimunkálásához, a felsőoktatási és tudományos kutatás Európai Unió és nemzetközi integrációjához.

Eredményeit a kormányzati oktatáspolitikai formálói közvetlenül is felhasználják, de munkatársai szakértőként a helyi önkormányzatok, a parlamenti bizottságok oktatási koncepcióinak kialakításához is hozzájárulnak.

Az intézet fenntartója az Oktatási Minisztérium, de kutatási költségeinek jelentős részét pályázati úton (OTKA, OKTK, külföldi és nemzetközi szervezetek, stb.) nyeri el, illetve külső megrendelésre (önkormányzatok, kormányzati és érdekszervezetek, felsőoktatási intézmények, nagyvállalatok, alapítványok, stb.) megbízásából is végez vizsgálatokat, közvélemény-kutatásokat, szakképzési és felsőoktatási intézmények, intézményhálózatok átvilágítását.

Kialakult kapcsolatrendszere sokrétű: az intézet, illetve vezető munkatársai éppúgy tagjai számos nemzetközi kutatási szervezet, folyóirat és intézmény irányító testületének, mint ahogyan a hazai tudományos és közélet testületeinek is – az MTA Pedagógiai Bizottságától a Magyar Akkreditációs Bizottságig.

A Felsőoktatási Kutatóintézet a Debreceni Egyetemmel együttműködve a felsőoktatás-kutatók posztgraduális képzésének egyik országos központja, és közös Kutatási Központot működtet az ELTE Szociológiai- és Szociálpolitikai Intézetével is. Az intézet munkatársai e mellett tanítanak az ELTE, a DE, a SZTE, a PTE, BKÁE stb. egyetemi kurzusain és több főiskolán, illetve a pedagógus továbbképzés területi intézményeiben is.

A Felsőoktatási Kutatóintézet legújabb kiadványai

Kutatás közben füzet sorozat: A jelen kiadvány hátoldalán

Educatio folyóirat

Eddig megjelent kilenc évfolyam.

Legújabb számaink:

Mérlegen 1990-2002.

Diplomások

Család

Tanészkeöz-politika

Felsőoktatási reformok

Felvételi

E-learning

Európai Unió

Sajtó alatt:

Alternatív oktatás

Pedagógus képzés

Társadalom és oktatás könyvsorozat

11. Kozma Tamás – Lukács Péter (szerk.): Szabad legyen vagy kötelező?
12. Kozma Tamás: Reformvitáink
13. Sáska Géza: Ciklikusság és centralizáció
14. Halász Gábor (szerk.): Az oktatás jövője és az európai kihívás
15. Andor Mihály – Liskó Ilona: Az utolsó igazgatóválasztás
16. Ladányi János: Rétegződés és szelekció a felsőoktatásban
17. Hrubos Ildikó (szerk.): Az ismeretlen szakképzés
18. Kelemen Elemér: Hagyomány és korszerűség
19. Nagy Péter Tibor: Hajszálcsovek és nyomáscsoportok
20. Kozma Tamás: Határokon innen, határokon túl
21. Havas Gábor – Kemény István – Liskó Ilona: Cigány gyerekek az általános iskolában
22. Hrubos Ildikó: A "bolognai folyamat"
23. Forray R. Katalin – Hegedüs András: Cigányok, iskola, oktatáspolitiká

A Felsőoktatási Kutatóintézet kiadványai megvásárolhatók vagy levélben megrendelhetők a Kódex Könyvruházban.

1054 Budapest, Honvéd u. 5. Tel/fax: 331-63-50, 302-8275/106

Ára: 670,- Ft

A Kutatás Közben sorozat újabb füzetei:

- 231 Havas Gábor–Kemény István–Liskó Ilona:** Cigány gyerekek az általános iskolákban
232 Györgyi Zoltán – Mártonfi György: Vissza a munkaerőpiacra
233 Kozma Tamás: Regionális egyetem
234 Liskó Ilona: Cigány tanulók a középfokú iskolákban
235 Hrubos Ildikó: A "bolognai folyamat"
236 Mátay Melinda: Fiatal, budapesti elit értelmiségiek szocializációja
237 Czeizer Zoltán: Az oktatási intézmények informatikai helyzete és a fejlesztés lehetőségei Magyarországon
238 Török Balázs: Távoktatás a határon túli magyarok képzésében
239 Liskó Ilona: A közoktatás és a szakképzés illeszkedése
240 Forray R. Katalin – Híves Tamás: A leszakadás regionális dimenziói
241 Györgyi Zoltán: Tanulás felnőttkorban
242 Kozma Tamás – Rébay Magdolna (szerk.): Felsőoktatási akkreditáció Európában
243 Venter György: A tanári mesterség alapozása I.
244 Venter György: A tanári mesterség alapozása II.
245 Radácsi Imre: Regionális oktatáspolitikai és területfejlesztés az Európai Unióban és Magyarországon
246 Hrubos Ildikó – Szentannai Ágota – Veroszta Zsuzsanna: A gazdálkodási filozófia és gyakorlat érvényesülése az egyetemeken
247 Liskó Ilona: A szakmai előkészítő oktatás bevezetése
248 Kozma Tamás: Kisebbségi oktatás Közép-Európában
249 Forray R. Katalin – Híves Tamás: A szakképző intézmények alkalmazkodása a társadalmi-gazdasági feltételekhez (1990-2000)
250 Liskó Ilona: Kudarok a középfokú iskolákban
251 Tót Éva: A Socrates program értékelésének tanulságai
252 Victor Karady – Peter Tibor Nagy: Educational Inequalities and Denominations – Database for Transdanubia, 1910 I.
253 Victor Karady – Peter Tibor Nagy: Educational Inequalities and Denominations – Database for Transdanubia, 1910 II.
254 Forray R. Katalin – Híves Tamás: A szakképzési rendszer szerkezeti és területi átalakulása (1990-2000)
255 Polónyi István: A hazai felsőoktatás demográfiai összefüggései a 21. század elején
256 Polónyi István: A felnőttképzés megtérülési mutatói
257 Liskó Ilona: A szakképző iskolák kollégiumai
258 Biró Zs. – Hrubos I. – Lovász G. – Pásztor A.: Az oklevélmelléklet rendszere néhány európai egyetemen
259 Liskó Ilona: Perspektívák a középiskola után
260 Török Balázs: A kisgyermekkori nevelés és gondozás nemzetközi összehasonlításának alapja
261 Török Balázs: A gyermeküket óvodáztató szülők körében végzett országos felmérés eredményei
262 Polónyi István: Patyomkin finanszírozás – Hogyan tovább a felsőoktatás finanszírozásával?

A Felsőoktatási Kutatóintézet kiadványai megvásárolhatók vagy
levélben megrendelhetők a Kódex Könyvruházban.
1054 Budapest, Honvéd u. 5. Tel/fax: 331-63-50, 302-8275/106